

หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธ

จากผลการศึกษาในบทที่สอง ได้ชี้ให้เห็นว่าหลักและวิธีการคุ้มครองผู้บริโภคด้านยา และสุขภาพของภาครัฐในสังคมไทย ยังมีใช้หลักการคุ้มครองผู้บริโภคที่ครบถ้วนสมบูรณ์อย่างแท้จริง เข้าใจกัน เนื่องจากสังคมไทยรับหลักการมาบางส่วนโดยขาดรากฐานวิธีคิดทางด้านจริยธรรมและความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดกฎหมายธรรมชาติ จึงทำให้หลักการคุ้มครองผู้บริโภคตามกฎหมายที่ผ่านมามุ่งสนับสนุนแต่การตรวจสอบคุณภาพ มาตรฐาน และความปลอดภัยของสินค้าและบริการ เพื่อให้ผู้บริโภคเกิดความเชื่อมั่นในคุณภาพ มาตรฐาน และความปลอดภัยของผลิตภัณฑ์ ซึ่งย่อมนำไปสู่การบริโภคที่เพิ่มมากขึ้น การบริโภคที่เพิ่มขึ้นก็จะส่งผลต่อเนื่องทำให้มีการผลิตสินค้าและบริการใหม่ ๆ ออกสู่ตลาดในปริมาณที่มากขึ้นและเร็วยิ่งขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ภาคการผลิตจึงเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์เป็นหลัก ส่วนผลประโยชน์ใด ๆ ที่ผู้บริโภคพึงได้รับย่อมจำกัดเพราะจะต้องสอดคล้องกับผลประโยชน์ของภาคการผลิตเท่านั้น¹

เมื่อมีการผลิตสินค้าออกสู่ตลาดในปริมาณที่มากขึ้นและเร็วขึ้น ย่อมทำให้ภารกิจหลักของภาครัฐที่ว่าด้วยการรับรองคุณภาพ มาตรฐาน และความปลอดภัยเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย ซึ่งในที่สุดจะทำให้เกิดปัญหาในการควบคุมดูแลให้ทั่วถึงด้วยกำลังคน ความรู้ เครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ และงบประมาณของภาครัฐที่มีอยู่อย่างจำกัด และนำไปสู่ความจำเป็นที่ภาครัฐจะต้องขอรับการสนับสนุนเพิ่มขึ้นทั้งกำลังคนและงบประมาณ ถึงแม้ว่าวัตถุประสงค์ส่วนหนึ่งจะเป็นไปเพื่อผู้บริโภค แต่ก็ก็เป็นเพียงส่วนเดียวเท่านั้น ผลประโยชน์หลักยังอยู่ที่การสนับสนุนภาคการผลิต ยิ่งกว่านั้น เมื่อภารกิจด้านการตรวจสอบรับรองภาคการผลิตเพิ่มมากขึ้นเท่าใด ย่อมจะเบียดบังบทบาทหน้าที่

¹โบค็อก (Bocock) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าการศึกษาเรื่องปัญหาการบริโภคและบริโภคนิยมในสังคมตะวันตกที่ผ่านมานั้น ค่อนข้างจำกัดมากเพราะ "การบริโภค" ถูกนำมาอธิบายภายใต้วิถีการผลิตเท่านั้น โดยมีได้มีการทำความเข้าใจเรื่องการบริโภคให้ชัดเจน หรือกล่าวให้ชัดเจนได้ว่า การบริโภคได้รับการศึกษาเฉพาะในฐานะที่เป็นเป้าหมายของการผลิตมาตั้งแต่สมัยอดัม สมิท (Adam Smith) ซึ่งสะท้อนว่าการบริโภคถูกกำหนดหรือชี้นำโดยเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก มาตลอด (Economic determinism) ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Robert Bocock, *Consumption*, (London and New York: Routledge 1993).

ของภาครัฐในการสร้างผู้บริโภคให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ ดังที่ได้นำเสนอในบทที่แล้วว่า การทำงานคุ้มครองผู้บริโภคที่ผ่านมา ยังไม่สามารถเผยแพร่และให้ข้อมูลความรู้แก่ผู้บริโภคไทยได้อย่างเป็นระบบ ผู้บริโภคไทยขาดแหล่งข้อมูลความรู้ด้านยาและสุขภาพที่ถูกต้องและเข้าถึงได้ง่าย ผู้บริโภคไม่สามารถวิเคราะห์ตรวจสอบโฆษณา และเทคนิคการส่งเสริมการขายที่เอารัดเอาเปรียบด้วยตนเอง ผู้บริโภคส่วนใหญ่ขาดความเข้าใจเรื่องสิทธิของผู้บริโภค ส่วนระบบการฟ้องร้องและชดเชยความเสียหายเพื่อความยุติธรรมที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยเป็นระบบที่ซับซ้อนมากจนยากที่ผู้บริโภคส่วนใหญ่จะดำเนินการได้เองโดยลำพัง

เมื่อหลักการคุ้มครองผู้บริโภคด้วยมาตรการทางกฎหมายที่ผ่านมา คงทำหน้าที่แต่ด้านการควบคุมคุณภาพ มาตรฐาน และความปลอดภัย ผู้บริโภคมิได้รับการปลูกฝังและพัฒนาให้มีความเข้มแข็งเท่าทันกับปัญหาการบริโภคที่มีรูปแบบหลากหลาย หลักการคุ้มครองผู้บริโภคในลักษณะเช่นนี้ จึงมิใช่หลักประกันที่ดีเพียงพอสำหรับผู้บริโภคไทย ซึ่งยอมนำมาสู่ความจำเป็นในการพัฒนาหลักการคุ้มครองผู้บริโภคตามแนวทางอื่น ๆ ที่จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ผู้บริโภค โดยเฉพาะการคุ้มครองผู้บริโภคด้วยขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่เรียกว่า “หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวประชาสังคม” ซึ่งถือว่าเป็นแนวทางหลักที่สร้างความเข้มแข็งให้แก่ผู้บริโภคในสังคมตะวันตก

อย่างไรก็ตาม “หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวประชาสังคม” ที่ประยุกต์ใช้อยู่ในสังคมตะวันตก มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์จากการต่อสู้เรียกร้องเพื่อให้ภาครัฐรับรองสิทธิทางการเมืองและสิทธิความเป็นพลเมืองมาโดยตลอด จนกระทั่งการต่อสู้เรียกร้องสิทธิประโยชน์เหล่านั้นได้กลายเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่สุดของสังคมตะวันตก พลเมืองแต่ละคนตระหนักถึงความหมายของคำว่า “สิทธิและหน้าที่พลเมือง” ของตนอยู่ก่อนแล้ว เมื่อมีการขยายแนวคิดเรื่องสิทธิทางการเมืองมาสู่แนวคิดเรื่อง “สิทธิของผู้บริโภค” การส่งต่อถ่ายทอดความคิดจึงมิใช่เรื่องใหม่ ผู้บริโภคตะวันตกเข้าใจถึง “สิทธิของผู้บริโภค” และบทบาทหน้าที่ในการพิทักษ์รักษาสิทธิของตนเป็นอย่างดี² ส่งผลทำให้ “สิทธิของผู้บริโภค” ในสังคมตะวันตกเป็นจริง การต่อสู้เรียกร้องและการต่อรองในอดีตที่ผ่านมา จึงมีความเข้มแข็ง และนำมาสู่การสร้างระบบการคุ้มครองผู้บริโภคที่เน้นการตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจซึ่งกันและกัน ผู้บริโภคในสังคมตะวันตกมีความเท่าทันผู้ผลิตหรือ

²John Clarke, “Creating Citizen-consumers: the Trajectory of An Identity,” Paper presented at CASCA Annual Conference on Creating Citizen Consumer: Changing Identification and Relationships, London, Ontario, 5-9 May 2004.

แม้แต่ภาครัฐ เพราะสามารถสืบค้นและเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้ง่าย สะดวก รวดเร็ว รวมทั้งระบบการฟ้องร้องและการชดเชยความเสียหายเพื่อสร้างความเป็นธรรมให้แก่ผู้บริโภคเป็นระบบที่เข้าถึงได้ง่ายและมีประสิทธิภาพมาก การดำเนินงานต่าง ๆ จึงสามารถสร้างผลสะท้อนแก่สังคมวงกว้าง และในที่สุดนำมาสู่การจัดตั้งเป็นองค์กรคุ้มครองผู้บริโภคในรูปของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เป็นองค์กรคุ้มครองผู้บริโภคที่มีบทบาทชัดเจน องค์กรคุ้มครองผู้บริโภคตะวันตกยังได้พัฒนา รูปแบบและวิธีการทำงานอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งสามารถขยายเครือข่ายการประสานงานสู่ความร่วมมือระดับนานาชาติเพิ่มขึ้น การต่อสู้เรียกร้องในปัจจุบัน จึงมิใช่เป็นการต่อสู้เฉพาะเรื่องหนึ่งเรื่องใดเท่านั้น แต่เป็นการต่อสู้เรียกร้องที่มีเป้าหมายระยะยาว³

ความเข้มแข็งของระบบการคุ้มครองผู้บริโภคในสังคมตะวันตก จึงเป็นตัวอย่งสำคัญที่ทำให้สังคมไทยเห็นความสำคัญของหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวประชาสังคม องค์กรคุ้มครองผู้บริโภคทั้งภาครัฐและองค์การพัฒนาภาคเอกชนของไทยจึงให้การสนับสนุน แม้ว่าจะมีความเห็นต่อกลวิธีการดำเนินการที่แตกต่างกันบ้าง อย่างไรก็ตาม การพัฒนาหลักการคุ้มครองผู้บริโภคตามแนวประชาสังคมเพื่อให้เป็นแนวทางหลักของสังคมไทย ยังมีใ้ความหวังที่จะวางใจได้มากนัก เพราะความสำเร็จของหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวประชาสังคมนั้น ได้มาจากความร่วมมือของผู้บริโภคที่มีฐานคิดเรื่องสิทธิผู้บริโภคที่เข้มแข็ง ส่วนแนวทางหลักก็เป็นการต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิประโยชน์ของตนเองซึ่งเป็นฐานคิดที่มาจากจริยธรรมตะวันตกที่ให้ความสำคัญแก่เสรีภาพ ความเป็นธรรม รวมทั้งการให้ความเคารพต่อความเป็นอิสระของผู้บริโภค ซึ่งเป็นฐานคิดที่มีได้สอดคล้องกับรากฐานทางวัฒนธรรมของไทย ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาให้หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวประชาสังคมเป็นแนวทางหลักของสังคมไทยในเวลานี้ จึงอาจจะเสี่ยงต่อความล้มเหลวได้ง่าย

แม้ว่าการพัฒนาให้ผู้บริโภคไทยมี "ข้อมูลข่าวสาร" ที่เท่าทันกับภาคการผลิต ตลอดจนการรู้จักใช้สิทธิของผู้บริโภคให้ถูกต้อง จะเป็นแนวทางการคุ้มครองผู้บริโภคที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตในสังคมสมัยใหม่ แต่เมื่อโครงสร้างทั้งหมดของสังคมไทยมิได้มีการสร้างระบบอื่น ๆ ไว้รองรับ ไม่ว่าจะเป็นระบบข้อมูลข่าวสารด้านยาและสุขภาพ หรือระบบการฟ้องร้องและชดเชยความเสียหาย การพัฒนาให้ผู้บริโภคมี "สติ" และ "ปัญญา" ที่รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงจิตใจของ

³Barbara Mintzes and Catherine Hodgkin, "The Consumer Movement: From Single-Issue Campaigns to Long Term Reform" in *Contested Ground: Public Purpose and Private Interest in the Regulation of Prescription Drugs*, ed. Peter Davis (New York: Oxford University Press, 1996), pp.76-91.

ตนเองด้วยหลักพุทธธรรมน่าจะเป็นการคุ้มครองผู้บริโภคที่สอดคล้องกับความเป็นจริงในปัจจุบันของสังคมไทยมากกว่าและที่สำคัญพุทธธรรมยังเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมของสังคมไทยที่มีมาแต่อดีต ดังที่ สุภฏาจารย์ สุธีพรวิโรจน์ ให้ความเห็นเกี่ยวกับการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธไว้ว่า⁴

ถ้าเราไปพูดถึงเรื่องสิทธิกับชาวบ้าน ชาวบ้านเขาไม่ค่อยเข้าใจหรอก แต่ถ้าไปพูดว่าอย่าโลภ เขาจะเข้าใจ เราไปตามเขาว่าเขาความโลภเป็นตัวตั้งหรือไม่ เห็นมันลดราคาเลยถูกหลอกใช่ไหม ชาวบ้านเขาจะวิเคราะห์ได้ เพราะเขามีกรอบวิเคราะห์ในเรื่องความโลภอย่างชัดเจน... ยิ่งไปกว่านั้น เวลาเราพูดถึงสิทธิผู้บริโภค จะมีคนกลุ่มเดียวที่สนใจฟัง แต่ถ้าเป็นแนวพุทธมันจะอยู่ในชุมชน ถ้าเราไปทำ มันจะอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน

ในที่นี้ ผู้ศึกษามีความเห็นด้วยว่า “หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวประชาสังคม” เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้ผู้บริโภคมีความเข้าใจที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเอาตัวเอาเปรียบที่เป็นผลมาจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ซึ่งจัดเป็นการพัฒนาความเข้มแข็งภายนอกที่ต้องอาศัยการติดตามข้อมูลข่าวสารและเทคนิควิทยาการที่ก้าวหน้าให้เท่าทัน จึงจะเป็นการสร้างให้ผู้บริโภคมีอิสรภาพพ้นจากการครอบงำของปัจจัยภายนอก ขณะที่ “หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธ” เป็นการสร้างความเข้มแข็งจากภายในที่พัฒนามาจากความเข้าใจต่อธรรมชาติที่เป็นจริงของจิตใจมนุษย์เพื่อให้เป็นอิสระจาก “กิเลส ตัณหา อุปาทาน และอวิชชาหรือความไม่รู้” ที่หากขาดการฝึกฝนแล้ว มักจะมีอิทธิพลเหนือผู้บริโภค “หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธ” จึงเป็นวิธีการสากลที่ทำให้ผู้บริโภคเป็นอิสระพ้นจากการครอบงำของปัจจัยภายใน⁵ ยิ่งไปกว่านั้น ผลการศึกษาในบทที่ผ่านมายังได้ชี้ให้เห็นว่าเมื่อต้องเผชิญกับ “ความโลภและความหลง” ในสังคมบริโภคนิยม แม้แต่ผู้บริโภคตะวันตกที่ได้ชื่อว่ามีคามเข้มแข็งก็อ่อนแอลงได้ การมีอิสรภาพที่พ้นจากการครอบงำภายในด้วย “สติและปัญญา” ที่เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงจิตใจของตนเองจึงมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นไปอีก และถ้าหากสามารถดำเนินการควบคู่กันไป ย่อมทำให้ได้หลักการคุ้มครองผู้บริโภคที่มีความหมายครบถ้วนสมบูรณ์อย่างแท้จริง เพราะผู้บริโภคจะมีอิสรภาพพ้นจากการครอบงำทั้งจากปัจจัยภายในและภายนอก

⁴ สัมภาษณ์ สุภฏาจารย์ สุธีพรวิโรจน์, ตัวแทนจากชมรมคุ้มครองผู้บริโภคเชียงใหม่และเครือข่ายองค์กรผู้บริโภคภาคเหนือตอนบน, 7 มกราคม 2549.

⁵ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เสน่ห์ จามริก, พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน, (กรุงเทพมหานคร: คบไฟ, 2543).

สำหรับการนำเสนอผลการศึกษาในบทนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการตอบคำถามวิจัยที่ว่า "พุทธธรรมจะมีส่วนเสริมสร้างให้เกิดการคุ้มครองผู้บริโภคระดับการคุ้มครองชีวิตและพัฒนาจิตใจได้อย่างไร" ด้วยการอธิบายว่าในการประยุกต์พุทธธรรมให้เป็น "หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธ" ควรประยุกต์หลักธรรมข้อใด จึงจะเป็นหลักการคุ้มครองผู้บริโภคที่แท้จริง และจะได้อธิบายว่าควรจะประยุกต์พุทธธรรมในเชิงทฤษฎีอย่างไร จึงจะสร้างระบบการคุ้มครองผู้บริโภคให้มีความเข้มแข็งที่ทุกชีวิตสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข โดยปราศจากการครอบงำทั้งจากปัจจัยภายในและภายนอก ส่วนบทที่สี่จะเป็นตัวอย่างรูปธรรมของการประยุกต์พุทธธรรมเพื่อคุ้มครองผู้บริโภคด้านยาและสุขภาพที่มีการทำงานจริงอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ของสังคมไทย

หลักการของพุทธธรรม

ผลการศึกษาในบทที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็นแล้วว่าการประยุกต์พุทธธรรมเป็น "หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธ" นั้น ควรใช้กรอบแนวทางที่พัฒนาจากฐานคิดและโครงสร้างของพุทธธรรมโดยตรง⁶ สำหรับในที่นี้ การอธิบายโครงสร้างของพุทธธรรมให้ความสำคัญกับฐานคิดและหลักปฏิบัติในเชิงทฤษฎีที่เป็นไปตามแนวทางที่ท่านพระธรรมปิฎกวางไว้⁷ ดังนั้น การนำเสนอผลการศึกษาในบทนี้ จะเป็นการอธิบายหลักธรรมตามโครงสร้างดังกล่าวซึ่งแบ่งหลักธรรมออกเป็นสามกลุ่ม คือ กลุ่มที่เป็นฐานคิดของพุทธธรรม กลุ่มที่ถือเป็นหัวใจของพุทธธรรม ซึ่งถือเป็นการอธิบายพุทธธรรมเชิงทฤษฎี และกลุ่มที่สามเป็นการอธิบายหลักปฏิบัติที่สำคัญที่สุดในพุทธธรรม คือหลักอริยมรรคมีองค์แปดหรือที่รู้จักกันว่าเป็น "ทางสายกลาง" หลังจากนั้น จึงจะอธิบายถึงแนวทางการประยุกต์พุทธธรรมเป็นหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธด้วยอริยมรรค

⁶ในการอธิบายโครงสร้างของพุทธศาสนาอาจมีวิธีอธิบายได้หลายแบบ นิสา เชนะกุล เป็นผู้หนึ่งที่อธิบายโดยการแบ่งพระรัตนตรัยออกเป็นพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ สำหรับพระพุทธแบ่งเป็นสัมมาพุทฺธะและปัจเจกพุทฺธะ พระธรรมแบ่งเป็น ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ส่วนพระสงฆ์แบ่งเป็น อริยสงฆ์และสมมุติสงฆ์ เป็นต้น ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน นิสา เชนะกุล, โครงสร้างของพระสังฆธรรมในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร: หอรัตนชัยการพิมพ์, 2543).

⁷ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ทุกข์สำหรับเห็น แต่สุขสำหรับเป็น, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, 2547), น 61-71.

ฐานคิดของพุทธธรรม

ฐานคิดหรือธรรมชาติของความเป็นจริงตามหลักพุทธธรรม อาจแบ่งได้เป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นการอธิบายถึงคุณลักษณะตามธรรมชาติของมนุษย์ และส่วนที่สองเป็นคุณลักษณะตามธรรมชาติของสรรพสิ่ง ซึ่งในความจริงแล้ว คุณลักษณะตามธรรมชาติของสรรพสิ่งก็รวมเอาคุณลักษณะตามธรรมชาติของมนุษย์เข้าไว้ด้วย

ธรรมชาติความเป็นจริงของมนุษย์กับความเป็นพุทธะ

คุณลักษณะตามธรรมชาติของมนุษย์ตามหลักพุทธธรรมที่ว่านี้ หมายถึงความสามารถของมนุษย์ที่จะเรียนรู้และทำความเข้าใจธรรมชาติของจิตใจของตนเอง รวมถึงความเป็นจริงของชีวิตของตนจนถึงขั้นที่สามารถดับทุกข์ให้แก่ตนเองได้ พุทธธรรมเรียกคุณลักษณะนี้ว่า “พุทธะ” ซึ่งแปลว่า รู้ ตื่น และเบิกบาน ด้วยเหตุนี้ “ความเป็นพุทธะ” จึงหมายถึง “ความเป็นผู้รู้” คือ รู้ในสิ่งที่ควรรู้ เช่น รู้จักการดับทุกข์ “ความเป็นผู้ตื่น” คือตื่นจากอำนาจของกิเลสและอวิชชา “ความเป็นผู้เบิกบาน” คือ เบิกบานด้วยสติปัญญา^๘

คำอธิบายคุณลักษณะตามธรรมชาติของมนุษย์เช่นนี้ จึงแตกต่างจากคำอธิบายตามแนวคิดของตะวันตกที่มักอ้างถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่า “มนุษย์มีความเห็นแก่ตัว” หรือ “มนุษย์มีเหตุผล” เป็นต้น ซึ่งความจริงแล้วพุทธธรรมยอมรับแนวคิดดังกล่าวว่ามีส่วนถูกเช่นกัน แต่ไม่ครบถ้วนตามธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ทั้งหมด^๙ ส่วนคำอธิบายเรื่อง “สิทธิและเสรีภาพ” “ความเสมอภาค” ที่สังคมตะวันตกถือว่าเป็นสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์มีอยู่และจะละเมิดมิได้

^๘พุทธทาสภิกขุ, ฟ้าสว่างทางธรรมโฆษณ์, (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2547), น. 84-86; องค์ทะไลลามะ อธิบาย “ความเป็นพุทธะ” ว่าหมายถึงความเป็นไปได้ที่จะเข้าถึงความเป็นอิสระจากอกุศลกรรม และความรู้สึกขัดแย้งทั้งปวง ซึ่งให้นัยที่ไม่แตกต่างกัน ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ ทะไลลามะ องค์ที่ 14, ความจริงสี่ประการ: คำสอนในพุทธศาสนา, แปลโดย จัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ษ์ภูเสน, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2543), น. 7-11.

^๙พระธรรมปิฎกอธิบายไว้ว่าถ้าเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ผิดพลาดแล้ว จะไม่สามารถเข้าใจถึงความจริงโดยสัมบูรณ์และจะไม่สามารถแก้ปัญหาของมนุษย์ได้ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2541), น. 28-52.

ดังที่ได้อธิบายแล้วในบทที่ผ่านมา นั้น พุทธธรรมยอมรับในฐานะที่เป็นข้อตกลงกันเองของมนุษย์ ซึ่งเป็นความจริงระดับ "สมมติสังขะ" เท่านั้น มิใช่ความจริงระดับกฎธรรมชาติ¹⁰

อย่างไรก็ดี แม้ว่าพุทธธรรมจะยอมรับว่ามนุษย์มี "ความเป็นพุทธะ" แต่ก็มีได้รับรองว่า มนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่เท่าเทียมกัน บางคนอาจเข้าใจความเป็นจริงของชีวิตได้เร็ว บางคนอาจเข้าใจได้ช้า ที่เป็นเช่นนี้เพราะมนุษย์แต่ละคนก็มี "ปัญญา" ที่จะเข้าใจความเป็นจริงได้ไม่เท่าเทียมกันและมีกรรมที่ต่างกัน พุทธธรรมจึงมีบทบาทสำคัญต่อการจัดวางเงื่อนไข เพื่อให้มนุษย์ได้เรียนรู้และฝึกฝนจนเข้าใจความเป็นจริงตามธรรมชาติของชีวิตและสรรพสิ่งที่เรียกว่า "ปัญญา" ซึ่งเป็นความเข้าใจที่เปลี่ยนแปลงไปได้ทุกขณะ คำอธิบายลักษณะนี้จึงทำให้ "ปัญญา" มีความหมายในแง่ที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต¹¹ และเป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตไปตลอดควบคู่กับ "สติ" โดยที่สติจะช่วยให้ระลึกได้ถึงอำนาจของกิเลสและอวิชชาที่อาจครอบงำจิตใจอยู่ และสามารถนำทางให้มนุษย์ก้าวสู่ความดีงามได้โดยไม่หลงทาง

ความเป็นจริงตามธรรมชาติของสรรพสิ่งและชีวิต

อาจกล่าวได้ว่าหลักธรรมทั้งหมดในพุทธศาสนา มีจุดเริ่มต้นมาจากกฎธรรมชาติที่เรียกว่า "กฎไตรลักษณ์" กับ "หลักอิทัปปัจจยตา" หลักธรรมทั้งสองข้อนี้จะทำหน้าที่อธิบายความเป็นจริงพื้นฐานตามธรรมชาติของสรรพสิ่งและของชีวิตมนุษย์¹²

กฎไตรลักษณ์

พุทธธรรมอธิบายว่าสรรพสิ่ง ชีวิต และจิตใจของมนุษย์ต่างอยู่ภายใต้กฎเดียวกันของธรรมชาติ นั่นคือ กฎไตรลักษณ์¹³ ซึ่งหมายถึงลักษณะสามประการร่วมกันที่จะแยกอธิบายเป็นแต่ละส่วนไม่ได้ ลักษณะสามประการตามกฎไตรลักษณ์นี้ ได้แก่ อนิจจตา ทุกขตา และอนัตตาซึ่ง

¹⁰พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันกฎหมายอาญา, สำนักงานอัยการสูงสุด, 2539), น. 19, 26, 30.

¹¹ในสังคมตะวันตก ปัจจุบันก็ให้ความสำคัญและคุณค่ากับการประยุกต์พุทธธรรมเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเฉพาะการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาที่ประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ดูรายละเอียดใน Ian Johnson, "The Application of Buddhist Principles to Lifelong Learning," International Journal of Lifelong Education 21 (March-April 2002): 99-114.

¹²พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ทุกข์สำหรับเห็น แต่สุขสำหรับเป็น, น. 71-74.

¹³พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ไตรลักษณ์, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2534).

เป็นการอธิบายถึงคุณสมบัติของสรรพสิ่งที่เชื่อมโยงกันและเป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน โดยมี "ความทุกข์" ทำหน้าที่เป็นตัวกลางที่เชื่อมร้อยคำอธิบายเข้าด้วยกัน กล่าวคือ ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมเปลี่ยนแปลงไป (อนิจจตา) ไม่สามารถดำรงคงอยู่ในสภาพเดิมได้ตลอด ซึ่งเป็นผลมาจากความบีบคั้นขัดแย้งจากภายในหรือภายนอก จึงก่อให้เกิดความพร่องหรือความไม่สมบูรณ์ (ทุกขตา) เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา จึงทำให้ไม่มีสิ่งใดที่มีตัวตนที่แท้จริง (อนัตตา) แต่ถ้ามุขย์เอาความรู้สึกของตนเข้าไปยึดมั่นถือมั่น หรือเอาความปรารถนาเป็นที่ตั้งโดยไม่ยอมรับความจริงตามธรรมชาติดังกล่าว มุขย์ก็จะรับความบีบคั้น หรือความทุกข์เข้ามาไว้ในจิตใจ ซึ่งเป็นความทุกข์ที่เกิดจากการไม่ยอมรับความจริงตามธรรมชาติของสรรพสิ่งว่าเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา

หลักอิทัปปัจจยตา

การอธิบายความจริงตามธรรมชาติด้วยหลักอิทัปปัจจยตา¹⁴ จัดเป็นการอธิบายความจริงเรื่องเดียวกันกับไตรลักษณ์ แต่ให้ความจริงในแง่มุมที่ต่างกัน หลักอิทัปปัจจยตาอธิบายความจริงด้วยกระบวนการเพื่อแสดงให้เห็นว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวง เมื่อเกิดขึ้นมาแล้ว จะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องอาศัยซึ่งกันและกันในลักษณะที่เป็นเหตุปัจจัยที่สืบสายต่อกันเป็นกระแส การอธิบายด้วยหลักอิทัปปัจจยตาเช่นนี้ จะทำให้เข้าใจกฎไตรลักษณ์ได้ชัดเจนขึ้นว่าเหตุแห่งทุกข์เกิดขึ้นได้อย่างไร และจะดับทุกข์ลงได้อย่างไร โดยหลักการนี้ พุทธธรรมได้แสดงขั้นตอนไว้อย่างละเอียดรวมทั้งหมด 11 ขั้นตอน รวมทั้งยังอธิบายด้วยว่าขั้นตอนใดที่มนุษย์สามารถสอดแทรกเข้าไปจัดการกับความทุกข์ได้เอง ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุด

คำว่า "อิทัปปัจจยตา" นี้ เมื่อนำมาใช้อธิบายความทุกข์ของมนุษย์ พุทธธรรมมักจะเรียกว่า "ปัจจุสมุปบาท" ดังนั้น ต่อไป เมื่ออธิบายหลักการนี้เชื่อมโยงกับความทุกข์ของมนุษย์ จะใช้คำว่า ปัจจุสมุปบาท แทนคำว่า อิทัปปัจจยตา

ในการทำความเข้าใจหลักปัจจุสมุปบาท อาจเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจความทุกข์ที่มาจากความยึดถือ เพราะถ้าไม่เกิดความยึดถือแล้ว จะมีใช้ความทุกข์ที่ว่านี้ เช่นความรู้สึกนึกถึงอากาศที่ร้อนจัด ถ้าเชื่อมโยงกับตัวเองหรือ "ตัวกู" ว่า " ร้อนเหลือเกิน ทำไมฉันถึงต้องมาอดทนกับความร้อนจัดและความทุกข์ยากเพราะตรากตรำทำงานเช่นนี้" ความหมายจะแตกต่างจาก "ความทุกข์อย่างแรก" ซึ่งเป็นความทุกข์ตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลง หรืออนิจจัง "ความทุกข์อย่างหลัง" เป็นความทุกข์ตามหลักปัจจุสมุปบาทเกิดขึ้นจากการนำเอา

¹⁴พุทธทาสภิกขุ, อิทัปปัจจยตา, (กรุงเทพมหานคร: อรุณวิทยา, 2545), น. 459-526.

“ตัวตน” เข้าผูกติดกับการเปลี่ยนแปลง ทำให้กลายเป็นการเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนา หรือไม่พึงปรารถนาซึ่งจะเป็นจุดเริ่มต้นที่นำมามนุษย์เข้าสู่วงจรความทุกข์¹⁵

ความสับสนที่พบมากที่สุดตามหลักปฏิจจสมุปปาทอยู่ที่ความหมายของคำว่า “เกิด” และ “ดับ” ซึ่งให้อธิบายการเกิดและการดับของจิตที่มีเหตุปัจจัยเป็นกระแสต่อเนื่องติดต่อกันถึงสิบเอ็ดชั้นตอน ตามที่แสดงไว้ในแผนภูมิที่ 2 หรือแผนภูมิที่ 3 ในประเด็นนี้เคยมีผู้อธิบายไว้ว่าการเกิดและดับตามหลักปฏิจจสมุปปาทเป็นเรื่องคร่อมชาติคร่อมภพ แต่ท่านพุทธทาสนำมาตีความและอธิบายใหม่ เพื่อให้เข้าใจว่าความทุกข์อาจจะเกิดและดับได้ในเสี้ยววินาที ด้วยเหตุนี้ภายในหนึ่งวัน ความทุกข์ที่เกิดขึ้นตามหลักปฏิจจสมุปปาท อาจจะเกิดขึ้นนับจำนวนครั้งไม่ถ้วน¹⁶

แผนภูมิที่ 2

ปฏิจจสมุปปาทฝ่ายสมุทยวาร

อวิชชา → สังขาร → วิญญาณ → นามรูป → สฬายตนะ → ผัสสะ → เวทนา
→ ตัณหา → อุปาทาน → ภพ → ชาติ → ชรามรณะ...โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส
อุปายาส

ที่มา: พุทธธรรม น. 96 และ 570.

สำหรับการเกิดทุกข์และการดับทุกข์ ตาม “หลักปฏิจจสมุปปาท” ในแผนภูมิที่ 2 อาจอธิบายในภาพรวมได้ว่า¹⁷ ความทุกข์ของมนุษย์เกิดขึ้นเมื่อมี อวิชชาหรือความไม่รู้ที่ปรุงแต่งสังขารหรือความรู้สึกนึกคิดขึ้นมา จนทำให้เกิดเป็นวิญญาณ วิญญาณนี้อาจจะเป็นจักขุวิญญาณ โสทวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กายวิญญาน มโนวิญญาน ยกตัวอย่างว่า หากเด็กเล็ก

¹⁵พุทธทาสภิกขุ, “ปฏิจจสมุปปาทคืออะไร,” สาวิกา 51 (มิถุนายน 2545):25-79; พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะสำหรับสังคม, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2544); พุทธทาสภิกขุ, ตัวกู-ของกู (กรุงเทพมหานคร: เพชรประกาย, 2548).

¹⁶พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะสำหรับสังคม, น.127-148.

¹⁷พุทธทาสภิกขุ, “ปฏิจจสมุปปาทคืออะไร,” น. 38-52.

คนหนึ่งทำตุ๊กตากระเบื้องแตกแตก วิญญาณก็จะเห็นรูปนี้ไปในทางที่เป็นทุกข์ เมื่อประจวบกับตาก็จะเกิดเป็นจักขุวิญญาณ นามรูปที่เดิมไม่มีอยู่ ก็จะเกิดขึ้น วิญญาณที่ว่านี้จะทำให้ร่างกายและจิตใจอยู่ในสภาพพร้อมที่จะเป็นทุกข์ เมื่อผัสสะที่เป็นผลกระทบของอายตนะเกิดขึ้น เวทนาจะทำให้รู้สึกเป็นทุกข์ ตัณหาหรือความอยาก ความไม่อยากก็จะเกิดขึ้น อุบาทวนจะทำให้ยึดมั่นว่าเป็นความทุกข์ “ของฉัน” ที่มีสาระว่า “ของเล่นของฉันแตกแตกแล้ว” ภาพ และชาติจะมากทำให้เกิด “ตัวฉัน” ที่เกิดขึ้นว่า “ตัวฉันไม่มีของเล่นที่ดูใจแล้ว” ในที่สุดเด็กคนนั้น ก็จะเป็นทุกข์ เกิดความเหี่ยวแห้งใจ ความเสื่อมสลายที่เรียกว่า ชรามรณะ รวมทั้งหมดเป็นหนึ่งรอบของกระบวนการเกิดทุกข์

ส่วนขั้นตอนตามหลักปฏิจจสมุปบาทสามารถอธิบายโดยสังเขป ได้ดังนี้¹⁸

อวิชชา หมายถึงความไม่รู้สี่อย่าง ซึ่งหมายถึงความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในสาเหตุแห่งทุกข์ ความไม่รู้ในความดับแห่งทุกข์ ความไม่รู้ในทางให้ถึงความดับแห่งทุกข์ ความไม่รู้ทั้งสี่นี้จะ เป็นปัจจัยก่อให้เกิดสังขาร

สังขาร หมายถึงสังขารสาม คือ จิตสังขาร กายสังขาร วจีสังขาร จิตสังขารหมายถึงความถึงความนึกคิด หรือสิ่งปรุงแต่งให้เกิดการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะพัฒนาเป็น “กรรม” ต่อไป สิ่งปรุงแต่งให้เกิดเป็นการกระทำทางกายเรียกว่า กายสังขาร สิ่งปรุงแต่งให้เกิดเป็นการกระทำทางวาจาเรียกว่า วจีสังขาร และสิ่งปรุงแต่งให้เกิดการกระทำทางจิตเรียกว่า จิตสังขาร

วิญญาณ หมายถึงวิญญาณหก ได้แก่ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กายวิญญาน มโนวิญญาน เป็นการตระหนักรู้และรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ตามเจตนา วิญญาณนี้จะก่อให้เกิดนามรูปที่ทำให้มีช่องทางติดต่อกับโลกภายนอก

นามรูป กระบวนการแห่งการเกิด ก่อรูปเป็นชีวิตที่พร้อมจะปรุงแต่งเป็นการกระทำ หรือกรรมต่อไป ส่วนนี้เองเป็นกระบวนการที่เกิด เบญจขันธ์ คือ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์โดยครบถ้วน ซึ่งประกอบด้วยคุณสมบัติและข้อบกพร่องต่าง ๆ ตามพลังปรุงแต่งของสังขาร คือกรรม ภายในขอบเขตแห่งภพ

สภาพายตนะ คืออายตนะหก ได้แก่ จักขุอายตนะ โสตายตนะ ฆานายตนะ ชิวหายตนะ กายายตนะ มนทายตนะ ซึ่งหมายถึงทั้งอายตนะภายในได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจและอายตนะ

¹⁸พุทธทาสภิกขุ, “ปฏิจจสมุปบาทคืออะไร,” น. 60-65; พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), น. 97-12; สุลักษณ์ ศิวรักษ์, พรมแดนทางสังคมของพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2533) น. 25-29.

ภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสหรือโณภูมิจุฬพะ และใจหรือ ธรรมารมณ สฬายตนะเป็น ความพร้อมของชีวิตที่จะติดต่อกับโลกภายนอก จึงต้องอาศัยการเกิดของอายตนะทั้งหก เมื่อมี อายตนะทั้งหกแล้ว ถ้าหากมีการกระทบของอายตนะทั้งภายในและภายนอกก็จะทำให้เกิดผัสสะ ซึ่งจะเป็นช่องทางติดต่อบรรหว่างโลกภายในกับโลกภายนอก

ผัสสะ หมายถึงการประจวบกันระหว่างอายตนะภายใน (หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ) และ ภายนอก (รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสหรือโณภูมิจุฬพะ และใจหรือธรรมารมณ) กับวิญญาณ (จักขุ วิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ) จึงเป็นการ รับรู้ผัสสะที่เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนาต่อไป

เวทนา คือความรู้สึกที่เรียกว่า การเสวยอารมณ์ ทำให้เกิดรูปใดรูปหนึ่ง คือ ความรู้สึก สบาย เรียกว่า สุขเวทนา ไม่สบาย เจ็บปวด เป็นทุกข์ เรียกว่า ทุกขเวทนา หรือถ้าไม่สามารถ อธิบายได้ชัดว่าเป็นสุข หรือทุกข์ เรียกว่า อทุกขมสุขเวทนา ส่วนความรู้สึกที่เรียกว่า อุเบกขาเวทนา มิใช่ อทุกขมสุขเวทนา แต่เป็นความรู้สึกที่เข้าใจความทุกข์และความสุขจนชัดเจนโดยที่อุเบกขา เวทนานี้เกิดจากสังขารที่เป็นอุเบกขาเข้าไปควบคุมเวทนาให้เป็นอุเบกขาไปด้วย โดยวิสัยปุณฺหที่ มิได้รับการฝึกฝนมาก่อน กระบวนการจะไม่หยุดเพียงเท่านั้น โดยเฉพาะเมื่อเกิดเป็น สุขเวทนา หรือ ทุกขเวทนา แล้วก็จะดำเนินต่อไป

ตัณหา มีตัณหาหก เป็นความอยากที่เป็นผลมาจากการรับความรู้สึกจากเวทนาอย่าง ใดอย่างหนึ่ง ที่อาจเป็นรูปตัณหา ตัณหาในรูป สัทตตัณหา ตัณหาในเสียง คันธตัณหา ตัณหาใน กลิ่น รสตัณหา ตัณหาในรส โณภูมิจุฬพัตตัณหา ตัณหาในสัมผัสทางผิวหนัง ธรรมตัณหา ตัณหาใน ธรรมารมณ ตัณหานี้อาจพิจารณาอีกลักษณะหนึ่ง เป็นตัณหาสาม คือ กามตัณหา หรือความ อยากรมียอยากได้ ภวตัณหา หรือความอยากเป็น และวิภวตัณหา หรือความอยากไม่มี ความอยาก ไม่เป็น ตัณหาที่เกิดขึ้นจะเป็นปัจจัยทำให้เกิดอุปาทาน

อุปาทาน คือ อุปาทานสี่ มีกามอุปาทาน หรือความยึดมั่นในกาม ทิฏฐอุปาทาน หรือ ความยึดมั่นในทิฏฐิ) สิลัพพตอุปาทาน หรือความยึดมั่นในศีลพรต อัตตวาอุปาทาน หรือความยึด มั่นในตัวตน อุปาทานเกิดขึ้นเพราะความติดใจจนยึดมั่น เมื่อยังไม่ได้ตามที่ต้องการ ตัณหาหรือ ความอยากจะเป็นพลังขับเคลื่อน ถ้าหากได้มาแล้ว ก็จะยึดฉวยไว้ด้วยอุปาทาน ความยึดมั่นที่ว่านี้ก็ มิใช่มีแต่อารมณ์ที่อยากได้ หรือกามอุปาทานเท่านั้น ยังอาจเป็นความยึดมั่นในความเห็น ความเชื่อ อย่างหนึ่งอย่างใดด้วย จึงเป็นทิฏฐอุปาทาน หรืออาจเป็นการยึดมั่นในแบบแผนข้อพึงปฏิบัติที่มีอยู่ที่ เรียกว่า สิลัพพตอุปาทาน กับความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนที่เรียกว่า อัตตวาอุปาทาน พัวพันเกี่ยว เนื่องกันไปทั้งหมด จึงก่อให้เกิด ภพ

ภพ เป็นเจตนา เจตจำนงที่จะกระทำการ เพื่อให้ได้มาตามความยึดมั่นถือมั่นนั้น ซึ่งจะนำไปสู่กระบวนการเกิดของกรรมต่อไป กล่าวคือ เป็นความพร้อมที่จะทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นกรรมดี กรรมชั่วที่สอดคล้องกับต้นเหตุ อุปาทาน ต่อไป

ชาติ คือการปฏิสนธิหรือการเกิดเป็น เกิดมีขึ้น หรือเป็นการเกิดของจิตโดยสมบุรณ์ เริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิวิญญานที่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับพลังของกรรม จนเป็นปฏิสนธิในภพที่สมควรแก่กรรม บังเกิดเป็นเบญจขันธ์ที่สมบุรณ์ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการของชีวิตให้ดำเนินต่อไป จากนามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา จนไปสู่ภพตามลำดับ และเมื่อมีการเกิดแล้วย่อมนำไปสู่การเสื่อมโทรมและแตกดับเป็นชรามรณะอันเป็นสาเหตุของความเศร้าหมอง โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส ที่รวมเรียกว่าความทุกข์นั่นเอง ชรามรณะ ที่เป็นเครื่องหมายแห่งความเสื่อมสิ้นสลาย ย่อมทำให้ปุถุชนรู้สึกถึงความพลัดพราก ความหมัดหวังในสิ่งซึ่งเป็นที่ปรารถนา ความหมัดโอกาสที่จะได้สิ่งที่พึงหวังในชีวิต ยิ่งเมื่อขาดความเข้าใจที่ถูกต้อง ย่อมจะทำให้เกิดความมืดมัวใจความทุกข์เหล่านี้ จึงมีลักษณะของอวิชชาที่เป็นจุดตั้งต้นร่วมอยู่ด้วย และร่วมเป็นองค์ประกอบเป็นกระแสมาตลอดและหมุนเป็นวงจรต่อไปโดยไม่ขาดสาย

เมื่ออธิบายว่าความทุกข์เกิดขึ้นเป็นวงจรที่สืบเนื่องต่อกัน ความสิ้นสุดแห่งทุกข์ที่แท้จริงจึงเกิดขึ้นเองไม่ได้ ด้วยเหตุนี้เองถ้าไม่ต้องการให้เกิดทุกข์ จึงต้องไปดับทุกข์ที่จุดตั้งต้นของวงจรคือที่อวิชชา พออวิชชาดับ สังขารก็ดับ วิญญานดับ นามรูปก็ดับ ไฉเรียงจนถึงทุกข์ก็ดับ ดังแสดงไว้ในแผนภูมิที่ 3 อย่างไรก็ตาม ตามหลักพุทธธรรมแล้ว วิธีการดับทุกข์กลับมิได้สอนให้ไปดับทุกข์ที่ต้นเหตุของทุกข์อย่างตรงไปตรงมา ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป

แผนภูมิที่ 3

ปัจจัยสมุปบาทฝ่ายนิโรธวาร

ดับ อวิชชา → ดับสังขาร → ดับวิญญาน → ดับนามรูป → ดับสฬายตนะ → ดับ ผัสสะ → ดับเวทนา → ดับต้นเหตุ → ดับอุปาทาน → ดับภพ → ดับชาติ → ดับชรามรณะ... ..ดับ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส

ที่มา: พุทธธรรม น. 570.

ความสำคัญของกฎไตรลักษณ์และหลักอภิปัจจยตา

การที่พุทธธรรมนำ "กฎไตรลักษณ์และหลักอภิปัจจยตา" มาเป็นจุดเริ่มต้นในการอธิบายถึงวิธีการแก้ปัญหาความทุกข์ของมนุษย์ นอกจากจะสอนให้มนุษย์ได้รู้จักว่าอะไรคือความทุกข์และเหตุที่มาของความทุกข์แล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของพุทธธรรมในการทำหน้าที่คุ้มครองชีวิตมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์ ด้วยการวางหลักในการแก้ปัญหาความทุกข์ของมนุษย์ไว้สามประการ ดังนี้

ประการแรก เป็นการสอนให้มนุษย์รู้จักทุกข์และเหตุที่มาของทุกข์ ตลอดจนการแสดงถึงเส้นทางของเกิดและดับทุกข์อย่างละเอียด การสอนเช่นนี้ย่อมชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าพุทธธรรมต้องการให้มนุษย์ลงมือแก้ปัญหาด้วยตนเอง จุดตั้งต้นของการแก้ปัญหาตามหลักพุทธธรรม จึงอยู่ที่การพึ่งตนเอง

ประการที่สอง การที่พุทธธรรมนำ "กฎไตรลักษณ์และหลักอภิปัจจยตา" มาใช้เพื่ออธิบายคุณสมบัติที่เป็นจริงของสรรพสิ่งและของมนุษย์ด้วยกฎเดียวกัน ย่อมแสดงถึงการจัดวางตำแหน่ง หรือความสำคัญของมนุษย์ไว้ว่ามีสถานะที่เท่าเทียมกับสรรพสิ่ง มนุษย์มิได้มีคุณสมบัติอื่นใดที่โดดเด่นเป็นนายเหนือสรรพสิ่ง ไม่ว่าจะสรรพสิ่งนั้น จะเป็นธรรมชาติ สิ่งมีชีวิต สิ่งไม่มีชีวิต¹⁹ เพราะต่างก็มีคุณสมบัติที่เป็นไปตามกฎไตรลักษณ์เช่นเดียวกัน ยิ่งกว่านั้น สำหรับสิ่งที่มีชีวิตแล้วยังมีทุกข์ที่เกิดจากความยึดถือเป็นอีกองค์ประกอบที่เพิ่มขึ้นด้วย ทุกข์ที่ธรรมชาติจัดสรรไว้ให้แก่ทุกชีวิตนั้นเป็นไปอย่างเท่าเทียมกัน เป็นทุกข์ที่มาจากกาเกิด แก่ เจ็บ และตาย ส่วนมนุษย์มีความทุกข์ทางใจเพิ่มขึ้นมาอีก ซึ่งเป็นความทุกข์ที่เกิดจากกิเลส ตัณหา อุปาทานและอวิชชาตามหลักอภิปัจจยตา การจัดวางตำแหน่งของมนุษย์และสรรพสิ่งในลักษณะเช่นนี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่าพุทธธรรมต้องการน้อมนำจิตใจของมนุษย์ให้เข้าใจว่าความทุกข์เป็นเรื่องธรรมดาของทุกชีวิตที่มีร่วมกันและเป็นสิ่งที่ไม่มีความหลีกเลี่ยงพ้น ดังนั้น หลักในการแก้ปัญหาความทุกข์ที่ว่าด้วยการพึ่งตนเองนั้น จึงจะละเอียดหรือมุ่งเบียดเบียนผู้อื่นไม่ได้ เนื่องจากทุกชีวิตเมื่ออุบัติขึ้นมาแล้วและดำเนินไปจนถึงขั้นเป็นชาติ จะมีความทุกข์ร่วมกันทั้งหมด จึงไม่มีเหตุผลใด ๆ ที่จะไปเพิ่มความทุกข์ให้แก่ตนเอง หรือผู้อื่นด้วยการเบียดเบียนกันและกัน วิธีเดียวที่ควรทำ คือให้ความเมตตา เห็นอกเห็นใจ

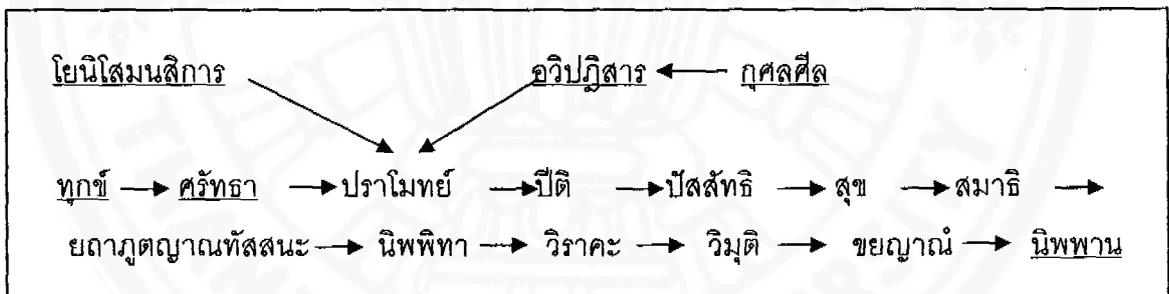
¹⁹หลักวิธีคิดนี้จะแตกต่างกับแนวคิดของตะวันตก โดยเฉพาะที่รับมาจากอริสโตเติล (Aristotle) ที่เชื่อว่าธรรมชาติสร้างทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อมนุษย์ (Nature has made all things especially for the sake of Human) อ้างใน James Rachels, The Right Thing to Do: Basic Readings in Moral Philosophy, 2nd edition, (New York: McGraw-Hill, 1999), p. 6.

ชีวิตอื่นในฐานะเพื่อนมนุษย์ที่มีความทุกข์ร่วมกันกับตนตามหลักอภิปัจจยตา คือ ให้ความสำคัญกับการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของทุกชีวิตอย่างพึ่งพิงอิงอาศัยซึ่งกันและกัน

ประการที่สาม การที่พุทธธรรมมีจุดเน้นอยู่ที่การดับทุกข์นี้ ได้ให้ความหมายแฝงเรื่องการดับทุกข์ไว้ในการมีความสุข เพราะความหมายของการมีความสุข คือภาวะที่ความทุกข์ลดลงจนหมดทุกข์โดยสิ้นเชิง ดังนั้น มนุษย์จะไม่สามารถพบความสุขได้อย่างแท้จริง ถ้าหากไม่เข้าใจถึงความทุกข์และการดับทุกข์ จุดเน้นหรือจุดตั้งต้นของการดับทุกข์ จึงเป็นหลักประกันมิให้หลงผิดวนเวียนแต่การแสวงหาความสุขโดยมิได้มุ่งที่การดับทุกข์ร่วมไปด้วย เพราะจะทำให้ไม่พบความสุขที่แท้จริง ส่วนกระบวนการดับทุกข์ที่จะนำไปสู่ความสุขที่แท้จริงนั้น มีได้หลายวิธีโดยอาจเริ่มจากศรัทธาก็ได้ กุศลศีลก็ได้ เสวนากับสัตบุรุษก็ได้ โยนิโสมนสิการก็ได้ ดังที่แสดงไว้ในแผนภูมิที่ 4-5

แผนภูมิที่ 4

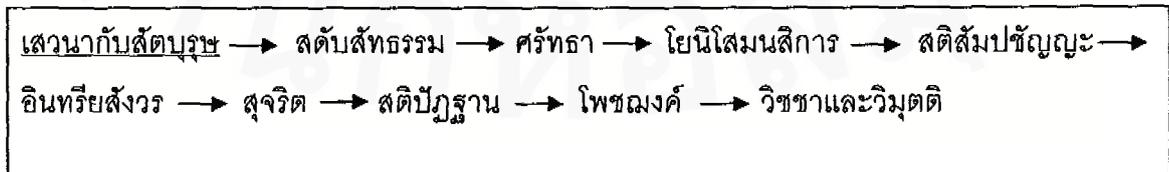
ปัจจุสมุปบาทฝ่ายดับทุกข์เริ่มจากศรัทธา โยนิโสมนสิการ กุศลศีล

ที่มา: พุทธธรรม น. 576.

แผนภูมิที่ 5

ปัจจุสมุปบาทฝ่ายดับทุกข์เริ่มจากเสวนากับสัตบุรุษ

ที่มา: พุทธธรรม น. 578.

จากหลักทั้งสามประการทำให้เชื่อมโยงมาสู่หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธได้ว่าจะต้องเป็นหลักการที่ให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเองควบคู่ไปกับการให้ความสำคัญในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของทุกชีวิตอย่างพึ่งพิงอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ส่วนการแก้ปัญหา นั้น อาจมีจุดเริ่มต้นมาจากความเข้าใจปัญหาและต้องการแก้ปัญหาด้วยหลักโยนิโสมนสิการ รวมทั้งการมีผู้รู้ที่เป็นคนดี (เสวนาสัตบุรุษ) ช่วยริเริ่มก็ได้ ซึ่งในที่นี้ ก็อาจเป็นผู้ปฏิบัติงานที่เป็นข้าราชการที่ทำงานด้านการคุ้มครองผู้บริโภค หรือแม้แต่ผู้ผลิตที่เป็นคนดี

หลักธรรมที่เป็นหัวใจของพุทธธรรม

ในบรรดาหลักการที่เป็นหัวใจของพุทธธรรม อริยสัจสี่นับเป็นหลักการที่โดดเด่นที่สุด เพราะมีองค์ประกอบครบถ้วนครอบคลุมหลักการอื่น ๆ ไว้ทั้งหมด²⁰ อริยสัจสี่อธิบายไว้ตั้งแต่ ทุกข์ คืออะไร สมุทัยหรือเหตุแห่งทุกข์ตั้งอยู่ที่ใด นิโรธหรือการดับทุกข์นั้นหมายความว่าอย่างไร และควรปฏิบัติเรื่องใด ก่อนหลัง และอย่างไรจึงจะพ้นทุกข์ด้วยอริยมรรค

สำหรับ "ทุกข์" ผู้ปฏิบัติมีหน้าที่ที่ต้องทำความเข้าใจในแง่มุมต่าง ๆ ให้เข้าใจ เมื่อมาถึง "สมุทัย" หรือเหตุของทุกข์ พุทธธรรมก็อธิบายไว้อย่างชัดเจนว่าสาเหตุของความทุกข์นั้นมาจาก "อวิชชา กิเลสตัณหา และอุปาทาน"²¹ เมื่อทั้งสามเป็นสาเหตุแห่งทุกข์ หน้าที่ของผู้ปฏิบัติจึงอยู่ที่การละหรือกำจัดที่ตัวอวิชชา กิเลสตัณหา และการถอนอุปาทาน เพื่อนำไปสู่สภาวะความพ้นทุกข์ ซึ่งมีใช้แต่เพียงเพื่อพ้นทุกข์ แต่เป็นความสุขสูงสุดที่เรียกว่านิพพาน²²

ความน่าสนใจที่สำคัญของการแก้ปัญหาด้วยอริยสัจสี่อยู่ที่พุทธธรรมเสนอให้อริยมรรคเป็นหลักวิธีการแก้ปัญหาที่แยกออกมาต่างหาก มิได้มุ่งให้มนุษย์ไปดับทุกข์ที่สาเหตุแห่งทุกข์โดยตรงไปตรงมา เป็นต้นว่า มุ่งไปกำจัดที่อวิชชา กิเลสตัณหา และอุปาทานตามแผนภูมิที่ 6 แต่ให้ปฏิบัติตามหลักอริยมรรคเพื่อให้มีปัญหาเสียก่อน

²⁰ สำหรับหลักการที่ถือว่าเป็นแก่นหรือหัวใจของพุทธศาสนา พบว่ามีได้หลายหลักการ แต่ทุกหลักการเชื่อมโยงอธิบายความจริงอันเดียวกัน แต่อริยสัจสี่ครอบคลุมทุกหลักไว้ทั้งหมด ดูรายละเอียดหลักการดังกล่าวได้ใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ทุกข์สำหรับเห็น แต่สุขสำหรับเป็น, น. 15-47.

²¹ เรื่องเดียวกัน, น. 56-59.

²² เรื่องเดียวกัน, น. 59-60.

ในการทำความเข้าใจประเด็นนี้ ต้องศึกษาย้อนไปที่พุทธประวัติ ในพุทธประวัติแล้วว่า หลังจากพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ ก่อนที่จะเสด็จออกเดินทางสั่งสอน พระพุทธองค์ทรงดำริว่า ธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ คือ อทิปปัจจยตาปฏิจจนสมุปปาทกัณนิพพานนั้น เป็นเรื่องยากมากที่ใครจะรู้ตามทันได้ จึงน้อมพระทัยที่จะไม่ทรงสั่งสอน แล้วในที่สุด ต่อมา พระองค์ท่านก็ได้บัญญัติให้อริยมรรคเป็นหลักปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาความทุกข์ เพราะถ้าให้ปฏิบัติแนวทางของอริยมรรคอย่างสม่ำเสมอ จะยกระดับความรู้และความเข้าใจสูงขึ้น จนสามารถเข้าใจหลักอทิปปัจจยตาปฏิจจนสมุปปาทกัณนิพพานได้ในที่สุด

หลักการแก้ปัญหาด้วยอริยมรรค จึงเป็นการเตรียมให้ผู้ปฏิบัติมีความพร้อมจนสามารถที่จะกำจัดสาเหตุของทุกข์ได้ด้วยตนเอง ส่วนการตัดสินใจที่จะดับทุกข์หรือไม่นั้น เป็นสิ่งที่ตามมาภายหลังจากการที่ผู้ปฏิบัติมีความเข้าใจต่อทุกข์ และสมุทัย ได้อย่างถูกต้อง

ด้วยเหตุนี้ พระธรรมปิฎกจึงได้สรุปว่าอริยสังขีเป็นหลักที่เชื่อมโยงความเป็นจริงของธรรมชาติมาสู่การใช้ให้เป็นประโยชน์สำหรับมนุษย์ ส่วนอริยมรรคเป็นกระบวนการที่จะพัฒนาไปสู่การมีปัญญาจนกระทั่งไม่ต้องอิงอาศัยอวิชา กิเลสตัณหา อุปาทานในการดำเนินชีวิต แต่ให้เป็นการสอนให้รู้จักการดำรงชีวิตอยู่ด้วย "ศีล สมาธิ ปัญญา" ตามหลักอริยมรรค เพื่อทำให้หมดปัญหาในเรื่องอวิชา กิเลสตัณหา และอุปาทานในที่สุด²³ อริยมรรคจึงเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตที่สำคัญที่สุด

หลักอริยมรรค: หลักการดำเนินชีวิตแนวพุทธ

อริยมรรค ประกอบด้วยหลักธรรมสามหมวด คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยหมวดปัญญา มีหน้าที่เป็นประธานนำทั้งหมด คือ จะทำหน้าที่กำกับหมวดศีล ในขณะที่เดียวกัน หมวดศีลก็เอื้อให้หมวดสมาธิดำเนินต่อไป แล้วก็วกกลับวนมาสร้างปัญญาในรอบใหม่ให้พอกพูนเพิ่มขึ้น การปฏิบัติตามหลักอริยมรรคจึงเป็นกระบวนการสะสมปัญญา สำหรับอริยมรรคหมวดปัญญาประกอบด้วย สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ หมวดศีลประกอบด้วย สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ และหมวดสมาธิประกอบด้วย สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ²⁴

²³เรื่องเดียวกัน, น. 60-61.

²⁴พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, น. 733-891.

สัมมาทิฐิ หรือความเห็นชอบ หมายถึง การมีความเห็นที่ตรงตามสภาวะความเป็นจริง ทั้งในส่วนที่เป็นความเห็นที่เกี่ยวข้องกับโลกที่เรียกว่า “โลกียสัมมาทิฐิ” และความรู้ที่ว่าด้วยโลกและธรรมชาติที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยตามหลักอิทัปปัจจัยตาที่เรียกว่า “โลกุตตรสัมมาทิฐิ”

โลกียสัมมาทิฐิ²⁵ เป็นความเห็นเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่ถูกต้องตามหลักแห่งความดีที่เป็นไปตามทำนองคลองธรรมของสังคัม หลักการ กฏเกณฑ์ มาตรฐาน ความเชื่อ ตามสิ่งที่มนุษย์บัญญัติหรือให้ข้อตกลงกันได้ ความเข้าใจตามหลักการนี้ จึงสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามบริบทของสังคัม กาลเทศะ และคุณค่าต่าง ๆ ที่มีอยู่ในแต่ละสังคัม เมื่อพิจารณาตามหลักการนี้ แม้แต่กฎหมายที่ว่าด้วยหลักความยุติธรรมก็จัดเป็นอยู่ในกลุ่ม โลกียสัมมาทิฐิ

พุทธธรรมได้ให้หลักเกณฑ์กลางสำหรับวัดความถูกต้องของโลกียสัมมาทิฐิไว้เป็นสองหลักการ หลักการแรกอยู่ที่กฎแห่งกรรมหรือบางที่เรียกว่า “กัมมัตสกตาญาณ” คือความรู้ที่ว่ามนุษย์ทุกคนย่อมมีกรรมเป็นของตน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลักปฏิจลสมุปบาทเช่นกัน ความเข้าใจเรื่องกรรมนี้จะช่วยทำให้มนุษย์มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง ส่วนการวัดความถูกต้องของโลกียสัมมาทิฐิตามหลักการที่สองอยู่ที่การพิจารณาว่าความเห็นดังกล่าวนั้น เกื้อกูลหรือเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแห่งชีวิตและสังคัมโดยรวมหรือไม่

ส่วนความรู้ที่ยังถึงว่าโลกเป็นไปตามเหตุปัจจัยจนทำให้มนุษย์สามารถเป็นอิสระจากโลกนี้ได้ คือ โลกุตตรสัมมาทิฐิ เพราะเป็นหลักการที่เป็นอิสระจากการหลอหลอมของสังคัม ไม่ขึ้นกับบริบทของสังคัม กาลเทศะ คุณค่าต่าง ๆ ไม่เป็นหลักการ กฏเกณฑ์ มาตรฐาน ความเชื่อที่มนุษย์บัญญัติขึ้น โลกุตตรสัมมาทิฐิ จึงเป็นความเป็นจริงตามธรรมชาติที่ปราศจากการปรุงแต่งใด ๆ ส่วนความเป็นอิสระของโลกุตตรสัมมาทิฐิ ได้มาจาก “โยนิโสมนสิการ” ซึ่งหมายถึง การหมั่นพิจารณาความจริงด้วยการตรวจสอบอย่างแยบคาย หรือการใช้ “ปรโตโฆชะ” ซึ่งหมายถึงการมีกัลยาณมิตรคอยกระตุ้นเตือนให้ใช้โยนิโสมนสิการ คอยหมั่นตรวจสอบความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา เพื่อให้เข้าถึงความเป็นจริงตามหลักการนี้ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น²⁶

การที่สัมมาทิฐิหรือความเห็นชอบจะเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้นั้น ต้องมีองค์ประกอบที่ร่วมคอยหนุนเนื่องอีก 5 ประการ องค์ประกอบเหล่านี้ ได้แก่ ศีล (ความประพฤติดีงาม) สุตะ (ความรู้จากการเรียน การสดับ การสั่งสอน) สากัจฉา (การสนทนา ถกเถียง อภิปราย แลกเปลี่ยน

²⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 737-738.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 738-740.

ความเห็น สอดค้นความรู้) สมณะ (ความสงบ การทำให้สงบ การไม่ฟุ้งซ่านวุ่นวายใจ) และ วิปัสสนา (การใช้ปัญญาพิจารณาเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามสภาวะที่เป็นจริง)²⁷

สัมมาสังกัปปะ²⁸ หรือความดำริชอบ หมายถึง ความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง ความนึกคิดที่ว่านี้หมายรวมถึงความนึกคิดที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันในสังคม สัมมาสังกัปปะ แบ่งเป็นสองระดับ คือ ระดับโลกียะและโลกุตตระได้เช่นเดียวกับสัมมาทิฏฐิ แต่ในทางปฏิบัตินิยม อธิบายสัมมาสังกัปปะเพื่อให้เห็นถึง "มิจชาสังกัปปิ" ซึ่งหมายถึง ความนึกคิดของปุถุชนใน 3 ด้าน ได้แก่ ความดำริที่เกี่ยวกับกาม เรียกว่า กามสังกัปปิ คือ การมุ่งสนองตอบต่อประสาทสัมผัสทั้ง 5 ซึ่งเป็นความนึกคิดเพื่อตอบสนองกิเลส ตัณหา และอุปาทานที่ทำให้เกิดความเห็นแก่ตัวและความ โลก ด้านที่สองคือ ความดำริเกี่ยวกับพยานาหวิตกทั้งหลายที่เรียกว่า "พยานาตสังกัปปิ" ซึ่งเป็น ความเคียดแค้นชิงชัง ความไม่พอใจผู้อื่น เป็นความนึกคิดในฝ่ายโทสะ ด้านที่สาม เรียกว่า "วิหิงสาสังกัปปิ" เป็นความคิดร้าย ทำลาย การเบียดเบียนผู้อื่น ความอยากให้เขามีความทุกข์ เดือดร้อนต่าง ๆ

ความดำริชอบ หรือสัมมาสังกัปปะ เกิดขึ้นได้เมื่อมีโยนิโสมนสิการและสัมมาทิฏฐิเป็น รากฐานทางความคิด และเมื่อมี สัมมาสังกัปปะ เกิดขึ้นแล้ว ความนึกคิดที่เป็น มิจชาสังกัปปะ ก็ จะเปลี่ยนไปเป็นความนึกคิดที่ถูกต้อง กามสังกัปปิ เปลี่ยนเป็น เนกขัมสังกัปปิ พยานาตสังกัปปิ เปลี่ยนเป็น อพยานาตสังกัปปิ จาก วิหิงสาสังกัปปิ เปลี่ยนเป็น อวิหิงสาสังกัปปิ

โดยหลักการแล้ว สัมมาสังกัปปะจะเกือกูลอยู่กับสัมมาทิฏฐิและจัดอยู่ในหมวดปัญญา เช่นเดียวกัน แต่เมื่อมีโยนิโสมนสิการร่วมด้วยแล้ว สัมมาสังกัปปะจะสัมพันธ์กับศีลโดยตรงหรือ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการน้อมนำบุคคลไปสู่ความนึกคิดหรือมโนสำนึกที่ถูกต้อง ดังาม เพราะสัมมาสังกัปปะจะทำหน้าที่กำกับพฤติกรรมทั้งทางกาย วาจา และใจ ให้เป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม

ความน่าสนใจของสัมมาสังกัปปะ นอกจากจะมุ่งให้เกิดสภาวะธรรมลักษณะที่ "ไร้กาม ไร้พยานาต ไร้การเบียดเบียน" แล้ว หากมีโยนิโสมนสิการแบบเร้ากุศลร่วมด้วยจะช่วยทำให้ คุณธรรมในฝ่ายตรงข้ามกับมิจชาสังกัปปิเจริญขึ้นด้วย คุณธรรมดังกล่าวคือ สภาวะธรรมที่ว่าด้วย "ความเสียสละ ความเมตตา ความกรุณา" สำหรับพรหมวิหารสี่ ซึ่งประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตาและ อุเบกขา จัดเป็นคุณธรรมระดับวิจิตรที่จัดอยู่ในสัมมาสังกัปปะนี้ด้วย

²⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 748.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 748-756.

สำหรับความสำคัญของสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะเมื่อพิจารณาถึงหน้าที่ที่สัมพันธ์กับการกำจัดกิเลสหลักที่เรียกว่าอกุศลมูลสาม คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลงแล้ว จะพบว่า สัมมาทิฐิเป็นตัวกำจัดกิเลสที่ต้นตอมากที่สุด คือกำจัดความหลงที่ทำให้เกิดอวิชชา ส่วนสัมมาสังกัปปะเป็นความดำริที่จะกำจัดกิเลสตัวรองลงมาคือ ความโลภและความโกรธ กล่าวคือ เนกขัมมสังกัปปะ ทำหน้าที่กำจัดราคะหรือความโลภและ อพยาบาทสังกัปปะ กับ อวิหิงสาสังกัปปะ ทำหน้าที่กำจัดโทสะหรือความโกรธ

จากการศึกษาถึงมรรคมืองค์แปดในหมวดปัญญาข้างต้นนี้ ย่อมเห็นได้ชัดว่า “ปัญญา” มีความสำคัญในการทำหน้าที่ลดความทุกข์ สร้างความสุขด้วยความเข้าใจที่ถูกต้อง แต่ “ปัญญา” ในขั้นนี้จะยังไม่บริสุทธิ์รู้แจ้งเต็มที่จนกว่าจะพัฒนาถึงขั้นอนุเบกขา ซึ่งอาศัยสมาธิเป็นบาทฐาน หรืออาจกล่าวให้ชัดเจนได้ว่าการนำอริยมรรคมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงแล้ว จะไม่สามารถนำหลักการใดหลักการหนึ่งแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดได้ ดังที่ครั้งหนึ่ง พระธรรมปิฎกวิพากษ์ ผลงานของ อี เอฟ ชูมาเคอร์ (E. F. Schumacher) ที่ว่าด้วยเศรษฐศาสตร์ของชาวพุทธไว้ว่า การนำหลักสัมมาอาชีวะมาประยุกต์อธิบายเพียงหลักการเดียวนั้น ไม่ถูกต้องตามวิถีพุทธที่แท้ หลักวิธีที่ถูกต้องแล้ว ต้องประยุกต์หลักการของอริยมรรคทั้งหมด²⁹

สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ³⁰ หมายถึง การเจรจาชอบ การกระทำชอบ และการเลี้ยงชีพชอบ ทั้งสามหลักการในหมวดศีลที่เป็นผลมาจากหลักวิธีคิดในหมวดปัญญาของระบบอริยมรรค สำหรับการปฏิบัติให้เป็น “สัมมา” หรือ “ถูกต้อง” หมายถึงการปฏิบัติให้สอดคล้องกับหลักสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ

กล่าวคือการพูดจาให้ถูกต้อง การกระทำหน้าที่ของมนุษย์ให้ถูกต้อง และการทำมาหาเลี้ยงชีพให้ถูกต้องจะต้องสอดคล้องและเป็นไปตามหลักสัมมาทิฐิ โดยที่สัมมาทิฐิก็ต้องมีความถูกต้องสอดคล้องกับความเป็นจริงตามกฎไตรลักษณ์และหลักอิทัปปัจจยตา

รวมทั้ง การพูดจาที่ถูกต้อง การกระทำที่ถูกต้อง การเลี้ยงชีพที่ถูกต้องก็ต้องสอดคล้องกับสัมมาสังกัปปะ ความสอดคล้องที่ว่านี้หมายถึงการดำเนินชีวิตที่จะต้องไม่มีเจตนาเพื่อการ

²⁹ ผลงานของ อี เอฟ ชูมาเคอร์ที่ว่าด้วยเศรษฐศาสตร์ของชาวพุทธนั้น อยู่ในบทที่ 4 ของหนังสือที่มีชื่อว่า จิวแต่แจ้ว หรือ Small is Beautiful ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, น. 2-4.

³⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, น. 757-797.

สนองต่อความต้องการของประสาทสัมผัสทั้งห้า และจะต้องไม่มีเจตนาที่มุ่งอาฆาตมาดร้ายผู้อื่น และจะต้องไม่มีเจตนาเพื่อเบียดเบียนให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน

จากหลักวิธีคิดที่ว่าด้วยสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ ดังกล่าว ทำให้สามารถกำหนดเป็นหลักปฏิบัติในระดับศีล กล่าวคือหลักปฏิบัติที่มีเจตนาที่จะงดเว้นจากวาจาเท็จ วาจาส่อเสียด วาจาหยาบคาย วาจาเพ้อเจ้อ จัดเป็นหลักการสำคัญของสัมมาวาจา ส่วนหลักปฏิบัติที่มีเจตนาที่จะงดเว้นจากการตัดรอนชีวิต งดเว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้มาเป็นของตนและงดเว้นจากความประพฤตินอกงามทั้งหลาย จัดเป็นหลักการสำคัญของสัมมากรรมันตะ ส่วนหลักวิธีการหาเลี้ยงชีพที่ละจาก มิจฉาอาชีวะ นั้น จัดเป็น สัมมาอาชีวะ อย่างไรก็ตาม สำหรับหลักการเรื่องสัมมาอาชีวะนี้ มิใช่เพียงเพื่อการทำมาหารายได้เท่านั้น ความหมายของสัมมาอาชีวะ ลุ่มลึกมากกว่าที่สังคมทั่วไปเข้าใจ ดังจะได้กล่าวต่อไป

เมื่อพิจารณาเชื่อมโยงจากหลักคิดมาถึงหลักปฏิบัติในระดับศีล ต้องเข้าใจด้วยว่า “ศีล” มิใช่ข้อพึงปฏิบัติที่มีจุดหมายสูงสุดในตัวเอง การปฏิบัติตามหลักการของศีลจึงต้องเข้าใจถึงเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังของศีล และที่สำคัญต้องมีแรงจูงใจให้ยินยอมพร้อมใจที่จะปฏิบัติตามด้วย ตามหลักพุทธธรรม แรงจูงใจมาจากหลักคิดที่ว่าด้วยความจริงตามธรรมชาติ ซึ่งมีที่มาจากไตรลักษณ์ และหลักอทิปปัจจยตา นั่นคือ ชีวิตนี้เป็นทุกข์ประการหนึ่ง ชีวิตดำรงอยู่ได้ก็ด้วยการพึ่งพิงอิงอาศัยกันอีกประการหนึ่ง และที่สำคัญที่สุดอยู่คือ ความเข้าใจเรื่องกรรม ซึ่งถือว่ากรรมเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ความเข้าใจเหล่านี้ร่วมกันถักทอเป็นวิถีการดำเนินชีวิตแบบพุทธที่ให้ความสำคัญสูงสุดกับความรับผิดชอบต่อกรรมหรือการกระทำของตนเอง เพราะผลจากการกระทำของตนย่อมส่งผลต่อตนเองและผู้อื่นอย่างใดอย่างหนึ่ง การกระทำความดีย่อมส่งผลให้ตนได้รับกรรมดีและผู้อื่นได้รับประโยชน์ ถ้าเป็นการกระทำที่มุ่งร้ายหรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนย่อมส่งผลให้ตนได้รับกรรมชั่ว ด้วยเหตุนี้ หน้าที่และความรับผิดชอบของชาวพุทธจึงอยู่ที่กรรมหรือการกระทำของแต่ละคน กรรมจึงเป็นหลักการที่สำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตร่วมกันของชาวพุทธ

ความดีความชั่วตามหลักกรรมในทางพุทธศาสนายังเป็นเรื่องของการส่งเสริมคุณภาพของจิต การทำความดีถือได้ว่าเป็นการทำบุญ ส่วนการทำชั่วเป็นการทำบาป การทำความดีจากการปฏิบัติตามหลักการของศีลเป็นทางที่ส่งเสริมให้ตนเองหลุดพ้นจากความทุกข์ มีอิสรภาพทั้งทางจิตและปัญญา ความดีบางครั้ง จึงเรียกว่าเป็นการกระทำที่ฉลาดเพราะเป็นการดำเนินชีวิตตามวิถีแห่งปัญญาคือไม่เบียดเบียนชีวิต ไม่อาฆาตพยาบาท พุดจาอ่อนหวานไพเราะ เป็นต้น วิถีชีวิตเช่นนี้ โดยหลักเช่นนี้แล้ว ย่อมเกื้อกูลให้เกิดสุขภาพจิตที่ดี ส่วนความชั่วเป็นการกระทำที่ไม่ฉลาด เพราะการทำความชั่ว ซึ่งหมายถึงการกระทำในทิศทางตรงข้ามกับความดี ทำให้จิตขุ่นมัว

เศร้าหมอง สุขภาพจิตเสื่อมเสีย การละเว้นความชั่วและทำความดีจึงมีจุดมุ่งหมายชั้นพื้นฐานที่สุด เพื่อความสบายใจ ความสุขใจ ความอิมเมจใจ การทำความดีจึงเป็นที่มาของความสุข และการทำความชั่วเป็นที่มาของความทุกข์³¹

ในเรื่องสัมมาอาชีวะนี้ ต้องเข้าใจด้วยว่าพุทธธรรมมีหลักการที่แตกต่างจากหลักการของสังคมนิยมใหม่ที่ให้ความสำคัญกับการทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยรายได้ ค่าจ้าง หรือค่าตอบแทนอย่างใดอย่างหนึ่ง สัมมาอาชีวะมิได้ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติงานในลักษณะดังกล่าว แต่ให้คุณค่าแก่การปฏิบัติงานที่ให้ความสำคัญต่อสังคม หรือจิตใจที่อาจจะไม่ได้รับค่าตอบแทน เมื่อหลักการเป็นเช่นนี้ การปฏิบัติงานตามหลักสัมมาอาชีวะจึงรวมเอาความหมายของการปฏิบัติธรรมไว้ด้วย การปฏิบัติงานที่เป็นการปฏิบัติธรรมนี้หมายถึงการปฏิบัติงานที่มีเจตนาว่าจะไม่เบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่น งานที่มีได้มุ่งอาฆาตพยาบาทหรือมุ่งร้ายผู้อื่น เป็นต้น รวมทั้งยังมุ่งเพื่อประโยชน์ของผู้อื่นอีกด้วย ดังตัวอย่างการปฏิบัติงานที่พระพุทธองค์ทรงถือปฏิบัติด้วยพระองค์เอง และทรงถือว่าเป็นภารกิจสำคัญของชาวพุทธที่เป็นไปตามหลักสัมมาอาชีวะ ดังนี้³²

ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จไปบิณฑบาต ทรงเข้าไปหยุดประทับยืนในเขตไร่นาของพราหมณ์ผู้หนึ่ง พราหมณ์กราบทูลว่า "ข้าพเจ้าไถหว่านแล้วจึงได้กิน แม้ท่านก็จงไถหว่านแล้วบริโภคเถิด" พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระองค์ก็ทรงไถหว่านแล้ว จึงบริโภคเหมือนกัน เมื่อพราหมณ์ไม่เข้าใจและแต่งคาถาทูลถามกลับมา พระองค์ก็ตรัสตอบเป็นคำร้อยกรองชี้แจงการไถหว่านของพระองค์ที่มีผลเป็นอมตะ พราหมณ์เห็นชอบด้วยเกิดความเลื่อมใสจึงนำเอาอาหารเข้ามาถวาย พระพุทธเจ้าไม่ทรงรับโดยตรัสว่า ไม่ควรบริโภคโภชนะที่จับกลุ่มได้มา

พระธรรมปิฎกอธิบายประเด็นการปฏิบัติธรรมที่ว่าด้วยการบิณฑบาตของพระภิกษุสงฆ์และการทำบุญตักบาตรของชาวพุทธว่าเป็นไปตามหลักสัมมาอาชีวะไว้ดังนี้

เพราะที่มาอันชอบธรรมและบริสุทธิ์แท้จริงของปัจจัยเครื่องยังชีพสำหรับพระภิกษุก็คือการที่ชาวบ้านมองเห็นคุณค่าของธรรม และเห็นความจำเป็นที่จะต้องช่วยกันบุคคลผู้ทำหน้าที่ผดุงธรรม มีชีวิตอยู่และทำหน้าที่นั้นต่อไป ความต้องการอาหารของสมณะอันแสดงออกด้วยการบิณฑบาตด้วยอาการอันสงบ ผู้นำอาหารไปมอบให้ทำด้วยความสมัครใจเพื่อเป็นการชำระจิตใจของตนให้ผ่องใสด้วยตระหนักว่า

³¹ เรื่องเดียวกัน, น. 766-767.

³² เรื่องเดียวกัน, น. 780.

ตนได้ทำสิ่งที่ดีงาม ช่วยสนับสนุนผู้บำเพ็ญธรรม และมีส่วนร่วมในการผดุงธรรม ที่เรียกสั้น ๆ ว่าทำบุญหรือได้บุญ

สัมมาอาชีวะตามตัวอย่างข้างบนนี้ สอดคล้องกับหลักอภิปัจจยตาที่ว่าด้วยการพึ่งพิงอิงอาศัยซึ่งกันและกันนั้น การบิณฑบาตของพระภิกษุสงฆ์และการทำบุญตักบาตรของชาวบ้าน เป็นการจัดวางเงื่อนไขเพื่อให้พระภิกษุสงฆ์และชาวบ้านจะได้แสดงความรับผิดชอบต่อชีวิตร่วมกัน ผ่าน “การบริโภค” จนอาจกล่าวได้ว่าชีวิตของพระภิกษุสงฆ์นั้นฝากไว้อยู่ในความดูแลของชาวบ้าน ส่วนชีวิตของพระศาสนา ชาวบ้านก็ฝากไว้กับพระภิกษุสงฆ์ การคุ้มครองดูแลเกื้อกูลซึ่งกันและกัน จึงเป็นการจัดวางเงื่อนไขที่มีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลที่ทำให้พุทธศาสนาดำรงสืบต่อมาอย่างยั่งยืนจนเป็นที่พึ่งของสังคมไทยในปัจจุบัน การประยุกต์หลักสัมมาอาชีวะให้เป็นการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธ จึงอาจเกิดขึ้นได้จากการจัดวางเงื่อนไขให้เกิดการคุ้มครองดูแลรักษาซึ่งกันและกัน ดังเช่นที่สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาได้นำมาประยุกต์ใช้ในโครงการพัฒนาฉลาดและเอกลสารกำกับยามาตรฐานที่ได้นำเสนอเป็นกรณีศึกษาไปแล้วใน บทที่ 2 และจะได้นำเสนอตัวอย่างการประยุกต์หลักสัมมาอาชีวะที่ชัดเจนมากขึ้นในบทต่อไป

สัมมาวายามะ³³ ความเพียรชอบเป็นหลักการพื้นฐานที่มีความสำคัญมากในพุทธธรรม ทั้งนี้เนื่องมาจากความสำเร็จหรือการพ้นทุกข์นั้นขึ้นกับความเพียรปฏิบัติ มิใช่การอ่อนแอหรือร้องขอจากผู้ใดได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ธรรมนี้เป็นของสำหรับผู้ปรารถนาความเพียร มิใช่สำหรับคนเกียจคร้าน”

ความเพียรชอบจึงเป็นหลักการที่ช่วยหนุนเนื่องหลักการอื่น ๆ ทุกหลักของอริยมรรค แต่ทั้งนี้ต้องเป็นความเพียรชอบที่ถูกต้องซึ่งหมายถึงความเพียรที่สอดคล้องกับหลักการอื่น ๆ ไม่ตั้งหรือหย่อนมากเกินไป ความเพียรชอบที่สำคัญที่สุดจะต้องสอดคล้องกับสัมมาทิฏฐิและสัมมาสติ

สำหรับความเพียรชอบที่มักกล่าวถึง ได้แก่ ความเพียรสี่ประการ คือ สังวรปธาน ความเพียรที่ระวังมิให้บาปอกุศลที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น ปหานปธาน ความเพียรที่มุ่งละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ส่วน ภาวนาปธาน เป็นความเพียรให้กุศลที่ยังไม่เกิด ได้เกิดขึ้น และ อนุรักษปธาน เป็นการรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้ว มิให้เสื่อม และทำให้กุศลเจริญขึ้นเรื่อย ๆ³⁴

³³ เรื่องเดียวกัน, น. 799-803.

³⁴ วติน อินทสระ, หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 2,

(กรุงเทพมหานคร: ธรรมดา, 2544), น. 30-31.

เมื่อพิจารณาสัมมาวายามะในลักษณะนี้ ย่อมเห็นได้ว่าเป็นส่วนของการเตรียมความพร้อมเพื่อให้สามารถนำไปสู่สัมมาสติที่ยากจะรักษาและสัมมาสมาธิที่ยากจะจงใจให้ปฏิบัติ และหากเป็นการดำรงชีวิตในสังคมบริโภคนิยมแล้ว การปฏิบัติตามหลักอริยมรรคต้องอาศัยหลักธรรมข้อนี้เพื่อสนับสนุนให้เป็นหลักปฏิบัติที่มีความยั่งยืน

สัมมาสติ³⁵ เป็นหลักการในหมวดสมาธิที่นำมาใช้เป็นหลักสำคัญของการดำเนินชีวิตที่คู่กับปัญญา สัมมาสติเป็นหลักธรรมที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นธรรมะข้อเดียวที่ยึดเอาประโยชน์ไว้ได้ทั้งประโยชน์ปัจจุบันและประโยชน์เบื้องหน้า การที่หลักการนี้ปรากฏอยู่ในปัจฉิมโอวาทก่อนที่พระพุทธองค์จะเสด็จปรินิพพานย่อมแสดงให้เห็นด้วยว่าพระพุทธองค์ให้ความสำคัญแก่หลักการนี้มากเพียงใด

สติ โดยทั่วไปมักแปลว่า ความระลึกได้ ความไม่เผลอ ความระมัดระวัง ความตื่นต่อนานาที่เป็นต้น สำหรับความหมายหนึ่งที่สติถูกนำมาใช้มากในพุทธธรรมเป็นความหมายในส่วนที่เรียกว่า ความไม่ประมาทหรืออปปมาท อปปมาท ก็ปรากฏอยู่ในปัจฉิมโอวาท ความสำคัญของอปปมาทอาจนำไปเปรียบเทียบได้กับโยนิโสมนสิการ โดยที่โยนิโสมนสิการจัดเป็นองค์ประกอบฝ่ายปัญญาคือ เป็นเครื่องมือให้ฝ่ายปัญญาทำงานได้ อปปมาทจัดเป็นองค์ประกอบฝ่ายสมาธิคือเป็นตัวควบคุมและเร่งเร้าให้มีการใช้เครื่องมือเพื่อให้ฝ่ายปัญญาทำงานให้ก้าวหน้าต่อไป

ในทางพุทธธรรม สติถูกนำมาใช้ในการทำหน้าที่ในการเฝ้าระวังด้วย การเฝ้าระวังนี้ก็เพื่อจับตาดูการเปลี่ยนแปลงของอารมณ์ที่ผ่านเข้ามามิให้คลาดหาย มิให้หลงลืม ทำให้สติมีหน้าที่เป็นตัวป้องกันความผิดพลาดเนื่องจากการตรวจตรากระแสการรับรู้ตลอดเวลา

พระธรรมปิฎก ได้อธิบายประโยชน์ของการฝึกสติไว้อย่างน่าสนใจเพราะครอบคลุมกระบวนการใช้สติทุกระดับในพุทธศาสนา ดังนี้³⁶

ประการที่หนึ่ง สติทำหน้าที่ควบคุมรักษาสภาพจิตให้อยู่ในภาวะที่ต้องการด้วยการตรวจสอบกระบวนการรับรู้และกระแสความคิด เลือกรับสิ่งที่ต้องการและกันสิ่งที่ไม่ต้องการออกไป ทำให้จิตเป็นสมาธิได้ง่าย

ประการที่สอง สติทำให้ร่างกายและจิตใจเป็นของตนเอง โปร่งเบา ผ่อนคลาย เป็นสุข โดยสภาพของมันเอง พร้อมทั้งจะเผชิญความเป็นไปต่าง ๆ และจัดการกับสิ่งต่าง ๆ ได้ดี

³⁵ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, น. 803-824.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 810.

ประการที่สาม เมื่อจิตเป็นสมาธิ สติจะเหนี่ยวนำให้เกิดกระบวนการรับรู้และกระแสความคิด ทำให้ขอบเขตการรับรู้และความคิดขยายออกไปโดยมิติต่าง ๆ

ประการที่สี่ สติสามารถนำเอาอารมณ์มาพิจารณาแล้วสืบค้นด้วยปัญญา การทำหน้าที่ดังกล่าวของสติจะทำให้ปัญญาเจริญก้าวหน้าได้

ประการที่ห้า สติสามารถทำหน้าที่ชำระพฤติกรรม (ทั้งกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม) ให้บริสุทธิ์ อิสระ ไม่เป็นไปด้วยอำนาจของตัณหา อุปาทาน ทั้งนี้ด้วยการทำหน้าที่ร่วมกับสัมปชัญญะ พฤติกรรมจึงเป็นไปด้วยเหตุผลบริสุทธิ์ล้วน ๆ

ความจริงแล้ว หน้าที่ในประการที่สี่และห้า นั้น เป็นหน้าที่ของสติที่บูรณาการเข้ากับสัมมาสมาธิแล้ว โดยเฉพาะสัมมาสมาธิที่เรียกว่า สติปัฏฐาน 4 ซึ่งจะได้กล่าวถึงสัมมาสมาธิต่อไป

ในที่นี้ จะขอยกตัวอย่างการนำสัมมาสมาธิมาประยุกต์ใช้กับสังคมสมัยพุทธกาล ดังนี้³⁷

“ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้วว่า นักกายกรรมได้ยกกล้าไม้ไผ่ขึ้นตั้งแล้ว เรียกศิษย์มาบอกว่า “มานี่แน่ะเธอ เจ้าไผ่ไม่ไผ่ขึ้นไปแล้ว จง (เลี้ยงตัว) อยู่เหนือต้นคอกของเรา” ศิษย์รับคำแล้วก็ไต่กล้าไม้ไผ่ขึ้นไป ยืนเลี้ยงตัวอยู่บนต้นคอกของอาจารย์

คราวนั้น นักกายกรรมได้พูดกับศิษย์ว่า “นี่แน่ะเธอ เธอจงรักษาฉันนะ ฉันก็จะรักษาเธอ เราทั้งสองระวางรักษากันและกันไว้อย่างนี้ จักแสดงศิลปะได้ด้วย จักได้เงินด้วย และจักลงจากกล้าไม้ไผ่ได้โดยสวัสดิ์ด้วย”

ครั้นอาจารย์กล่าวอย่างนี้แล้ว ศิษย์จึงกล่าวกับอาจารย์บ้างว่า “ท่านอาจารย์ขอรับ จะทำอย่างนั้นไม่ได้ ท่านอาจารย์นั้นแหละครับจงรักษาตัวเองไว้ ผมก็จักรักษาตัวผมเอง เราทั้งสองต่างระวางรักษาตัวของตัวไว้อย่างนี้ จักแสดงศิลปะได้ด้วย จักได้เงินด้วย และจักลงจากกล้าไม้ไผ่ได้โดยสวัสดิ์ด้วย”

จากตัวอย่างนี้พระพุทธองค์ทรงรับรองคำกล่าวของศิษย์ว่าเป็นวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องและได้ทรงอธิบายหลักการที่อยู่เบื้องหลังก็คือ สัมมาสติ ดังนี้

“เมื่อคิดว่า “เราจะรักษาตัวเอง” ก็พึงต้องใช้สติปัฏฐาน เมื่อคิดว่า “เราจะรักษาผู้อื่น” ก็พึงต้องใช้สติปัฏฐาน

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อรักษาตน ก็ชื่อว่ารักษาผู้อื่น เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ชื่อว่ารักษาตนด้วย เมื่อรักษาตน ก็ชื่อว่ารักษาผู้อื่น นั้นอย่างไร ? ด้วยการหมั่นปฏิบัติ ด้วยการเจริญอบรม ด้วยการทำให้มาก อย่างนี้แล เมื่อรักษาตน ก็ชื่อว่ารักษาผู้อื่นด้วย

³⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 808.

เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ชื่อว่ารักษาตน นั้นอย่างไร ? ด้วยขันติ ด้วย อวิหิงสา ด้วยความมีเมตตาจิต ด้วยความเอ็นดูกรุณา อย่างนี้แล เมื่อรักษาผู้อื่น ก็ชื่อว่ารักษาตนด้วย”

การคุ้มครองรักษาชีวิตด้วยสัมมาสติตามตัวอย่างข้างต้น จะเป็นจริงได้ก็ด้วยความเข้าใจร่วมกันถึงหลักอภิปัจจยตาที่ว่าชีวิตต้องพึ่งพิงอิงอาศัยซึ่งกันและกัน เพราะเมื่อเข้าใจหลักการนี้แล้ว ย่อมทำให้ตระหนักถึงหน้าที่ของตนว่าจะต้องเฝ้าระวังตนเองมิให้ทำหน้าที่ผิดพลาดด้วยมิฉะนั้นแล้ว อาจจะมีผลกระทบถึงทั้งตนเอง ผู้อื่น และสังคมโดยรวม ด้วยเหตุนี้ สัมมาสติจึงเป็นหลักธรรมที่ถูกนำมาใช้เพื่อกำกับหน้าที่ให้ดำเนินไปอย่างถูกต้องเพื่อประโยชน์ของตนเองและผู้อื่น หรือสังคมโดยรวม การนำสัมมาสติมาประยุกต์เพื่อเฝ้าระวังวิถีการบริโภคจึงเป็นหลักสำคัญของการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธ ซึ่งหมายความว่าทุกชีวิต ไม่เฉพาะแต่ผู้บริโภคเท่านั้น ที่จะต้องระวังรักษาหน้าที่ของตนด้วยสัมมาสติเพื่อมิให้เป็นตกเหยื่อของกิเลสตัณหา

สัมมาสมาธิ³⁸ เมื่อศึกษามาถึงอริยมรรคองค์สุดท้าย จะเห็นได้ชัดเจนว่าเป็นหลักธรรมที่ทำหน้าที่ในระดับจิตเพื่อลดความทุกข์และสร้างความสุข โดยมีหลักอยู่ที่การฝึกอบรมจิตเพื่อให้ได้จิตที่ตั้งมั่นอยู่ที่อารมณ์เดียวที่เป็นกุศลจิตที่เรียกว่า เอกัคคตา ในระยะแรกอาจเป็นเพียงชั่วขณะที่เรียกว่า ชนิกสมาธิ แล้วพัฒนาเป็นสมาธิระดับกลางที่เรียกว่า อุปจารสมาธิ ซึ่งเป็นสมาธิก่อนเข้าฌาน แล้วพัฒนาต่อจนถึงระดับของจิตที่เป็นสมาธิที่มีความแน่วแน่สูงสุดที่เรียกว่า อัปปนาสมาธิ ประโยชน์ของสัมมาสมาธิ จึงอยู่ที่เมื่อตั้งมั่นจิตได้สำเร็จแล้ว ย่อมทำให้ได้จิตที่เป็นสมาธิซึ่งเป็นจิตที่แข็งแรงมีพลังและสมรรถภาพที่ดีที่สุด โดยมีคุณสมบัติรวม 8 ประการ คือ ตั้งมั่น บริสุทธิ์ ผ่องใส โปร่ง ปราศจากสิ่งมัวหมอง นุ่มนวล ควรแก่การงาน ไม่วอกแวกหวั่นไหว เมื่อเป็นจิตที่มีคุณภาพ สิ่งใดที่เป็นอกุศล ก็จะไม่สามารถเกาะกุมจิตใจได้ จึงทำให้สามารถนำมาใช้ทางปัญญาได้ต่อไป ท่านพุทธทาส อธิบายถึงความแตกต่างระหว่างจิตที่มีคุณภาพกับจิตธรรมดาหรือจิตที่เป็นสามัญสำนึกไว้ว่า³⁹

จิตที่เป็นสมาธิจะนุ่มไปเพื่อรู้เพื่อเห็นอะไรก็รู้ได้ เพราะเห็นด้วยดวงตาภายใน ซึ่งเป็นความรู้สึกหรือความเข้าใจตลอดในสิ่งนั้น ๆ โดยตรง หาใช่เป็นความคิด ความนึก หรือการพิจารณาค้นคว้าโดยตรงไม่

³⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 824-892.

³⁹ พุทธทาส, 3 ส. (สะอาด สว่าง สงบ) (กรุงเทพมหานคร: เพชรประกาย, 2548) น.

ส่วนการที่จิตธรรมดา หรือจิตที่เป็นสามัญสำนึก ไม่อาจมองเห็นหรือเข้าใจชีวิตได้อย่างลึกซึ้งและถูกต้องจนถึงที่สุด ก็เพราะขาดการฝึกอบรม ทำให้จิตติดข้องและหลงวนอยู่ในนิรวณ 5 คือ ความอยากได้อะไรที่เรียกว่า กามฉันทะ ความพยายาม ชัดเคื่องแค้นใจ ความหุดหู่ซึ่งชิมที่เรียกว่า ถีนมิทธะ ความฟุ้งซ่านเดือดร้อนใจที่เรียกว่า อุทธัจจกุกกุกจะ และความลังเลสงสัยที่เรียกว่า วิจิกิจฉา

การเจริญสมาธิในระดับสมถะนี้ จะทำให้ได้จิตที่มีความสุข ซึ่งเป็นความสุขที่เรียกว่า ทิฐฐธรรมสุขวิหาร แต่ยังไม่ใช่จุดหมายหลักของสัมมาสมาธิตามหลักอริยมรรค เพราะจุดมุ่งหมายที่แท้จริงอยู่ที่การให้ได้จิตที่มีคุณภาพเพื่อให้เป็นบาทฐานแห่งวิปัสสนา และเพื่อให้นำไปสู่วิปัสสนาสมาธิซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาปัญญา และในที่สุดเพื่อให้ได้ “ปัญญา” ที่มีคุณภาพในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งก็หมายถึงการได้ความรู้ที่เป็นสัมมาทิฐิที่ทำให้เข้าใจกฎไตรลักษณ์ได้กระจ่างชัด และมองเห็นอริยสัจจ์ได้อย่างถ่องแท้ยิ่งขึ้น และจะนำมาซึ่งความเข้าใจที่ชัดเจนถึงความจำเป็นของการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความรับผิดชอบต่อชีวิตของตนเองและผู้อื่นซึ่งเป็นความเข้าใจระดับที่อยู่เหนือตรรก หรือการคาดคะเนตามด้วยหลักเหตุผลทั่วไป

ในที่นี้ หากพิจารณาย้อนกลับไปที่แผนภูมิที่ 4 และที่ 5 จะเห็นได้ว่าสัมมาสมาธิที่นำมากล่าวข้างต้นนี้ ได้ย้อนกลับไปอธิบายกระบวนการที่นำไปสู่การดับทุกข์ตามหลักปัจจุสมุปบาท ฝ่ายดับทุกข์ไว้ด้วย การอธิบายถึงสัมมาสมาธิจึงเป็นการนำหลักปัจจุสมุปบาทมาอธิบายให้เห็นเป็นหลักปฏิบัตินั่นเอง

การประยุกต์พุทธธรรมเป็นหลักการคุ้มครองผู้บริโภค

จากการประมวลหลักพุทธธรรมที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมด จะเห็นได้ว่าเมื่อเข้าใจ “ทุกข์” และเหตุที่มาของทุกข์หรือ “สมุทัย” อย่างชัดเจนแล้ว รวมทั้งตระหนักรู้ว่าเป้าหมายของชีวิตที่ดีคืออะไร ย่อมทำให้สามารถกำหนดหลักการแก้ปัญหาได้อย่างสอดคล้อง “นิโรธ” จึงเป็นการแก้ปัญหาในเชิงทฤษฎี ส่วน “มรรค” เป็นหลักปฏิบัติที่ทำหน้าที่ป้องกันมิให้เกิดปัญหาด้วย วิธีการแก้ปัญหาจึงมิใช่การแก้ปัญหาตามแผนภูมิที่ 3 โดยตรง แต่ปรับเปลี่ยนเป็นการแก้ปัญหาด้วย “ปัญญา” ตามแผนภูมิที่ 4 และ แผนภูมิที่ 5 แทน

ท่านพุทธทาส เปรียบการแก้ปัญหาด้วยวิธีของ “มรรค” ว่าแทนที่จะร่นววยอยู่กับกิเลส ก็ทำให้กิเลสไม่ได้รับอาหาร คือ การปรับวิถีชีวิตให้เป็นอยู่โดยถูกต้อง ด้วยการนำหลักดำเนินชีวิตที่มีปัญญาหรือความรู้ที่ถูกต้องมานำทาง ซึ่งหมายถึง ความรู้ที่รู้แจ้งแทงตลอด ว่าไม่มีอะไรที่ต้องยึด

มันดีของมัน เพราะเมื่อมีความรู้เช่นนี้แล้ว ก็เลิกก็จะไม่เกิดขึ้น เปรียบดัง “เลี้ยงแมวเท่านั้น หนูก็หมดไปเอง”⁴⁰

ความรู้ตามหลักพุทธธรรมนั้น อาจแบ่งได้เป็นสามระดับ ในเบื้องต้นเป็นความรู้ที่ได้จากการศึกษาเล่าเรียนจากการฟัง รวมทั้งการศึกษาผ่านตำรา หรือที่เรียกว่า “สุดมยปัญญา” ส่วนระดับที่สองเป็นความเข้าใจที่เกิดจากการนำความรู้ระดับแรกมาใคร่ครวญด้วยหลักเหตุผล ความรู้ระดับนี้จึงลุ่มลึกกว่าระดับแรกมาก ผู้ที่เข้าใจความรู้ระดับนี้ย่อมสามารถนำความรู้ไปประยุกต์และปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เรียกว่า “จินตมยปัญญา” ส่วนความรู้ระดับที่สามเป็นความรู้แจ้งแทงตลอด เนื่องจากเมื่อมีความเข้าใจแล้ว ยังนำไปปฏิบัติภายใต้สถานการณ์ต่าง ๆ ได้ เพราะผู้ปฏิบัติซึมซับรับทราบความรู้ทุกสิ่งทุกอย่างโดยละเอียด ความรู้ระดับนี้ที่เรียกว่า “ภาวนามยปัญญา” ถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธธรรม⁴¹

ในการจัดวางอริยมรรคให้เป็นหลักปฏิบัตินั้น พุทธธรรมต้องการให้ผู้ปฏิบัติมีความรู้และความเข้าใจต่อปัญหาอย่างแท้จริงด้วยความรู้ทั้งสามระดับ โดยเฉพาะระดับที่สาม จึงได้ประยุกต์ให้ “มรรค” ทำหน้าที่เชื่อมร้อยฐานคิดกับหลักปฏิบัติเข้าด้วยกัน โดยมี “ปัญญา” เป็นตัวนำเพื่อกำกับพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจ ให้ดำเนินไปอย่างถูกต้อง จึงทำให้ศีลและสมาธิเกิดขึ้นได้อย่างสอดคล้องและเป็นระบบ

ในความเป็นจริงแล้ว “มรรค” มิได้เป็นหลักปฏิบัติที่แยกออกจากทฤษฎีอย่างเด็ดขาด แม้แต่หลักธรรมที่เป็นฐานคิดซึ่งประกอบด้วยกฎไตรลักษณ์และหลักอทิปปัจจยตา ก็ปรากฏว่าเชื่อมโยงอยู่ในคำอธิบายของหลักการทั้งแปดในอริยมรรค ไม่ว่าจะเป็น สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ หรือแม้แต่สัมมาสมาธิที่เป็นอริยมรรคองค์สุดท้าย ส่วนหลักธรรมกลุ่มที่เป็นหัวใจของพุทธธรรม หรืออริยสังขล “มรรค” ก็เป็นองค์ประกอบหนึ่งของอริยสังขลอยู่แล้ว เมื่อฐานคิดและหลักปฏิบัติมิได้แยกขาดจากกัน ย่อมทำให้สามารถประยุกต์หลักอริยมรรคไปใช้ได้โดยสามารถอ้างอิงกลับไปยังหลักการอื่น ๆ ในพุทธธรรมได้เสมอ ไม่ว่าจะเป็นหลักการพื้นฐานระดับฐานคิด หรือหลักปฏิบัติในเชิงทฤษฎีอย่างอริยสังขล

“มรรค” ยังเป็นหลักการแก้ปัญหาที่ยั่งยืนอีกด้วย เนื่องจากองค์ประกอบที่สำคัญคือ คือ ปัญญา ศีล สมาธิ ถูกนำมาเชื่อมร้อยบนฐานของความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเป็นพลวัต จากปัญญา ศีล สมาธิ ไปสู่ ปัญญา ศีล สมาธิ รอบใหม่หมุนวนอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับความเป็น

⁴⁰พุทธทาสภิกขุ, ตัวกู-ของกู, (กรุงเทพมหานคร: เพชรประกาย, 2548), น. 190.

⁴¹เรื่องเดียวกัน, น. 159.

จริงที่เปลี่ยนแปลงตามหลักอนิจจัง หลักวิเศษคิดเช่นนี้ ทำให้อริยมรรคเป็นหลักการที่ทันสมัยอยู่เสมอ และยิ่งเท่าทันกับกระแสของการเปลี่ยนแปลงใด ๆ รวมทั้งยังเป็นหลักการที่ให้ความสำคัญกับการ ปมเพาะปัญญาและการสะสมปัญญาอีกด้วย

ลักษณะที่เด่นมากที่สุดอีกประการหนึ่งของอริยมรรค อยู่ที่การประยุกต์รวมเอาความ เข้าใจเรื่องความสุขที่แท้จริงของมนุษย์ไว้ด้วย เป็นการยกระดับความสุขจากกามสุขหรือนิรามิสสุข ซึ่งหมายถึงความสุขที่ต้องอิงอาภิสให้เลื่อนระดับเป็นนิรามิสสุขที่เป็นความสุขที่ประณีตยิ่งขึ้น เป็น ความสุขสามระดับที่เกิดจากการทำความดีที่พุทธธรรมเรียกว่า “ทำบุญ” เพื่อให้รับผลตอบแทนที่ดี แก่ตัวและผู้อื่น ส่วนการ “ทำกุศล” นั้นเป็นการขัดเกลาจิตของตนเองให้สะอาด บริสุทธิ์ ปราศจาก กิเลสและเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย ความสุขจากมานสุขที่ได้จากการทำสมณะสมาธิและความสุข จากการมีอิสรภาพทางจิตใจด้วยวิปัสสนาสมาธิ เมื่อเป็นเช่นนี้ อริยมรรคจึงมีความสำคัญต่อการ พัฒนาจิตใจให้เป็นอิสระที่พ้นจากการครอบงำใด ๆ ได้โดยสิ้นเชิง

เมื่ออธิบายมาถึงขั้นตอนนี้ ย่อมทำให้เข้าใจได้ว่า “มรรค” เป็นหลักการที่รวมเอา ความสัมพันธ์ที่หลากหลายลักษณะนี้เข้าด้วยกัน โดยมีได้ทำหน้าที่แต่เพียงเป็น “หลักการดำเนิน ชีวิต” ที่สำคัญที่สุดเท่านั้น แต่ครอบคลุมถึงการคุ้มครองชีวิต จึงอาจเรียกหลักอริยมรรคนี้ว่าเป็น “หลักการคุ้มครองชีวิต” เพื่อให้ครอบคลุมตรงกับหน้าที่ที่แท้จริงของหลักการนี้

จากการที่พิจารณาว่าอริยมรรคเป็นหลักการคุ้มครองชีวิต จึงทำให้สามารถมาประยุกต์ เป็นหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธได้โดยการนำหลักอริยมรรคมาเชื่อมโยงกับหน้าที่และความ รับผิดชอบของผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ประกอบการภาครัฐในวิถีการบริโภคต่อไป ส่วนแรงจูงใจนั้นจะ นำความสุขในแบบพุทธที่ได้จากการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมาประยุกต์ เนื่องจากเป็นความสุขที่ ประณีตกว่าความสุขแบบกามสุขที่ได้จากบริโภคนิยม ซึ่งพุทธธรรมถือว่ามีใช่ความสุขที่แท้จริง

ความสุขกับการประยุกต์อริยมรรคเป็นหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธ

แนวคิดเรื่องความสุขสามระดับที่จะนำไปเป็นแรงจูงใจเพื่อทำให้เกิดวิถีการบริโภคแนว พุทธนี้ เป็นแนวคิดเรื่องความสุขที่ได้จากการกระทำความดีที่หมายถึงการปฏิบัติตนให้ถูกต้องตาม ทำนองคลองธรรมทั้งทางกาย วาจา และใจ หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นการปฏิบัติธรรมแม้ยังคงดำรง วิถีชีวิตอยู่อย่างปุถุชน เมื่อเป็นการปฏิบัติธรรมก็ย่อมจะนำความสุขมาสู่ผู้ปฏิบัติ และความสุขที่ได้ จากการปฏิบัติธรรมนี้ เป็นความสุขที่พุทธธรรมเรียกว่านิรามิสสุข หรือความสุขที่มีได้มีอาภิสเป็น ตัวล่อ หรือได้จากการเสพในแบบบริโภคนิยม

ความสุขสามระดับนี้ท่านพุทธทาสประยุกต์จากหลักธรรมที่สอดคล้องกับอริยมรรค^{42,43} ซึ่งเป็นความสุขที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมระดับที่สูงขึ้นจนถึงระดับสูงที่สุด สำหรับความสุขระดับแรกคือความสุขที่เกิดจากการไม่เบียดเบียน “อพยาปชฌ์ ปาณญเตสุ สบุญโม” การไม่เบียดเบียนกันเป็นสุขในโลก ระดับที่สอง เป็นความสุขเมื่อดำรงชีวิตอยู่ด้วย “สติและปัญญา” ไม่ปล่อยให้กิเลสตัณหาเข้ามาครอบงำจิตใจ หรือ “สุขา วิราคตา โลเก กามานं สมตักกโม” การไม่ติดใจลุ่มหลงในกามคุณเป็นความสุขในโลก สำหรับความสุขระดับสุดท้าย เป็นความสุขที่เกิดจากการละความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนลงได้สำเร็จ หรือ “อสุมิमानุสส โย วินโย เอตัง เว ปรมัง สุขัง” เพราะจิตใจมีอิสรภาพ ไม่มีทั้งกิเลสตัณหา อุปาทาน อวิชชาหรือความไม่รู้ใด ๆ

ความสุขในระดับแรกกับหลักอริยมรรค

ความสุขในระดับแรก “การไม่เบียดเบียนกันเป็นสุขในโลก” เป็นความสุขที่เกิดจากการปฏิบัติตามอริยมรรคในหมวดศีล ซึ่งประกอบด้วยสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ และสัมมาอาชีวะ ที่ถูกกำกับมาจากสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ แม้ว่า “ปัญญา” ในระดับนี้อาจจะยังไม่แก่กล้านัก แต่ผู้ปฏิบัติธรรมจะมีความเข้าใจถึงความทุกข์ที่เกิดความโลภและความโกรธ และมีความเข้าใจถึงความจริงของชีวิตว่าเมื่อเกิดขึ้นมาแล้ว ทุกคนจะต้องประสบกับความทุกข์โดยไม่มีข้อยกเว้น ความพยายามผู้อื่น และการเบียดเบียนซึ่งกันและกันเป็นการเพิ่มความทุกข์ให้แก่ตนเองและผู้อื่นโดยไม่จำเป็น ด้วยเหตุนี้ การดำรงชีวิตให้มีความสุข จึงมิได้เกิดจากกามสุข แต่เกิดขึ้นจากจิตที่ยึดมั่นในความดีว่าจะละเว้นอกุศลกรรม ลดพยายาม ลดการเบียดเบียนชีวิตอื่นลง เพราะทุกชีวิตต่างเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย พร้อมกันนี้ผู้ปฏิบัติจะมีความต้องการพัฒนาจิตของตนเองให้มีความเสียสละ ความเมตตา และความกรุณาต่อผู้อื่นเพิ่มมากขึ้น เมื่อจิตตั้งมั่นด้วยเจตนาดังกล่าว จิตก็จะกำกับความประพฤติของตนเองมิให้เบียดเบียนชีวิตผู้อื่น ด้วยการไม่ตัดรอนชีวิต ไม่ถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ให้มาเป็นของตัวเอง การไม่ประพฤติผิดในกาม เป็นต้น รวมทั้งเห็นว่าการสร้างบุญกุศลให้เพิ่มมากขึ้นเป็นหน้าที่ร่วมกันของทุกชีวิต จึงเป็นการดำเนินชีวิตด้วยความรับผิดชอบต่องานของตนเองและผู้อื่น ซึ่งถือได้ว่าเป็น “การคุ้มครองผู้อื่น โดยตนระมัดระวังตน มิให้ตนไปทำร้ายผู้อื่น”

⁴²พุทธทาสภิกขุ, ความสุขสามระดับ, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, 2542).

⁴³พระคฺษฺภี เมธงฺกุโร, ชีวิตที่ไร้ปัญหา: คุณค่าและประโยชน์ของความทุกข์, (ชุมพร: อตัมมโย, มปป.).

ความสุขในระดับที่สองกับหลักอริยมรรค

ความสุขระดับที่สอง คือ “การไม่ติดใจลุ่มหลงในกามคุณเป็นสุขในโลก” เป็นความสุขที่เลื่อนระดับจากการเฝ้าระวังความประพฤติมาเป็นการกำหนดจิตให้มีสติ หรือที่เรียกว่าการเจริญสติ ความสุขระดับนี้ เป็น “การคุ้มครองตนเองมิให้จิตของตนมาหลอกลวงทำร้ายตนเองได้” จิตใจย่อมผ่อนคลาย เพราะมีอิสรภาพจากกิเลส ตัณหา อุปาทาน หรืออวิชชา การเจริญสติในที่นี้หมายถึงการนำสัมมาสติเข้ามากำกับจิตใจของตนเอง จึงเป็นการกำหนดจิตรู้ ซึ่งหากกลับไปพิจารณาที่แผนภูมิที่ 2 ปฏิจจสมุปบาทฝ่ายสมุทยวาร จะเห็นว่าขั้นตอนที่เป็นปัญหาอยู่ที่การรับรู้ในขั้นเวทนา เมื่อจิตไปรับรู้ความรู้สึกหลังจากที่มีการกระทบของอายตนะที่เรียกว่าผัสสะแล้ว จิตจะตีความที่เชื่อมโยงกับผัสสะว่าเป็นสุข เป็นทุกข์ หรือแม้ยังไม่ชัดแจ้ง แต่ก็เป็นการรับรู้ที่สังขารปรุงแต่งจิตขึ้น หากขาดจิตที่เป็นอุเบกขาหรือเป็นกลางมากำกับ ย่อมนำไปสู่การเกิดตัณหาหรือความอยาก หากเป็นผู้ปฏิบัติธรรมที่มีการเจริญสติตลอดด้วยสัมมาสติ สติย่อมทำหน้าที่เฝ้าระวังคล้ายคนเฝ้าประตู หากจิตเผลอเฝ้าอยู่ก่อนแล้ว จิตก็จะปรับเปลี่ยนเวทนาให้เป็นการรับรู้เฉย ๆ หรือสักแต่ว่ารู้ ออกุศลจิตที่ว่าด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง ก็จะไม่ไปผลักดันให้เกิดตัณหา ตัณหาก็จะไม่ไปผลักดันให้เกิดอุปาทานเรื่อยไปจนเกิดเป็นความทุกข์ ตามหลักปฏิจจสมุปบาท

อย่างไรก็ดี การที่สัมมาสติจะเข้าทำหน้าที่ได้ต้องเกิดจากการอบรมจิต หรือสัมมาสมาธิ ให้เข้าใจคุณโทษของการหลงไหลในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส เพื่อมิให้จิตใจหลงอยู่กับกามคุณทั้งห้า และก็ต้องอาศัย “ปัญญา” ร่วมด้วย ปัญญาในระดับนี้ ความจริงแล้ว ก็มาจากสัมมาสังกัปปะในส่วนของว่าด้วยเนกขัมมะ กล่าวคือ ผู้ปฏิบัติต้องมีความตั้งใจจริงให้ได้เสียก่อนว่าจะไม่หลงไหลในกามคุณ การปฏิบัติธรรมในหมวดสมาธินี้ ความเพียรชอบหรือสัมมาวายามะจึงมีความสำคัญมาก ความสุขในระดับที่สองนี้ แม้ว่าจิตจะมีอิสรภาพมากขึ้น แต่จะยังไม่ถึงขั้นละตัวตนได้ เป็นแต่ละการละความยึดมั่นในกามคุณลงได้บ้าง

ความสุขในระดับที่สามกับหลักอริยมรรค

ความสุขในระดับที่สาม เป็นความสุขสูงที่สุดเพราะแทนที่จิตจะต้องทำหน้าที่เฝ้าระวังมิให้ตนเองถูกล่อหลวงหรือทำร้ายด้วยกิเลส ตัณหา อุปาทานและอวิชชาหรือความไม่รู้อีกต่อไป ก็ละความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนลง เมื่อละตัวตนหมดแล้ว ย่อมจะมีความหมายเท่ากับการขจัดเอากิเลส ตัณหาและอวิชชา หรือความไม่รู้ออกไปด้วย การจัดการส่วนนี้ จึงต้องใช้ “ปัญญา” ระดับสัมมาทิฐิเข้ามาจัดการกับสังขารมิให้มีการปรุงแต่งทางความคิดได้อีกต่อไป เพื่อให้สังขารอยู่ในสภาวะที่เป็นอุเบกขาหรือเป็นกลางตลอดเวลา ซึ่งเป็นสภาพการดำรงชีวิตอยู่ด้วย “จิตว่าง” หรือสุญญตา ซึ่งหมายถึงความว่างจากตัวตน ความว่างจากการปรุงแต่งความคิดของกิเลสตัณหา ชีวิต

จึงดำรงอยู่อย่างมีความสุขที่สุด⁴⁴ สำหรับตัวตนที่ต้องละนั้นมีสามระดับ คือ ตัวตนระดับทิฏฐุปาทาน เป็นความยึดมั่นในทิฏฐิหรือความเห็นอย่างใดอย่างหนึ่ง ตัวตนระดับศีลพทุปปาทาน เป็นความยึดมั่นในกฎเกณฑ์ พิธีการ และตัวตนระดับอัตตวาทุปปาทาน เป็นความยึดมั่นในตัวตนของตนเอง อย่างไรก็ตาม การที่ “ปัญญา” ระดับสูงจะเข้าทำหน้าที่ได้ต้องเกิดจากการอบรมจิตในขั้นวิปัสสนาสมาธิดังได้กล่าวแล้ว ส่วนการคุ้มครองชีวิตในที่นี้ เป็น“การคุ้มครองระดับการเฝ้าระวังตนมิให้ตนทำร้ายทั้งตนเองและผู้อื่นจากความยึดมั่นถือมั่นของตนเอง” ผู้ปฏิบัติธรรมจะมีความสุขระดับที่สูงขึ้นได้ จิตจะต้องน้อมนำเข้าสู่นิพพาน ทำให้จิตสว่างด้วยปัญญา สงบด้วยสมาธิ และสะอาดเป็นปกติด้วยศีล สภาวะจิตจึงจะมีความสุขสงบเพิ่มมากขึ้นจนถึงขั้นสุขสงบได้อย่างสมบูรณ์

การประยุกต์อริยมรรคเป็นหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธ

สำหรับการประยุกต์อริยมรรคเป็น “หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธ” ที่จะนำเสนอต่อไปนี้ เป็นการนำเอาแนวคิดความสุขสามระดับมาอธิบายร่วมกับบทบาทหน้าที่ของผู้ที่เกี่ยวข้องในวิถีการบริโภคซึ่งได้แก่ ผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ปฏิบัติงานภาครัฐที่ละกลุ่ม เพื่อชี้ให้เห็นว่าถ้าทั้งสามกลุ่มนำอริยมรรคไปปฏิบัติในวิถีการบริโภคแล้ว จะสร้างให้เป็นหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธที่ทำให้ทั้งตนเองก็มีความสุขและสังคมโดยรวมก็ได้รับประโยชน์ร่วมกัน (win-win situation) ได้อย่างไร ต่อจากนั้นจะได้นำหลักการเชิงซ้อนเข้ามาอธิบายร่วมด้วย เพื่อให้สอดคล้องกับหลักวิธีการทำงานของพุทธธรรมที่เป็นการทำงานด้วยหลักการเชิงซ้อน การประยุกต์หลักอริยมรรคเป็นหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธ ในที่นี้ จึงแบ่งออกเป็นสองระดับ

ระดับแรก การคุ้มครองผู้บริโภคจะดำรงอยู่อย่างประมาทโดยขึ้นกับคุณธรรมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งตามลำพังไม่ได้ หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธที่ประยุกต์ขึ้นจึงต้องเป็นการผสมานบทบาทหน้าที่ของทั้งสามกลุ่มให้ดำรงอยู่ร่วมกันในวิถีการบริโภคที่ครบถ้วนตามหลักอริยมรรคที่มีองค์แปดเป็นรากฐานวิธีคิดและวิถีปฏิบัติ

ระดับที่สอง วิถีการคุ้มครองผู้บริโภคจะพัฒนาต่อไปได้ก็ต่อเมื่อทั้งสามกลุ่มปฏิบัติงานด้วยความเพียรชอบสู่ความสุขในระดับที่สูงขึ้น จึงต้องมีวิธีการที่จะสนับสนุนให้แต่ละกลุ่มนำหลัก

---

⁴⁴ “ความเข้าใจในเรื่อง ความว่างหรือสุญญตา และวิถีปฏิบัติเพื่ออยู่ด้วยความว่าง อาจศึกษาเพิ่มเติมได้จาก พุทธทาสภิกขุ, แก่นพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2543) น. 49-142.

อริยมรรคที่มีองค์แปดมาประยุกต์ใช้เพื่อการดำรงชีวิตในวิถีการบริโภคที่สมบูรณ์ของแต่ละกลุ่มเอง ด้วยหลักคิดเช่นนี้ ย่อมทำให้ได้หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธเชิงซ้อนมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นกว่าการประยุกต์ใช้หลักอริยมรรคกับแต่ละกลุ่มอย่างแยกส่วน

ความสุขระดับที่เหมาะสมกับผู้ผลิต

เมื่อนำแนวคิดความสุขสามระดับมาอภิปรายร่วมกับบทบาทหน้าที่ของผู้ผลิตจะเห็นได้ว่า การที่ผู้ผลิตจะมีความสุขในระดับที่หนึ่งได้นั้น ย่อมต้องมาจาก “การทำหน้าที่ของตนด้วยความระมัดระวัง มิให้ตนไปเบียดเบียนผู้อื่น” เนื่องจากถ้าขาดความระมัดระวังตามหลักธรรมข้อนี้ การผลิตก็จะกลายเป็นการแสวงหาประโยชน์จากความเดือดร้อนของผู้อื่น การคุ้มครองตนเองเพื่อให้ตนได้รับความสุขด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมข้อนี้ของผู้ผลิต จึงเด่นกว่าการปฏิบัติตามหลักธรรมข้ออื่น ๆ เพราะเมื่อมีหลักธรรมข้อนี้เป็นหลักคิดแล้ว ผู้ผลิตย่อมได้บุญ ผู้บริโภคย่อมปลอดภัย

ความสุขระดับนี้มิใช่ความสุขที่เกิดจากผู้ผลิตตระหนักชัดว่าตนได้ทำหน้าที่ของตนด้วยการลดการเบียดเบียนชีวิตลงแล้วแต่ประการเดียว ความสุขที่สำคัญมากกว่าอยู่ที่ความเชื่อมั่นว่าตนได้ทำ “ความดี” ความสบายใจที่เชื่อว่าตนได้ “ทำบุญ”⁴⁵ เพราะสิ่งที่ตนผลิตขึ้นมามีคุณภาพมาตรฐานอย่างแท้จริง ซึ่งตนจะต้องตรวจสอบให้เห็นจริงถึงขั้นเชื่อมั่นว่าสิ่งที่ตนทำนั้นเป็นความดีอย่างแท้จริง ความสุขในระดับนี้จึงมีนัยยะถึงขั้นของการรับประกันตนเองของผู้ผลิต หรืออาจกล่าวได้ว่า “เป็นการรับประกันคุณภาพของผู้ผลิตว่าตนนั้นมี ‘ความดี’ มิใช่เป็นการรับประกันคุณภาพของสินค้าและบริการว่ามีคุณภาพปลอดภัยด้วยกฎหมายบ้านเมือง”

เมื่อมีการรับประกันคุณภาพถึงระดับนี้ คุณภาพมาตรฐานของสินค้าและบริการจึงอยู่ในระดับสูงที่สุดเท่าที่ผู้ผลิตจะทำได้เพื่อเป็นเครื่องพิสูจน์ตน และก็เพื่อความสบายใจของตนเอง การรับประกันคุณภาพระดับนี้ ย่อมจะไม่เกิดขึ้นตามแนวคิดเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีและแนวคิดอุตสาหกรรมนิยม เพราะผู้ผลิตตามแนวคิดดังกล่าว มักเข้าใจว่าการประกันคุณภาพของสินค้าและบริการเป็นการเพิ่มต้นทุน ส่งผลให้คุณภาพมาตรฐานของสินค้าและบริการที่ผลิตขึ้นเป็นไปตามมาตรฐานขั้นต่ำที่สุดเท่าที่กฎหมายพอจะยอมรับได้เท่านั้น

⁴⁵ดูรายละเอียดความหมายของการ “ทำบุญที่แท้” ใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ก้าวไปในบุญและธรรมะฉบับเรียนลัด, (กรุงเทพฯนคร: ธรรมสภาและสถาบันสื่อธรรม, 2546), น. 3-27.

แนวคิดและความเข้าใจเช่นนี้ สอดคล้องกับคำอธิบายของสุภาวรัตน์ สุทธิพรวิโรจน์ ตัวแทนจากชมรมคัมครองผู้บริโภคเชียงใหม่และเครือข่ายองค์กรผู้บริโภคภาคเหนือตอนบนให้ ความเห็นไว้ว่า⁴⁶

เราจัดงานที่ตลาด (เชียงใหม่) เราเคยมองตลาดเป็นศัตรู เราเปลี่ยนตลาดให้เป็น ที่ขายของอย่างมีความสุข เราเอาหน่วยทดสอบอาหารปลอดภัยเข้ามา แม่ค้าเค้า อยากให้ช่วยตรวจ เอาตัวอย่างมาให้เอง ไม่ต้องซื้อ เวลารณรงค์ เราเรียกห้อง พ่อค้า แม่ค้ามาตลอด มันไม่เคยได้ผล พอเราเสนอมุมบวก มันได้ผล เกิดการมอง ในแง่ดี มีการเชิญแม่ค้ามารับรางวัล เป็นการทำงานเชิงบวก เป็นเรื่องน้ำใจ และ การอยู่ร่วมกันในชุมชน เป็นเรื่องคัมครองผู้บริโภคที่เราไม่ได้พูดเรื่องสิทธิ (ผู้บริโภค) สักคำ และก็ไม่ได้ใช้เงินซื้ออาหารมาทดสอบ การจัดงานครั้งนี้ ให้ บทเรียนแก่เรามาก

เมื่ออธิบายมาถึงในส่วนนี้ จะเห็นว่าผู้ผลิตสามารถทำความดีให้ปรากฏในการคัมครอง ผู้บริโภคด้วยการรับประกัน "ความดีของตน" จากการศึกษาการทำงานของผู้ผลิตแนวพุทธในสาม พื้นที่ พบว่าผู้ผลิตชาวพุทธได้นำมโนทัศน์หลักธรรมเข้ามาประยุกต์เพื่อรับประกันคุณภาพด้วยวิธีพุทธ ที่หลากหลายอย่างน่าสนใจ อาทิ กรณีของการผลิตยาแผนโบราณของกลุ่มปฐมอโศก ชาวอโศกได้ ประยุกต์ใช้ "ศีล" เป็นหลักเกณฑ์วิธีการที่ดีในการควบคุมการผลิตยาเพื่อให้เป็นหลักประกัน คุณภาพยาแผนโบราณที่ผลิตขึ้นด้วยวิธีการผลิตสมัยใหม่

ส่วนกรณีโรงงานน้ำตาลสดบรรจุขวดสำเร็จรูปของจังหวัดสมุทรสงคราม นับเป็นอีก ตัวอย่างหนึ่งที่น่าสนใจมาก เพราะผู้ผลิต คือ บุญมาก ลิ้มไพบูลย์ ได้พัฒนาเทคนิคการเผ่าระวัง เป็นกลุ่มในทำนองเดียวกันกับการทำหน้าที่ของ "สติ" ในระดับกลุ่มหรือสังคมได้ด้วย

การพัฒนา "สติ" ให้มาทำหน้าที่รับประกันคุณภาพข้างต้นนี้ ยังพบอีกในกรณีของการ ปลูกข้าวอินทรีย์ หรือข้าวไร่สารเคมีที่จังหวัดอุบลราชธานี สำหรับกรณีหลังนี้เป็นการเผ่าระวัง เชิงซ้อนเนื่องจากการผลิตข้าวในรูปของกลุ่มเกษตรกรอยู่ในระบบเปิด โอกาสที่ "ความโลภ" จะเข้า มาปลอมปนจนกระทั่งสร้างความเสียหายนั้น เป็นไปได้ง่ายมากกว่ากรณีโรงงานน้ำตาลสดบรรจุ ขวดสำเร็จรูป กลุ่มเกษตรกรไร่สารเคมีจึงต้องพัฒนาเทคนิคให้มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ความ น่าสนใจของกรณีนี้อยู่ที่การขยายบทบาทของผู้ผลิตสู่ความสุขในระดับที่สูงขึ้น คือเปลี่ยนจาก "การเอา" มาเป็น "การให้" การสร้างความสุขของผู้ผลิตได้ขยายไปสู่การกันพื้นที่นาส่วนหนึ่งไว้

⁴⁶สัมภาษณ์ สุภาวรัตน์ สุทธิพรวิโรจน์, 7 มกราคม 2549.

สำหรับกลุ่มเกษตรกรเพื่อให้มาร่วมกันทำงาน และมี “ค่าใช้จ่าย” ไร่ใช้เป็นกองกลาง และยังได้จัด “นารวม” ไร่ให้เป็นพื้นที่ทำกินสำหรับเกษตรกรที่ยากจน มิได้มีที่นาเป็นของตนเอง อย่างน้อยเกษตรกรที่เหล่านี จะได้ไม่ต้องเช่าที่นาจากกลุ่มนายทุน สำหรับกรณีหลังนี้จะเห็นว่า เมื่อกลุ่มนำหลักธรรมที่มุ่งลดการเบียดเบียนมาปฏิบัติมากขึ้นแล้ว ความเมตตากรุณาที่ต้องการเห็นผู้อื่นมีความสุขและพ้นทุกข์ก็จะถูกพัฒนาควบคู่ไปด้วย ความสุขของการดำรงชีวิตอยู่ด้วยวิถีพุทธจึงเลื่อนระดับสูงขึ้น ความสุขที่เริ่มจากตนเองแต่ครอบคลุมถึงการกระทำเพื่อผู้อื่นได้วนย้อนคืนกลับมาสู่ตนเองและพัฒนากลายเป็นองค์รวมแห่งความสุขได้ในที่สุด

สำหรับรายละเอียดของกรณีศึกษาทั้งสาม ผู้ศึกษาจะได้รวบรวมและนำเสนอให้เห็นเป็นตัวอย่างของการประยุกต์หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธ ไร่ในบทที่ 4

ความสุขในระดับที่เหมาะสมกับผู้บริโภค

สำหรับปัญหาหลักของผู้บริโภคในสังคมปัจจุบันนั้น อยู่ที่การหลงเชื่อโฆษณาและการยึดติดกับมายาคติของสินค้าและบริการ จึงทำให้หลักการคุ้มครองผู้บริโภคด้านยาและผลิตภัณฑ์สุขภาพมักให้ความสำคัญกับการตรวจสอบวิเคราะห์โฆษณาเพื่อค้นหา “ถ้อยคำ” ที่เป็นเท็จ หรือโอ้อวดเกินจริงตามกฎหมายไทย หรือการค้นหาความหมายเชิงสัญลักษณ์จาก “ภาพและสัญลักษณ์” ที่เป็นเท็จหรือโอ้อวดเกินจริงตามกฎหมายอย่างในต่างประเทศ⁴⁷ รวมไปถึงการให้ความรู้เรื่องยาและสุขภาพและเทคนิควิธีการตรวจสอบโฆษณาแก่ผู้บริโภคเพิ่มมากขึ้น เพื่อให้ผู้บริโภคมีข้อมูลความรู้ที่เท่าทันผู้ผลิตและผู้โฆษณา แต่ถ้าหากวิเคราะห์ได้ด้วยมุมมองของพุทธธรรมย่อมจะเห็นว่า ปัญหาของผู้บริโภคมิได้เกิดขึ้นจากผู้ผลิตหรือผู้โฆษณาที่เป็นปัจจัยภายนอก การที่ผู้บริโภคตกเป็นเหยื่อของการโฆษณา หรือถูกหลอกก็ด้วยมายาจากกิเลสตัณหาที่เป็นปัจจัยภายใน⁴⁸ หรืออาจกล่าวได้ว่า จิตของผู้บริโภคนั้นแหละที่มีส่วนสำคัญที่สุดที่ทำให้ตนต้องตกเป็นเหยื่อของอภุศลมูล

⁴⁷ สำหรับแนวทางการวิเคราะห์โฆษณายาเชิงสัญลักษณ์ ที่นำทฤษฎีสัญลักษณ์ศาสตร์ และแนวคิดเรื่องมายาคติ (Semiology & Mythology) ของ โรลันด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) มาใช้ปรากฏอยู่ในบทความของ Tim Scott, Neil Stanford and David R. Thompson, “Killing Me Softly: Myth in Pharmaceutical Advertising,” *British Medical Journal* 329 (18-25 December 2004):1484-1487.

⁴⁸ พุทธทาสภิกขุ, มายา, (กรุงเทพมหานคร: ทีพย, 2546).

ทั้งสามคือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง รวมทั้งอุปาทานต่าง ๆ การปรุงแต่งของจิตเป็นตัวที่ขาดที่มีอำนาจมากเสียยิ่งกว่าการปรุงแต่งเป็นมายาคติที่มาจากปัจจัยภายนอก เมื่อสาเหตุหลักอยู่ที่ปัจจัยภายใน หลักการคุ้มครองผู้บริโภค หรือการแก้ปัญหาตามแนวพุทธธรรม จึงมิใช่อยู่ที่การฝึกฝนเรียนรู้เพื่อให้ผู้บริโภคมีความรู้ที่เท่าทันกับสื่อโฆษณา (media literacy) อย่างที่มักพบเป็นประจำในต่างประเทศ แต่เป็นการวิเคราะห์หิจิตของตนเองจนรู้เท่าทันกิเลสตัณหาและลลสะกิเลสตัณหาของตนลงได้ การฝึกฝนเรียนรู้ด้วยวิธีนี้ย่อมจะช่วยให้ผู้บริโภคดำรงชีวิตอยู่ในสังคมบริโภคนิยมได้อย่างมีความสุข เป็นความสุขที่เป็นอิสระไม่ขึ้นตรงต่อการบริโภค เนื่องจากได้มี “การเฝ้าระมัดระวัง หมั่นวิเคราะห์หิจิตของตน มิให้มาหลอกลวงทำร้ายตนเอง”

สุภฏารัตน์ สุทธิพรวิโรจน์ ตัวแทนจากชมรมคุ้มครองผู้บริโภคเชียงใหม่และเครือข่ายองค์กรผู้บริโภคภาคเหนือตอนบนให้ความเห็นเกี่ยวกับการโฆษณาอย่างไม่วางใจไว้ว่า⁴⁹

เรามักเชื่อว่าเรื่องการโฆษณา เป็นเรื่องที่น่ากลัว แต่ชาวบ้าน เขามองมันแค่เป็นละคร ไม่ให้น้ำหนักมันมาก เราจัดรายการวิทยุ เราทำเรื่องรู้ทันสื่อ (Media literacy) ชาวบ้านเขาไม่รู้เรื่อง เขาไม่เข้าใจ แต่เราก็เชื่อว่าโฆษณามันเป็นการเตือนย่ำซ้ำซาก ให้จดจำได้

และ สุภฏารัตน์ สุทธิพรวิโรจน์ ยังให้ความเห็นด้วยถึงหลักวิธีฝึกเพื่อคุ้มครองตนเองที่เป็นภาคปฏิบัติในแนวพุทธว่า⁵⁰

เราสามารถเรียนรู้ถึงความผิดปกติของจิตใจของเราได้จากการฟังโฆษณาอย่างตั้งใจ โดยส่วนใหญ่ เรามักไม่ตั้งใจฟัง เราถึงไม่รู้จักจิตใจของเรา เราสามารถฝึกได้ โดยการปิดตาฟัง ที่นี้ เราเคยทดลองฝึกกัน พระก็ฝึกด้วย ด้วยการใช้น้ำผูกตา แล้วตั้งใจฟังอย่างจริงจัง

แนวทางข้างต้นนี้ สามารถอธิบายได้ด้วยหลักปฏิจจสมุบาทควบคู่กับโยนิโสมนสิการ กล่าวคือเมื่อ “สติ” ทำหน้าที่เฝ้าระวังในขณะที่เสียงโฆษณามากกระทบ จะทำให้จิตเกิดการรับรู้ และเมื่อผู้ฝึกตั้งใจฟังย่อมมี “ปัญญา” อยู่ร่วมด้วย สังขารก็จะไม่ปรุงแต่งการรับรู้ของเวทนาว่าเป็นความชอบ ความไม่ชอบ จิตรับรู้ที่ได้รับการฝึกย่อมเป็นอุเบกขา ความชอบ ความไม่ชอบหรือตัณหาก็คจะไม่เกิดขึ้น ทำให้จิตไม่ถูกชักจูงด้วยโฆษณา หรืออาจกล่าวได้ว่าจิตได้รับการคุ้มครองถ้าฝึกให้จิตอยู่ในสภาวะเช่นนี้นานขึ้นจนเป็นธรรมชาติ จิตของผู้บริโภคย่อมมีอิสรภาพ

⁴⁹ สัมภาษณ์ สุภฏารัตน์ สุทธิพรวิโรจน์, 7 มกราคม 2549.

⁵⁰ สัมภาษณ์ สุภฏารัตน์ สุทธิพรวิโรจน์, 7 มกราคม 2549.

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการเรียนรู้ฝึกฝนเพื่อให้ผู้บริโภคมีความสุขระดับนี้ อาจจะช่วยทำให้ปัญหาการหลอกลวงและการหลงเชื่อโฆษณาลดลงของผู้บริโภคทั่วไปลดลงได้ รวมทั้งสามารถปกป้องได้แม้แต่กลุ่มผู้บริโภคที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้บริโภคที่เข้มแข็งตามแนวคิดตะวันตก หรือกลุ่มที่มีศักยภาพในการติดตามข้อมูลข่าวสารให้สมบูรณ์ครบถ้วน มิให้ต้องหลงวนเวียนกับการบริโภคตามกระแสโลกาภิวัตน์ แต่ถึงผู้บริโภคแนวพุทธจะรู้เท่าทันกิเลสตัณหาของตนเอง ก็จะไม่สามารถคุ้มครองตนเองจากข้อมูลข่าวสารหรือความรู้ที่ผู้บริโภคและสังคมทั่วไปเข้าใจว่าเป็นเรื่องที่ต้อง และเป็นกลาง ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อโน้มน้าวให้บริโภคเพิ่มขึ้น โดยมิได้ปรากฏอยู่ในรูปของการโฆษณาที่ชัดแจ้ง หรือเป็นความรู้ที่เจือด้วยความโลภ หรือมีมิชฌาภิปฏิแผงอยู่อย่างลับซับซ้อน เนื่องจากสถานการณ์การผลิตความรู้เรื่องยาและสุขภาพกำลังเปลี่ยนแปลงไป ดังที่ได้นำเสนอแล้วว่าเส้นแบ่งระหว่างความรู้และโฆษณากำลังพรมัวขึ้นทุกที

ความรู้เรื่องยาและสุขภาพที่ดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบันนั้น เดิมมีที่มาจากการศึกษาวิจัยที่เป็นอิสระโดยนักวิชาการและนักวิจัยในมหาวิทยาลัย ตลอดจนสถาบันวิจัยที่มีชื่อเสียงของรัฐ แต่เมื่อการศึกษาวิจัยสมัยใหม่ต้องอาศัยสารเคมี ตลอดจนเครื่องมือและอุปกรณ์วิทยาศาสตร์ที่มีราคาแพงมาก จึงทำให้นักวิชาการและนักวิจัยในมหาวิทยาลัยหรือสถาบันวิจัยต่าง ๆ ต้องหันมาพึ่งพิงเงินทุนสนับสนุนการวิจัยจากผู้ผลิตหรือบรรษัทข้ามชาติ ผู้ผลิต หรือบรรษัทข้ามชาติส่วนใหญ่จึงมีบทบาทเป็นเจ้าของเงินทุนที่สนับสนุนการวิจัย รวมถึงการเป็นเจ้าของสถาบันวิจัยเอง ซึ่งก็ยอมทำให้ผู้ผลิตหรือบรรษัทข้ามชาติสามารถกำหนดได้ว่าต้องการทำการค้นคว้าหาความรู้หรือวิจัยเรื่องใด และอย่างไร เมื่อผู้ผลิตหรือบรรษัทข้ามชาติมีสถานะเป็นผู้ผลิตหรือเจ้าของความรู้ใหม่ร่วมด้วย ความรู้ในปัจจุบันจึงมีทั้งส่วนที่เป็นความรู้ที่เป็นกลางอย่างแท้จริง และความรู้ที่ได้รับอิทธิพลจากผู้ผลิต หรือบรรษัทข้ามชาติที่เป็นเจ้าของเงินทุนวิจัย

ปัญหาการคุ้มครองผู้บริโภคที่เชื่อมโยงกับ “ข้อมูลข่าวสารหรือความรู้” จึงมิได้เป็นเพราะผู้บริโภคขาดความรู้ที่ถูกต้อง หรือมีความรู้ที่ไม่เท่าทันกับผู้ผลิตอย่างที่เข้าใจกันเท่านั้น และปัญหาความเป็นกลางก็มีใช่ปัญหาของผู้บริโภคบางคนในระดับปัจเจกเท่านั้น แต่เป็นปัญหาระดับสังคมและปัญหาระดับประเทศที่มีฐานความรู้ที่เป็นทั้งมิชฌาภิปฏิและสัมมาภิปฏิปะปนกันอยู่ การแก้ปัญหาในสวนนี้ จึงต้องใช้ “ปัญญา” ในระดับสูงขึ้นของสังคมโลกร่วมกัน ดังที่ผู้ศึกษาได้นำเสนอไว้แล้วว่าหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธจะเป็นหลักประกันเพื่อประโยชน์สุขที่สมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อเป็นหลักการเชิงซ้อนที่พร้อมจะขยายไปสู่สังคมอื่นด้วย

เมื่อผู้บริหารยังไม่สามารถคุ้มครองตนเองด้วยตนเองได้อย่างสมบูรณ์ในวิธีการบริหาร ย่อมเป็นจุดเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสำคัญของผู้มีหน้าที่ปฏิบัติงานภาครัฐที่จะช่วยทำหน้าที่สร้าง “ปัญญา” และขจัดความคิด ความเห็น และความรู้ที่เป็นมิจฉาทิฐิให้ลดลง ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

ส่วนผู้บริหารเองก็จะหยุดอยู่ที่การรู้เท่าทันกิเลสตัณหาของตนเองไม่ได้ แต่ผู้บริหาร จะต้องพัฒนาตนเองด้วยหลักการเชิงซ้อนอย่างต่อเนื่องจนมี “ปัญญา” ระดับที่สูงยิ่งขึ้นจน สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยตนเอง เพื่อความไม่ประมาท การพึ่งตนเองของผู้บริหารที่ว่ามีใช้ใน ความหมายที่เอียงสุดไปข้างใดข้างหนึ่งจนถึงขั้นการงดเว้นการบริหาร แต่เป็นการดำรงชีวิตอยู่ด้วย จิตที่ไม่หวั่นไหววอกแวกกับสินค้าและบริการในระบบทุนนิยมเสรีและระบบอุตสาหกรรมนิยม และ การดำรงชีวิตอยู่โดยไม่พึ่งพิง “อัตลักษณ์” ที่ตนเอง สังคม หรือภาคการผลิตและการโฆษณาสร้าง ไว้ให้เพื่อให้การบริหารเป็นไปตามเหตุปัจจัยอย่างมีเหตุผล การดำรงวิถีชีวิตด้วยวิธีการเช่นนี้ย่อม ช่วยบรรเทาปัญหาหรือลดความผิดพลาดที่เกิดจากความรู้ที่ไม่เป็นกลางลงได้แม้แต่ในสถานการณ์ ที่ผู้ปฏิบัติงานภาครัฐไม่สามารถทำหน้าที่เป็นแหล่งปัญญาให้แก่ผู้บริหารได้ เปรียบดังคำอธิบาย หลักจริยธรรมของท่านพุทธทาสที่ว่า “ให้เลี้ยงแมว แล้วหนูก็กจะหมดไปเอง” ความจำเป็นที่ผู้บริหาร จะต้องติดตามข้อมูลเพื่อให้รู้เท่าทันผู้ผลิตในทุกเรื่องจึงย่อมลดลง ตราบเท่าที่ผู้บริหารมีหลักคิด ที่เป็น “ปัญญา” หรือ “แมว” อยู่กับตัว ผู้บริหารย่อมเป็นสุขได้โดยไม่ต้องไล่ล่า “หนู” อยู่ตลอดเวลา

ความสุขในระดับที่เหมาะสมกับผู้ปฏิบัติงานภาครัฐ

โดยทั่วไป หลักการปฏิบัติงานคุ้มครองผู้บริโภคมักเป็นไปตามแนวคิดใดแนวคิดหนึ่งที่มี ความรู้จากศาสตร์สาขาใดสาขาหนึ่งหรือหลายสาขารองรับอยู่ ภายใต้การทำหน้าที่ของภาครัฐ โดยมีกฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญที่เชื่อว่าสามารถบังคับทิศทางของวิธีการบริโภคให้ดำเนินไปได้ อย่างที่ต้องการ แต่หากวิเคราะห์ด้วยพุทธธรรมแล้ว ปัญหาของการคุ้มครองผู้บริโภคในปัจจุบัน กลับอยู่ที่การไม่ละวางความยึดมั่นทั้งสามระดับ กล่าวคือ ความยึดมั่นต่อแนวคิดอย่างใดอย่าง หนึ่งที่เรียกว่าทิฏฐุปาทาน ซึ่งปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมอยู่ในรูปของความเชื่อมั่นในความรู้ หรือ ความเชื่อในศาสตร์ที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ความยึดมั่นต่อกฎเกณฑ์พิธีการที่เรียกว่า สิลพตูปาทาน ซึ่งหมายถึงความยึดมั่นต่อกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ ตลอดจนนโยบายของ ภาครัฐที่ไม่สอดคล้องกับหลักสัมมาทิฐิ และความยึดมั่นในตัวตนที่เรียกว่าอัตตวาทุปาทานซึ่งเป็น ความยึดมั่นต่อบทบาทของผู้ปฏิบัติงานภาครัฐที่เชื่อแต่ในอำนาจบังคับของกฎหมายที่ตนมีอยู่

สำหรับหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธแล้ว การที่ผู้ปฏิบัติงานภาครัฐจะมีความสุข และสร้างให้เกิดการคุ้มครองผู้บริโภคที่ถูกต้องได้นั้น ขึ้นอยู่กับการละวางความยึดมั่นทั้งสามระดับ เพราะหากละวางความยึดมั่นทั้งสามระดับลงแล้ว จะเป็นจุดตั้งต้นที่จะทำให้เห็นปัญหาหรือความ เข้าใจผิด ตลอดจนจุดอ่อนที่เกิดจากความยึดมั่นระดับต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่าการละวางความยึดมั่นเหล่านี้ ย่อมจะเปิดเผยให้เห็นถึงปัญหาของการบริโภคตามความเป็นจริงในทุกแง่ ทุกมุม เมื่อปัญหาตามความเป็นจริงปรากฏขึ้น ย่อมจะทำให้ผู้ปฏิบัติงานภาครัฐสามารถประยุกต์ แนวคิด กฎหมาย ตลอดจนการจัดวางบทบาทของตนได้อย่างถูกต้อง วิธีการบริโภคแนวพุทธที่ เกิดขึ้น จึงจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริโภคและสังคมโดยรวมได้อย่างแท้จริง

เมื่อพิจารณาตามหลักการข้างต้น การทำหน้าที่เพื่อเปิดเผยความจริงสู่สังคมของผู้ปฏิบัติงานภาครัฐจึงมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้ได้วิธีการบริโภคแนวพุทธที่ครบถ้วนสมบูรณ์ เพราะจะได้เป็น"วิธีการบริโภคที่มีความสุขจากความดีของผู้ผลิตเป็นหลักประกันด้านคุณภาพและความปลอดภัยของสินค้าและบริการ ความสุขจากการรับรู้ที่เท่าทันกิเลสตัณหาของผู้บริโภคเป็นหลักประกันด้านความพอดีของการบริโภค และความสุขจากการเปิดเผยความจริงของผู้ปฏิบัติงานภาครัฐเป็นหลักประกันด้านความถูกต้องของวิธีการบริโภค

การละวางความยึดมั่นระดับทิฏฐิปาทาน

สำหรับตัวอย่างของความยึดมั่นระดับทิฏฐิปาทานในเรื่องยาและสุขภาพอาจพิจารณาได้จากกรณีความเชื่อมั่นในความรู้ความจริงด้านยาและสุขภาพที่เผยแพร่สู่สาธารณะ แต่เมื่อเป็นความรู้ที่ได้จากวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปทุกขณะอย่างรวดเร็ว ถ้ามีการ ตรวจสอบน้อย ปัญหาความผิดพลาดย่อมมีมากขึ้น ยิ่งความรู้บางส่วนถูกพัฒนามาจากฐานคิดที่เป็นมิชฉาทิฏฐิที่มีกิเลสตัณหาและความเชื่อมั่นที่ยึดติดกับอุปาทานเป็นองค์ประกอบร่วมด้วยแล้ว ดังที่ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า ความรู้เรื่องยาและสุขภาพในปัจจุบันพัฒนามาจากบริษัทยา หรือไม่กี่ได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุนวิจัย ตลอดจนวัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือที่มีราคา โอกาสที่ผู้บริโภคจะ คุ้มครองตนเองได้อย่างแท้จริงจึงลดลง เนื่องจากเป็นความรู้ที่ถูกผสมปนเปรมไปกับผลประโยชน์ ผู้ปฏิบัติงานภาครัฐจึงต้องมีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็น "กัลยาณมิตร" เพื่อชี้แนะความจริง หรือ เป็น "ปัญญา" สองสว่างแนวทางที่ถูกต้องให้แก่ผู้บริโภค การแสดงข้อมูลข่าวสารและความรู้ที่เป็น ความจริงให้ปรากฏสู่สังคม จึงเป็นหน้าที่หลักของผู้ปฏิบัติงานแนวพุทธ ซึ่งจะเชื่อมโยงมาถึง บทบาทหน้าที่ในการละวางความยึดมั่นในแหล่งความรู้วิชาการต่าง ๆ แม้แต่ความรู้ที่เผยแพร่ผ่าน

วารสารวิชาการทางการแพทย์ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในโลก อาทิ The Lancet⁵¹ หรือ The New England Journal of Medicine⁵² หรือ British Medical Journal of Medicine ก็ไม่อาจวางใจได้ ว่าเป็นความรู้ที่เป็นกลาง⁵³ ดังปรากฏการณ์และข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1990 - 2003 ที่ทำให้วงการสุขภาพทั่วโลกได้ตระหนักถึงความจริงที่ว่าผลงานการวิจัยที่ตีพิมพ์ผ่านวารสารเหล่านี้ ก็อาจถูกบิดเบือนได้เช่นกัน ซึ่งในที่สุดแล้ว ได้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงมาตรฐานใหม่สำหรับ นักวิจัยที่ต้องการเผยแพร่ผลงานผ่านวารสารวิชาการเหล่านี้ มาตรฐานใหม่ได้กำหนดให้นักวิจัย แสดงความรับผิดชอบต่อตนเองเพิ่มขึ้นด้วยการเปิดเผยว่าตนนั้น มีผลประโยชน์ทับซ้อน (Conflicts of interest) ร่วมกับบริษัทยาหรือไม่ อาทิ เป็นการวิจัยที่บริษัทยาให้การสนับสนุนด้านเงินทุนวิจัย เครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ หรือไม่ เป็นต้น โดยนักวิจัยจะต้องระบุความรับผิดชอบต่อส่วนนี้ โดยแยก นำเสนอไว้ให้เห็นเป็นหัวข้อต่างหากอย่างชัดเจน การจัดวางหลักเกณฑ์เรื่องผลประโยชน์ทับซ้อนนี้ จัดว่าเป็นวัฒนธรรมทางวิชาการใหม่ของสังคมตะวันตกที่ตระหนักถึง "มิชฌาติปฏิฐิ" ของความรู้ และแสดงถึงความรับผิดชอบต่อการรักษาความเป็นกลางของความรู้ไว้ให้ได้มากที่สุด

การนำมาเสนอเรื่องความเป็นกลางของความรู้นี้ ยังสะท้อนให้เห็นว่าการตัดสินใจหรือ ประเมินว่าข้อมูล หรือความรู้ที่ได้รับถูกต้อง หรือเป็นกลางจริงหรือไม่ในปัจจุบัน เป็นภาวะที่ตัดสิน ด้วยข้อมูลและความเป็นจริงทางวิชาการได้ยากยิ่งขึ้นทุกที รวมทั้งสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นที่ ต้องอาศัยการวินิจฉัยตรวจสอบหลายระดับ ทั้งจากนักวิชาการไทยและนักวิชาการและนักวิจัยจาก ต่างประเทศ เมื่อความรู้จากวิทยาการสมัยใหม่ในปัจจุบันต้องการการตรวจสอบที่สลับซับซ้อน มากขึ้นเช่นนี้ การนำมาประยุกต์ใช้ จึงมีโอกาสผิดพลาดได้ง่าย แต่หากมีการนำ "ปัญญา" ตาม หลักพุทธธรรมมาเป็นรากฐานวิีคิดของระบบการคุ้มครองผู้บริโภคแล้ว ความผิดพลาดที่เกิดจาก ความรู้ที่ไม่เป็นกลาง ไม่ถูกต้อง หรือไม่ครบถ้วนย่อมลดน้อยลง วิถีการบริโภคยาและสุขภาพย่อม มีความถูกต้องและเชื่อถือได้มากยิ่งขึ้น แม้แต่ "หลักกาลามสูตร" ในพุทธธรรมก็สามารถนำมา

⁵¹A. James and R. Horton, "The Lancet's Policy on Conflicts of Interest," The Lancet 361 (2003):8-9.

⁵²M. Angell, JP Kassirer, "Editorials and Conflicts of Interest," The New England Journal of Medicines 335 (1996):1055-1056.

⁵³R. Smith, "Beyond Conflicts of Interest," British Medical Journal 317 (1998): 291-292.

ประยุกต์ใช้เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่เป็นหลักวิชาการด้านสุขภาพสมัยใหม่ได้ ดังเช่นที่พบในวารสารทางการแพทย์ฉบับหนึ่งที่ได้มีการนำเสนอแนวคิดตาม “หลักกาลามสูตร” ไว้ด้วย⁵⁴

ปัญหาความเชื่อมั่นยึดติดมิได้มีแต่ความรู้เรื่องยาและสุขภาพที่กล่าวแล้วเท่านั้น ความเชื่อมั่นแนวคิดที่ให้คุณค่าหรือความสำคัญแต่มิติทางเศรษฐกิจนับเป็นปัญหาร่วมสมัยที่สำคัญมาก เพราะความเชื่อที่ยึดมั่นกับแนวคิดดังกล่าว ย่อมส่งผลทำให้วิถีการบริโภคด้านยาและสุขภาพไม่สามารถดำเนินไปเพื่อประโยชน์ของผู้บริโภคโดยรวม กล่าวคือ ถ้าผู้ผลิตส่วนใหญ่คำนึงถึงแต่มิติทางเศรษฐกิจเป็นหลักแล้ว ความรู้และผลิตภัณฑ์ที่ผู้ผลิตสนใจและยอมลงทุนผลิต หรือแม้แต่ทำการศึกษาวิจัยย่อมเป็นกลุ่มยาหรือผลิตภัณฑ์สุขภาพที่ให้ผลประโยชน์ตอบแทนหรือกำไรสูงสุดคืนกลับมาเท่านั้น ส่วนกลุ่มยาหรือผลิตภัณฑ์สุขภาพที่มีความจำเป็นต่อสุขภาพ แต่ไม่สามารถสร้างผลตอบแทนได้สูงมากนัก ย่อมถูกละเลย ดังเช่น กรณียาในกลุ่มรักษาโรคเขตร้อน อาทิ ยา รักษาโรคพยาธิใบไม้ในตับ ซึ่งเป็นยาในกลุ่มที่เรียกว่า ยากำพร้า (Orphan drugs) ยาในกลุ่มนี้มักไม่ได้รับความสนใจทำการศึกษาวิจัยหรือผลิตเพื่อจำหน่าย ในทางตรงข้าม ยาในกลุ่มลดความอ้วน ยาปลูกผม ยารักษาสิว ยาคุมกำเนิด เป็นยาในกลุ่มที่เรียกว่า ไลฟ์สไตล์ (Life-style drugs) ถูกพัฒนาขึ้นมากมายจนเกินความจำเป็น ดังที่ได้แสดงตัวอย่างให้เห็นในบทที่สองแล้วว่ายาตัวที่บริษัทใหญ่ เช่น บริษัทไฟเซอร์ (Pfizer) ให้ความสำคัญ คือ ยารักษาอาการห่อนสมรรถภาพทางเพศ หรือไวอะกร้า ยาของบริษัทโรช (Roche) ให้ความสำคัญคือ ยาลดน้ำหนัก หรือ ยาของบริษัทเซริง (Schering) ให้ความสำคัญคือ ยาที่นำมาใช้ปรับเปลี่ยนประจำเดือน เป็นต้น

ผู้ปฏิบัติงานภาครัฐ จึงต้องเข้าใจปัญหาและผลที่เกิดจากการยึดติดเชื่อมั่นในความรู้ความเห็น ตลอดจนแนวคิดต่าง ๆ ที่มีอยู่จนสามารถวิเคราะห์แยกแยะให้สังคมเข้าใจความจริงได้อย่างชัดเจนว่าเรื่องใดที่เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง ไม่ปล่อยให้ความรู้ ความเห็น ตลอดจนแนวคิดเหล่านี้ เป็นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ แล้วย้อนกลับมาสร้างความทุกข์ให้แก่ทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคในภายหลังได้ ดังที่ สุภฎาธรัตน์ สุธีพรวิโรจน์ ตัวแทนจากกลุ่มผู้บริโภคแนวพุทธ ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับความรู้ที่ไม่เป็นกลางที่เข้ามาครอบงำวิถีชีวิต จนกลายเป็นคำตอบ “ชุดสำเร็จรูป” ด้านโภชนาการของไทยไว้ว่า⁵⁵

⁵⁴ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Sonal Singh, “Buddha and Evidence Based Medicine,” *British Medical Journal* 329 (30 October 2004):1016.

⁵⁵สัมภาษณ์ สุภฎาธรัตน์ สุธีพรวิโรจน์, 7 มกราคม 2549.

เราจัดงานคุ้มครองผู้บริโภคที่ลำพูน มีมุนนารักที่เป็นแนวคิดแบบพุทธ อาหารปลอดภัย ต้องเป็นผักพื้นบ้าน ไม่ใช่ผักเศรษฐกิจ เพราะผักเศรษฐกิจ มันกลายเป็นผักที่ใช้ยาฆ่าแมลง มีสารตกค้างสูง แต่ผักพื้นบ้าน มันไม่มีสารเคมี เราอยากทำงานแนวภูมิปัญญา ทำไมไม่มีกรวิจัยว่าผักพื้นบ้านตัวไหนให้แคลเซียม ให้วิตามิน อะไรออกมา ให้ความรู้แก่ชาวบ้าน จะให้คนแก่กินแต่ปลาเล็กปลาน้อย หรือให้เขากินอาหารเสริมสำเร็จรูปไปทำไม ทำไมไม่ให้เขากินผักในชุมชนของเขาที่มีแคลเซียม ที่มีวิตามิน. การศึกษาวิจัยแบบนี้ จะช่วยชาวบ้านเขาได้มาก

การระวางความยึดมั่นระดับสี่ลพตปาทาน

สำหรับตัวอย่างของความยึดมั่นในกฎเกณฑ์พิธีการระดับสี่ลพตปาทานอาจพิจารณาได้จากการประยุกต์กฎเกณฑ์พิธีการกับกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ และแนวนโยบายการพัฒนาของประเทศซึ่งหลักการคุ้มครองผู้บริโภคโดยทั่วไปมักยึดถือและให้ความสำคัญสูงมากจนถึงระดับที่เป็นเป้าหมายของการคุ้มครองผู้บริโภค อย่างไรก็ตาม หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธจะให้ความสำคัญกับกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ และแนวนโยบายที่เป็นไปตามหลักสัมมาทิฐิ

ดังที่ได้นำเสนอแล้วว่า หลักพุทธธรรมนั้นยอมรับความจริงในสองระดับ คือความจริงระดับโลกียะสัมมาทิฐิและระดับโลกุตตรสัมมาทิฐิ ผู้ปฏิบัติงานภาครัฐแนวพุทธจึงต้องสามารถพิจารณาตัดสินได้ว่ากฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ และแนวนโยบายใดที่สอดคล้องกับโลกุตตรสัมมาทิฐิเพราะย่อมจะเอื้อประโยชน์สูงสุดให้แก่ผู้บริโภคและสังคมโดยรวม ส่วนที่สอดคล้องกับโลกียะสัมมาทิฐิมักจะเอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่มเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อมิให้มีการดำเนินงานด้านการคุ้มครองผู้บริโภคที่ฝ่ายผู้ผลิตเป็นฝ่ายที่ได้เปรียบโดยตลอด ดังเช่น นโยบายการพัฒนาประเทศภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีมักให้การอุดหนุนภาคการผลิตอยู่เสมอ การนำสัมมาทิฐิมาช่วยพิจารณาจะสะท้อนความได้เปรียบเสียเปรียบที่ซ่อนตัวอย่างลับซับซ้อนอยู่ในกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ และแนวนโยบายเพื่อการพัฒนาประเทศที่เป็นเครื่องมือในการคุ้มครองผู้บริโภคได้เป็นอย่างดี

ดังจะเห็นได้จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารระดับสูงท่านหนึ่งของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาที่มีความเห็นต่อนโยบาย "อาหารปลอดภัย จากครัวไทยสู่ครัวโลก" ว่า⁵⁶

⁵⁶ สัมภาษณ์ผู้บริหาร กองควบคุมอาหาร, สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, 14 กันยายน 2548.

เราเป็นประเทศที่ส่งอาหารออกไปขายในต่างประเทศด้วย เพราะฉะนั้นกฎหมาย กฎระเบียบจึงต้องพัฒนาให้สอดคล้องกับการค้าระหว่างประเทศ ทัดเทียมสากล เราต้องใช้ *แนวคิดของโลกาภิวัตน์* เข้ามาทำงาน...นโยบายเรื่องอาหารปลอดภัย ต้องมองเชื่อมโยงกันทั้งสามกระทรวง คือ กระทรวงเกษตรฯ กระทรวงพาณิชย์ และกระทรวงสาธารณสุขให้เป็นแผนเชิงกลยุทธ์ ให้ทำงานร่วมกันเป็นนโยบาย เดียวกัน (Single policy) ให้เห็น Roadmap ของนโยบายอาหารปลอดภัยต้อง เชื่อมโยงจากฟาร์มถึงโต๊ะอาหาร จากฟาร์มซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมไปสู่การแปรรูป ไปสู่การขนส่งเพื่อจำหน่ายถึงผู้บริโภค...ต้องทำให้มีมาตรฐาน GAP (Good Agricultural Practice)... ชาวบ้านยังคงคิดว่าแปลงนี้ปลูกขาย แปลงนี้ปลูกกินเอง ไม่มี etics ...เราต้องขับเคลื่อนด้วยการพัฒนากฎหมายให้เป็นสากล สร้างความ เข้มแข็งในระบบกำกับดูแล ต้องพัฒนาเจ้าหน้าที่ พัฒนาผู้ประกอบการ ผู้บริโภคก็ ต้องเข้มแข็ง อย่าง อย. น้อย ประสบความสำเร็จ ก็ต้องพัฒนามาสู่อย. อาชีวฯ สร้างเป็นเครือข่ายมาช่วยตรวจสอบระบบ ทำให้มีข้อมูลครบถ้วนทุกด้าน ต้องทำ วิจัยให้มีข้อมูลมาสู่ผู้บริหารเพื่อการตัดสินใจ ผู้ประกอบการต้องรู้กฎหมาย รู้ หลักเกณฑ์ รู้วิธีปฏิบัติเพื่อให้มีมาตรฐานที่สูงสากล หากทำได้ต้องใช้เงินประมาณ 1, 000 ล้านบาท ตอนนี้มีแค่ 9 ล้านบาท ที่ผ่านมามาไม่ได้คิดเป็นระบบเชื่อมโยง แล้วก็ต้องสื่อสารให้นายกรัฐมนตรีเห็นว่าจะเชื่อมโยง 'นโยบายอาหารปลอดภัย' กับการเพิ่มรายได้ของประเทศได้อย่างไร รายได้ของประเทศเพิ่มมากขึ้น ลด รายจ่ายสุขภาพ ขยายโอกาสการส่งออก สร้างศักยภาพประชาชน ขจัดความ ยากจน ต้องให้ตอบโจทย์เหล่านี้ให้ได้ด้วยเรื่องอาหารปลอดภัย ที่ผ่านมาระบบ การคุ้มครองผู้บริโภคทางด้านสุขภาพของเราขาดแนวคิดแบบทุนนิยม เรามีแต่ นัก เทคนิค เราไม่มีผู้จัดการที่มากช่วยมองอย่างเป็นระบบ เราขับเคลื่อนงานคุ้มครอง ผู้บริโภคทั้งประเทศไม่เป็น เรามีจุดอ่อนที่ใช้เงินไม่เป็น จัดจ้างไม่เป็น อย่างเรื่องรถ โมบาย ยูนิต (รถตู้ที่ทำหน้าที่วิเคราะห์ทดสอบอาหารเคลื่อนที่) เราทำให้เป็น หน่วยงานอิสระ มีน้อง 65 คน เป็นลูกจ้างโครงการ จ้างนักศึกษาจบใหม่มาทำ ทดสอบอาหารปลอดภัยทั่วประเทศ ทำให้ได้ข้อมูล ฐานข้อมูล นักการเมืองชอบ มาก สั่งให้ทำรถโมบายยูนิตเพิ่ม ผู้ว่าฯ ก็ชอบ พี่อาร์ (ประชาสัมพันธ์) ก็ได้ด้วย...

เมื่อนโยบายการคุ้มครองผู้บริโภคด้านอาหารปลอดภัย มุ่งเชื่อมโยงให้เป็นหนึ่งเดียวกับ ภาคการผลิต การประยุกต์หลักการคุ้มครองผู้บริโภคในแนวพุทธสู่วิถีการปฏิบัติย่อมเป็นเรื่องที่

ทำท่าย่างยิ่ง เพราะการทำงานคุ้มครองผู้บริโภคโดยปรกตินั้น จะมุ่งให้เกิดผลสำเร็จในเชิงตัวเลขเพื่อให้สามารถอธิบายได้ว่า สถานการณ์การบริโภคยาหรือผลิตภัณฑ์สุขภาพโดยรวมของประเทศเป็นอย่างไร ดังเช่น กรณีของโครงการอาหารปลอดภัย ตัวชี้วัดความสำเร็จก็จะอยู่ที่ว่ามี การจำหน่ายผลิตภัณฑ์สุขภาพที่ได้คุณภาพมาตรฐานในท้องตลาดมากน้อยเพียงใด สำหรับตัวเลขที่กำหนดไว้ในแผนยุทธศาสตร์ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2548 -2551 กำหนดไว้ว่าจะต้องมีจำนวนตัวอย่างที่ได้มาตรฐานอย่างน้อยร้อยละ 85 เป็นต้น⁵⁷ หลักวิธีคิดเช่นนี้ ย่อมผลักดันให้เกิดการวิเคราะห์ตรวจสอบคุณภาพมาตรฐานของผลิตภัณฑ์สุขภาพทั่วประเทศ เพื่อตอบคำถามให้ได้ว่าผลลัพธ์ได้มาตรฐานเป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด แต่ปัญหาสำคัญอยู่ที่ความรู้ในส่วนนี้อาจมิได้ถูกเชื่อมโยงเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาที่แบบแผนการผลิต การบริโภคในวิถีการบริโภคของชุมชนแต่อย่างใด ซึ่งในส่วนหนึ่งก็อาจกล่าวได้ว่านโยบายในลักษณะนี้ มักมิได้มี “ความทุกข์” ของผู้บริโภคเป็นฐานคิดหรือเป็นเป้าหมายหลักอยู่แล้ว

ผู้ปฏิบัติงานภาครัฐภายใต้นโยบายในลักษณะนี้ ถ้าเข้าใจสถานการณ์ดังกล่าวได้ดี จำเป็นจะต้องปรับเปลี่ยนงานตามนโยบายด้วยสัมมาทิฐิ แล้วนำหลักโยนิโสมนสิการมาพิจารณาใคร่ครวญเพื่อให้ได้งานที่เป็นประโยชน์แก่ผู้บริโภค และตอบสนองต่อนโยบายของส่วนกลางพร้อมกัน ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ อุบลราชธานี เป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีหลักการทำงานสอดคล้องกับหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธ คือให้ความสำคัญกับ “ความทุกข์” ของผู้บริโภค แม้ว่าผู้ปฏิบัติงานทุกคนจะมีพื้นฐานทางการศึกษาเป็นนักวิทยาศาสตร์ และต้องทำงานอยู่ภายใต้ระบบราชการที่คาดหวังจะให้ข้าราชการทุกคน “ยึดมั่น” และปฏิบัติตามนโยบายและคำสั่งจากส่วนกลางโดยไม่จำเป็นต้องตรวจสอบซ้ำ หรือโต้แย้ง ผู้ปฏิบัติงานท่านหนึ่งของศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ อุบลราชธานีอธิบายหลักการทำงานของหน่วยงานจากโครงการอาหารปลอดภัยไว้ว่า⁵⁸

เรื่องสัมตำปลอดภัยเป็นนโยบายที่สั่งมาเมื่อปีที่แล้ว (พ.ศ. 2547) ให้มีการสำรวจสัมตำทั่วประเทศ และอบรมผู้ประกอบการ แต่ศูนย์แพทย์ฯ ของเรา นอกจากทำตามนโยบายแล้ว เราทำเพิ่มมากกว่าคำสั่งของกรมฯ (กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์) คือเราเก็บเครื่องปรุงทุกอย่างของสัมตำมาตรวจดูผลจากห้องปฏิบัติการ เราพบว่ากึ่งหนึ่งมีปัญหา มีการใส่สีที่เป็นอันตราย จึงนำกึ่งหนึ่งมาดำเนินการต่อว่าเป็นกึ่งหนึ่ง

⁵⁷ ดูตัวอย่างนโยบายอาหารปลอดภัยในภาคผนวก ก

⁵⁸ สัมภาษณ์ ศุภวรรณ เกตุอินทร์, ผู้ช่วยผู้อำนวยการ ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ อุบลราชธานี, 24 ธันวาคม 2548.

จากแหล่งใด เราเก็บตัวอย่างมา 20-30 แห่ง สัมภาษณ์แล้วได้ความว่ามาจากร้านเดียวกันในอุบลฯ เป็นร้านขายส่งในเมือง เราตามไปสัมภาษณ์เขาและพบว่ามาจากร้านแถวตลาดเขาวราช และจังหวัดสมุทรสาครแถวตลาดมหาชัย ตรงนี้เกินศักยภาพของเรา เราก็ส่งข้อมูลให้พี่ อย. ช่วยดำเนินการต่อให้เรา เราชี้แจงด้วยว่าไม่จำเป็นต้องเก็บตัวอย่างกึ่งหนึ่งจากทั่วประเทศมาส่งตรวจทางห้องปฏิบัติการ ถ้าเราสามารถคุมที่แหล่งต้นทางได้

ตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่าเป็นการนำหลักอิตัปปัจจัยตามาประยุกต์ใช้สืบสาวจนไปถึงแหล่งกำเนิดที่เป็นต้นทางของปัญหาการบริโภคได้ด้วย ซึ่งเป็นตัวอย่างของการทำงานที่เกินกว่าหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงของหน่วยงาน รวมทั้งเกินขอบข่ายของนโยบายและคำสั่งจากส่วนกลาง

ส่วนตัวอย่างที่จะกล่าวต่อไปนี้ เป็นการปรับเปลี่ยนวิธีการนำเสนอผลงานในโครงการเฝ้าระวังและติดตามคุณภาพยา อินโดเมธาซิน ชนิดแคปซูล ของประเทศไทย (Indomethacin capsules) ตามโครงการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าหรือโครงการ “สามสิบบาทรักษาทุกโรค” ในช่วงปีงบประมาณ 2546-2547 ผู้อำนวยการ ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์อุบลราชธานี อธิบายว่า⁵⁹

ผลการศึกษาของเราที่ส่งให้ผู้ที่เกี่ยวข้องรับทราบ ก็เพื่อให้เขาดำเนินการต่อตามอำนาจหน้าที่ แต่ถ้ายังไม่มีการดำเนินการตามกฎหมาย เราจะไม่ดำเนินการตรวจวิเคราะห์ผลจากห้องปฏิบัติการอีก เพราะเราต้องการให้มีการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งจาก อย. และสสจ. มิใช่มีแต่ตัวเลขผลการวิเคราะห์เพื่อเป็นฐานข้อมูลทุกปี เวลาเราส่งข้อมูลทุกครั้ง เราจะระบุความเห็นด้วยว่าควรดำเนินการอย่างไรต่อไป เราต้องการให้ผลการวิเคราะห์เกิดประโยชน์มากที่สุดและเอาไปใช้ได้เลย ไม่ใช่เป็นการอธิบายถึงสถานการณ์การเฝ้าระวังในภาพรวมว่ามียาตัวนี้ที่ตกมาตรฐานร้อยละเท่าใด การนำข้อมูลไปใช้แค่นั้น ยังไม่เพียงพอ เราเสนอผลการตรวจวิเคราะห์ให้เอาไปใช้ได้เลย เราแบ่งผลการศึกษาตามกลุ่มบริษัทที่เราตรวจสอบออกเป็นสามกลุ่ม แยกให้เห็นว่าบริษัทกลุ่มใดเป็นปัญหาเรื่องยาปลอม (คือพบปริมาณตัวยาที่เป็นสารสำคัญน้อยหรือมากกว่าร้อยละ 20) กลุ่มบริษัทใด

⁵⁹ สัมภาษณ์ วรวิทย์ กิตติวงศ์สุนทร, ผู้อำนวยการ ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์อุบลราชธานี, 23 ธันวาคม 2548.

เป็นปัญหาเรื่องยาผิดมาตรฐาน (คือพบปริมาณตัวยาที่เป็นสารสำคัญน้อยหรือมากกว่าร้อยละ 10) และกลุ่มบริษัทใดจัดเป็นกลุ่มที่โรงพยาบาลสามารถสั่งซื้อยาได้เลย เพราะเป็นยาที่มีคุณภาพ เรานำเสนอถึงรายชื่อของบริษัทยาเพื่อให้มีการดำเนินการต่อไปได้ บริษัทที่ทำดี หรือตั้งใจทำดีต้องแยกกลุ่มเขาออกมา

ตัวอย่างนี้สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการดำเนินการที่ทำให้สามารถนำผลไปใช้ได้ทันที รวมทั้งยังสามารถแยกแยะให้เห็นได้ว่าบริษัทใดทำดีและความดีนั้นมีมากน้อยเพียงไรด้วย ข้อมูลที่ได้จึงเป็นประโยชน์แก่ผู้ใช้อย่างแท้จริง ซึ่งแตกต่างจากวิธีการนำเสนอข้อมูลปกติในปัจจุบันของราชการไทยที่จะไม่อนุญาตให้เปิดเผยข้อมูลแก่ผู้ใดเนื่องจากเป็นผลการวิเคราะห์ที่ต้องใช้ในการดำเนินคดีแก่ผู้ผลิตต่อไป ยิ่งไปกว่านั้น การดำเนินคดีแต่ละครั้ง ต้องผ่านการตรวจสอบหลายขั้นตอน กว่าคดีจะสิ้นสุดลง บางครั้งให้เวลานานเป็นปี ถ้าหากไม่สามารถแจ้งระงับการจำหน่ายหรือการติดตามเก็บยาออกจากตลาด ย่อมหมายความว่ายาดังกล่าว ก็จะถูกกระจายไปยังโรงพยาบาลหรือร้านขายยาหมดแล้ว การแจ้งให้ทราบภายหลังจากการดำเนินคดีสิ้นสุดลง จึงย่อมไม่เป็นประโยชน์ต่อผู้บริโภค การนำเสนอข้อมูลเช่นนี้ของศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ จึงอาจถือว่าขัดต่อระเบียบข้อบังคับที่มีอยู่ แต่ก็เป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อผู้บริโภคและเป็นผลการวิเคราะห์ที่โรงพยาบาลและร้านขายยาขนาดเล็กต้องการมากที่สุด ก่อนจะดำเนินการสั่งซื้อยาใด ๆ

การนำเสนอข้อมูลในลักษณะนี้ อาจแสดงให้เห็นโดยนัยว่ากลุ่มผู้ผลิตรายใดมีธรรมชาติประจำใจระดับใดด้วย เพราะกลุ่มที่โลกมากมักจะผลิตยาคุณภาพต่ำเป็นประจำ หรือกลุ่มที่โลกปานกลางหรือทำงานด้วยความประมาทก็อาจทำให้ได้ยาที่ผิดมาตรฐานเป็นครั้งคราว หรือกลุ่มใดเป็นกลุ่มที่ทำดีปฏิบัติตามหลักสัมาอาชีวะ การจัดกลุ่มตามลักษณะนี้ จึงช่วยให้ผู้ผลิตได้รับการพัฒนาด้วย ซึ่งแตกต่างจากวิธีการดำเนินคดีตามกฎหมายโดยลำพัง เพราะกลุ่มที่โลกมากและผลิตยาที่มีคุณภาพต่ำเป็นประจำเป็นกลุ่มที่ผู้สั่งใช้ยาในโรงพยาบาลพอจะทราบข้อมูลอยู่บ้างแล้ว แต่ที่ยังให้ความสนใจอยู่ก็เพราะเป็นกลุ่มผู้ผลิตยาที่มักจำหน่ายยาราคาถูกกว่ากลุ่มอื่น ๆ

ในการทำงานคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธ จึงมิได้หมายถึงการทำงานเพื่อมุ่งดำเนินคดีและเอาความผิดกับผู้ผลิตตามกฎหมายทุกครั้งไป บางปัญหาสามารถแก้ไขได้ด้วยการยกระดับความรู้และพัฒนาผู้ผลิตด้วย รวมทั้งการขยายความรู้สู่หน่วยงานคุ้มครองผู้บริโภคหน่วยอื่น ๆ ในฐานะที่เป็นการป้องกันมิให้เกิดปัญหาซ้ำซาก ดังที่ผู้ปฏิบัติงานอธิบายไว้ว่า⁶⁰

⁶⁰ สัมภาษณ์ ศุภวรรณ เกตุอินทร์, ผู้ช่วยผู้อำนวยการ ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ อุบลราชธานี, 24 ธันวาคม 2548.

เราตรวจสอบพบว่าก๊วยเตี๋ยวเส้นใหญ่ในตลาดในเขตที่เรารับผิดชอบ เราพบว่ามีปริมาณ...ซึ่งเป็นสารกับบูตเกินมาตรฐาน เราลงไปดูและไปบอกเขาว่าถ้าเขาใส่สาร...น้อยกว่านี้ ก๊วยเตี๋ยวก็น่าจะบูต เราสอนเขาว่าใส่สารกับบูต...เท่าไรถึงจะปลอดภัย เขาก็ทำตาม ปัญหาอยู่ที่เขาขาดความรู้ มิได้มีเจตนา เพราะถ้าใส่สารกับบูตน้อย เขาก็เสียค่าใช้จ่ายน้อยด้วย แต่เขาเคยทำกันมาอย่างนี้ ก็ทำเรื่อยมา... แต่เราก็ต้องการทราบต่อไปว่าเขตอื่นมีปัญหาเหมือนเราหรือไม่ เราก็สอบถามไป และส่งข้อมูลไปให้ และเราก็ส่งข้อมูลไปให้กรมฯ ...กรมฯ จะได้ข้อมูลทั่วประเทศ (กรมฯ หมายถึงกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์-ผู้ศึกษา)

จากตัวอย่างที่กล่าวข้างต้นที่ว่าด้วยความเชื่อมั่นยึดติดของสังคม ย่อมจะทำให้เห็นได้ว่าบทบาทหน้าที่ของผู้ปฏิบัติงานคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธมิใช่อยู่ที่การนำเอาความรู้ และแนวคิดตลอดจนกฎหมายและระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ มาบังคับใช้เพื่อสร้างให้เป็นวิถีการบริโภคที่ถูกต้อง แต่เป็นการนำเอาหลักธรรมเข้ามาปรับเปลี่ยนวิถีการบริโภคที่เชื่อว่าเป็นวิถีที่ถูกต้องให้เป็นวิถีธรรมกรณีดังกล่าว พรหมวิหารสี่ที่ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการปรับแบบแผนการผลิตให้ถูกต้องเพราะผู้ผลิตส่วนหนึ่งเป็นผู้ที่ขาดความรู้และต้องการคำแนะนำมากกว่าการถูกจับ ปรับ และการดำเนินคดี เมื่อวิถีที่ความเป็นจริงทั้งหลายได้มีโอกาสเปิดเผยตัว ความเป็นจริงจึงไม่ถูกปิดบังหรือบิดเบือนด้วยความรู้ แนวคิด ตลอดจนกฎหมายและระเบียบข้อบังคับที่ไม่เป็นกลาง ซึ่งย่อมนำมาสู่การแก้ไขปัญหาการบริโภคให้เป็นไปอย่างถูกต้องและเหมาะสม

การละวางความยึดมั่นระดับอัตตวาทุปาทาน

ปัญหาความยึดมั่นในตัวตนหรือระดับอัตตวาทุปาทานนั้น แตกต่างจากปัญหาความเชื่อมั่นยึดติดทั้งสองที่กล่าวมาแล้ว ที่อาจอาศัยการวิเคราะห์ปัจจัยภายนอกพร้อมด้วยได้ แต่ปัญหาความเชื่อมั่นยึดติดระดับนี้มีศูนย์กลางอยู่ที่ตัวตนของผู้ปฏิบัติงานภาครัฐเอง ซึ่งทำให้เป็นปัญหาที่ทำทนายมากยิ่งขึ้น แต่เป็นการทำทนายกับตัวตนของผู้ปฏิบัติงานเองมิใช่ทำทนายกับสังคม วิชาการหรือกระแสโลกาภิวัตน์อย่างสองหลักการแรกที่อธิบายไปแล้ว ความเข้าใจต่อความจริงข้อนี้ยังเป็นจุดเชื่อมโยงสู่ความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาหลักการคุ้มครองผู้บริโภคให้เป็น "หลักการเชิงซ้อน" ซึ่งหมายถึงการพัฒนาตัวตนของผู้ปฏิบัติงานให้เข้าใจคุณธรรมระดับที่สูงขึ้นควบคู่ไปด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานภาครัฐเห็นความจริงที่เชื่อมโยงกับหลักวิธีคิดของตนเองที่อาจจะบกพร่องได้อย่างถ่องแท้ ไม่นำเอาความเชื่อมั่นยึดถือ หรือผลประโยชน์ส่วนตนมาเป็นหลักการทำงาน หลักการนี้ความจริงแล้ว จึงเป็นการพัฒนาตนเองเพื่อลด "ความเห็นแก่ตน" ลงด้วย

สำหรับตัวอย่างการประยุกต์หลักธรรมนี้ อาจพิจารณาได้จากการประยุกต์ตัวตนของผู้ปฏิบัติงานภาครัฐกับบทบาทในฐานะที่เป็นข้าราชการ ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันทั่วไปว่าบทบาทหน้าที่ของข้าราชการนั้นอยู่เหนือทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค รวมทั้งยังเป็นบทบาทที่แยกส่วนออกจากวิธีการบริโภคของชุมชนด้วย แต่หลักการคุ้มครองผู้บริโภคในแนวพุทธจะให้ความสำคัญการทำงานด้วยบทบาทของผู้ปฏิบัติงานในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวิธีการบริโภคที่อยู่ในชุมชน มิใช่อยู่เหนือกว่าหรือแยกตัวออกไป เมื่อผู้ปฏิบัติงานภาครัฐตระหนักว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของวิธีการบริโภคย่อมจะมองเห็นความเปลี่ยนแปลง หรือความผิดปกติที่เกิดขึ้นในวิธีการบริโภคว่าอาจส่งผลกระทบต่อชีวิตของตนเองด้วย การทำหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบจึงเพิ่มสูงขึ้น มิใช่เป็นเพียงการทำหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบต่อหน้าที่ หากแต่เป็นความรับผิดชอบต่อชีวิตที่มีชีวิตของตนเองเป็นเป้าหมายร่วมไปด้วย ยิ่งกว่านั้น หากมีการฝึกฝนเรียนรู้ให้มีคุณธรรมระดับที่สูงขึ้น ความรับผิดชอบต่อชีวิตก็จะขยายสู่ชีวิตอื่นเพิ่มมากขึ้น ความเห็นแก่ตนก็จะยิ่งลดลง ส่วนการทำหน้าที่เพื่อการคุ้มครองชีวิตของตนเอง หรือผลประโยชน์ของตนเองก็จะมีไซ้ในความหมายแคบ ๆ อีกต่อไป แต่เป็นความหมายที่เข้าใจถึงคุณค่าของชีวิตอื่นว่ามีคุณค่าที่ทัดเทียมกับชีวิตของตน การปฏิบัติงานคุ้มครองผู้บริโภคจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมอย่างแท้จริง แม้แต่งานในส่วนที่สังคมขาดความเข้าใจความจริงที่ชัดเจน การทำงานคุ้มครองผู้บริโภคที่ละวางความยึดติดลงได้ ย่อมจะไม่ขึ้นกับการได้รับผลประโยชน์ตอบโต ๆ แทนกลับมา แม้แต่ ลาก ยศ สรรเสริญจากหน้าที่การงาน รวมทั้งยังอาจเพิ่มความเสี่ยงต่อการต่อต้านจากเพื่อนร่วมงาน หรือผู้บังคับบัญชาที่มีแนวคิดหรือนโยบายการทำงานที่แตกต่างออกไป นอกจากนี้ การละวางตัวตน หรือผลประโยชน์ของตนยังสามารถนำไปสู่การสร้างงานการคุ้มครองผู้บริโภคในจุดที่ถูกละเลย เมื่อมิได้ยึดติดกับแนวคิดใดแนวคิดหนึ่งหรือกฎหมายเป็นกรอบที่ปิดกั้นการทำงาน จึงทำให้การทำงานเป็นไปอย่างสร้างสรรค์

ตัวอย่างหนึ่งที่ผู้ปฏิบัติงานศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ อุบลราชธานี มีความเห็นว่าเป็นโครงการหนึ่งที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ คือโครงการจัดทำคู่มือตรวจสอบและเฝ้าระวังความปลอดภัยของสารเร่งเนื้อแดง ซึ่งเริ่มจากการสำรวจสารเร่งเนื้อที่พบในหมูเนื้อแดง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วบทบาทหน้าที่ของ “ฝ่ายสาธารณสุข” ที่รับช่วงจาก “ปศุสัตว์จังหวัด” ขณะที่ฝ่ายแรกจะตรวจสอบเฉพาะเนื้อสัตว์ที่เก็บตัวอย่างมาจาก “เขียง” ในตลาดสด หรือที่ ซูเปอร์มาร์เก็ต ส่วนฝ่ายหลังจะมีบทบาทที่เข้าไปตรวจสอบการใช้สารอันตรายเหล่านี้ในระดับฟาร์ม สำหรับหลักการเก็บตัวอย่างนั้น ถ้าเป็นการเก็บตัวอย่างที่กระจายอยู่ตามตลาดสดมาตรวจสอบ ซึ่งอาจจะได้ตัวอย่างซ้ำซ้อนจากต้นทางหรือฟาร์มเดียวกัน ทำให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการวิเคราะห์โดยไม่จำเป็น และถ้าหากไม่ตรวจสอบว่าปัญหาต้นทางอยู่ที่ฟาร์มใด จะไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืน ด้วยหลักการ

เช่นนี้ ทำให้ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ อุบลราชธานีดำเนินการติดตามเพื่อให้ทราบถึงฟาร์มที่เป็นแหล่งปัญหาต้นทาง แล้วจึงได้ขอความร่วมมือกับสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเพื่อให้ช่วยประสานงานต่อไปยัง "ปศุสัตว์จังหวัด" เพื่อให้สามารถดำเนินการให้ครอบคลุมตามวงจรห่วงโซ่อาหาร (Food chain) ได้ทั้งหมด แต่ผลลัพธ์ที่ได้กลับไม่เป็นไปตามที่คาดหวังด้วยคำตอบที่ว่า "สาธารณสุขมีหน้าที่ที่จะต้องดูแลที่เชียง ก็ให้ดูแลที่เชียงไป" ความพยายามในการจัดทำ "คู่มือตรวจสอบและเฝ้าระวังความปลอดภัยของสารเร่งเนื้อแดง" จึงยังไม่บรรลุโดยที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นปัญหาของการจัดแบ่งงานกันทำของส่วนราชการ หากพิจารณาด้วยหลักพุทธธรรมแล้ว ปัญหาส่วนหนึ่งย่อมเป็นผลมาจากความยึดมั่นถือมั่นที่ดำรงอยู่ในระบบราชการไทย

สำหรับอีกตัวอย่างหนึ่งที่เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนของการทำงานในจุดที่ถูกทะเลเลย มาจากโครงการข้าวอินทรีย์หรือข้าวไร้สารเคมีที่ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ อุบลราชธานี เข้าไปร่วมดำเนินการและผู้อำนวยความสะดวกให้สัมภาษณ์ไว้ว่า⁶¹

โครงการข้าวอินทรีย์ หรือข้าวไร้สารเคมีนี้ เป็นงานคุ้มครองผู้บริโภคที่ผู้อื่นไม่เห็นว่าเป็นหน้าที่ของศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ รวมทั้งไม่จัดว่าอยู่ในงานคุ้มครองผู้บริโภค เขาไม่เข้าใจว่ามันเป็นปัญหาความทุกข์ของผู้ผลิตในวิถีการบริโภคโครงการข้าวอินทรีย์ ชาวบ้านที่เป็นเกษตรกรต้องการให้เราตรวจวิเคราะห์รับรองข้าวเพื่อให้ส่งออกไปขายต่างประเทศได้ในปี พ.ศ. 2544 ซึ่งขณะนั้น ไม่มีใครยอมรับรองให้ มีแต่การรับรองตามมาตรฐานต่างประเทศที่เกษตรกรต้องเสียค่าใช้จ่ายปีละหลายแสนบาท แต่พอมาคุยกันเราถึงเห็นปัญหา เราเห็นว่าเราสามารถคุ้มครองสุขภาพทั้งของผู้บริโภคได้จากจุดนี้ โครงการนี้ เราเคยพยายามของบประมาณสนับสนุนจาก สสส. เขาไม่ให้ เขาไม่เข้าใจ เขาให้แต่กับโครงการรณรงค์ปลูกผักปลอดสารเคมี เพราะมีงานวิจัยจาก สกว. ออกมาว่า สำหรับข้าวแล้ว ถึงแม้ว่าจะมีการใช้ปุ๋ยเคมีและยากำจัดศัตรูพืชในการปลูกข้าวมากเท่าใด ก็จะไม่พบการปนเปื้อนของสารเคมีตกค้างในปริมาณที่เป็นอันตรายแก่ผู้บริโภค ซึ่งเป็นความจริงเมื่อไม่พบสารเคมีตกค้าง เกษตรกรก็จะฉีดพ่นยาหนักมาก บางพื้นที่ อยางปากเซ เจียบลัด ไม่มีแม้แต่แมลงบินสักตัวเดียว เมื่อฉีดพ่นยาแล้ว เขาจะเจ็บป่วยเพราะการใช้สารเคมี มีผู้ใช้ยาฆ่าแมลงจนเสียชีวิตไปรายหนึ่ง อีกรายเมื่อหายป่วย ได้

⁶¹สัมภาษณ์ ผู้อำนวยความสะดวกศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ อุบลราชธานี, 23 ธันวาคม

กลับมาเป็นกำลังหลักในการรณรงค์เพื่อผู้อื่น การคุ้มครองสุขภาพจึงเป็นเรื่องที่ต้องมองอย่างเชื่อมโยง ส่วนใหญ่พิจารณากันแต่จุดสุดท้าย ดูที่ผลการวิเคราะห์ว่ามีสารตกค้างหรือไม่ สำหรับเรื่องข้าวแล้ว ปัญหาความปลอดภัยด้านสุขภาพหลักไม่ได้อยู่ที่ผู้บริโภค แต่อยู่ที่ผู้ผลิต หรือเกษตรกร เพราะยังใช้สารเคมีมากเท่าใดสุขภาพของเขาก็จะยิ่งแย่ลง...การส่งเสริมเรื่องข้าวอินทรีย์ที่เราทำ จึงเพื่อสุขภาพของเกษตรกร มิใช่เพื่อผู้บริโภค การปลูกข้าวอินทรีย์ยังทำให้พื้นที่นาทั้งผืนกลายเป็นพื้นที่ปลอดสารเคมี ผักที่ปลูกหลังหนานา กลายเป็นผักปลอดสารพิษตามมาเอง การคุ้มครองผู้บริโภคในลักษณะนี้ จึงเริ่มจากเกษตรกรที่เห็นความทุกข์ เห็นความจริงที่เกิดขึ้นกับตัวเอง มิใช่เกิดจากการรณรงค์ที่มีผู้อื่นไปบอกให้หยุดใช้ การคุ้มครองผู้บริโภคแบบนี้จะยั่งยืน เพราะเกษตรกรจะไม่หวนกลับไปทำนาแบบเดิมที่เขาต้องเป็นทุกข์ ต้องเจ็บป่วยอีก ส่วนผักปลอดสารพิษที่รณรงค์กันนั้น มักเป็นเรื่องตามกระแส ถ้าไม่ได้ไปเปลี่ยนวิถีคิดของชาวสวน พอผักขายดี พอมีความโลภเข้ามา เขาก็จะใช้สารเคมีอีก

ตัวอย่างดังกล่าวยังชี้ให้เห็นอีกด้วยว่า หลักการทำงานคุ้มครองผู้บริโภคที่มาจากฐานคิดที่ว่า การคุ้มครองสุขภาพผู้บริโภคแยกขาดจากการคุ้มครองสุขภาพของผู้ผลิตเป็นความเข้าใจที่ผิดพลาด และจุดเริ่มต้นของการคุ้มครองผู้บริโภคก็มีได้อยู่ที่ผลการตรวจวิเคราะห์การปนเปื้อนของสารเคมี แต่มาจากความตระหนักในความทุกข์ที่เกิดขึ้นในวิถีการบริโภค เมื่อสังคมเข้าใจความเป็นจริงดังกล่าวอย่างเป็นองค์รวมมากขึ้นเท่าใด ความเห็นอกเห็นใจย่อมเพิ่มขึ้น ความเห็นแก่ตนหรือโอกาสที่จะคำนึงถึงแต่ประโยชน์ส่วนตนก็ย่อมจะลดน้อยลง ความสุขและปลอดภัยในวิถีการบริโภคก็จะเพิ่มขึ้น

การประยุกต์เป็นหลักการคุ้มครองผู้บริโภคเชิงซ้อน

การนำหลักการเชิงซ้อนมาเพื่อสนับสนุนหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธนั้น ความจริงแล้วอาจกระทำได้หลายวิธีการและหลายรูปแบบ สำหรับผู้ผลิตจะมีทั้งวิธีการและรูปแบบที่เป็นการสนับสนุนให้มีผู้ผลิตแนวพุทธรับประกันคุณภาพของสินค้าและบริการด้วยคุณงามความดีของตนเพิ่มมากขึ้น หรือเป็นการเลื่อนระดับคุณธรรมของผู้ผลิตให้เข้าใจหลักอริยมรรคระดับที่สูงขึ้นเพื่อร่วมกันสร้างวิถีการบริโภคให้เป็นวิถีธรรมตามหลักอริยมรรคที่สมบูรณ์

ในทำนองเดียวกัน การสนับสนุนให้มีผู้บริโภคนวพุทธจำนวนมากขึ้น จะทำได้ทั้งในลักษณะของการขยายวงให้มีผู้รู้เท่าทันกิเลสตัณหาของตน หรือการเลื่อนระดับให้ผู้บริโภคนวพุทธมีปัญญาระดับที่สูงขึ้นไม่หลงยึดติดกับการบริโภคตามกระแสโลกาภิวัตน์ รวมทั้งอาจพัฒนาสู่การเป็นผู้นำการบริโภคนวพุทธในกระแสโลกาภิวัตน์เพื่อให้แนวคิด “ปัญญานิยม” มาทำหน้าที่แทน “บริโภคนิยม” ได้อีกด้วย

ส่วนผู้ปฏิบัติงานภาครัฐนวพุทธนั้น โดยหลักการแล้ว ย่อมจะต้องพัฒนาตนเองมาจากการทำงานเพื่อคุณความดี และจะต้องมีความสามารถในการวิเคราะห์จิตให้ตามรู้เท่าทันกิเลสตัณหาอยู่ในระดับหนึ่งอยู่แล้ว มิฉะนั้นจะไม่สามารถปฏิบัติงานตามหลักธรรมที่ว่าด้วยความจริงหรือปัญญาระดับที่สูงขึ้นได้ ผู้ปฏิบัติงานภาครัฐจึงต้องพัฒนาตนให้มีความเข้าใจอริยมรรคระดับที่สูงยิ่งขึ้นตลอดเวลา ในขณะเดียวกัน การประยุกต์หลักการเชิงซ้อนสำหรับผู้ปฏิบัติงานของรัฐแล้วยังหมายรวมถึงการทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางเพื่อขยายหลักการตามแนวพุทธไปสู่เพื่อนร่วมงาน หรือหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อน้อมนำให้ผู้ผลิต ผู้บริโภค พัฒนาดนสู่วิถีการคุ้มครองผู้บริโภคนวพุทธระดับต่าง ๆ ให้เพิ่มมากขึ้นอีกด้วย

อย่างไรก็ดี การทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการพัฒนาหลักการคุ้มครองผู้บริโภคนวพุทธเพื่อสร้างปัญหาหรือการเปิดเผยความจริงแก่สังคมนั้น มิได้จำกัดอยู่ที่การริเริ่มจากภาครัฐเท่านั้น แม้แต่หอการค้าที่เป็นหน่วยงานภาคเอกชนก็สามารถทำหน้าที่นี้ได้เช่นกัน ดังเช่นกรณีการจัดงานเทศกาลกินปลาตามฤดูกาลและการท่องเที่ยวแบบพอเพียงของหอการค้าจังหวัดสมุทรสงคราม⁶² หรือกรณีการทำงานคุ้มครองผู้บริโภคของชมรมคุ้มครองผู้บริโภคเชียงใหม่ และเครือข่ายองค์กรผู้บริโภคภาคเหนือตอนบนที่ทำงานร่วมกับสถาบันโพธิยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันเอกชนของพระสงฆ์ที่ได้นำเสนอหลักคิดแนวพุทธไปบ้างแล้ว และจะได้นำเสนอรายละเอียดต่อไปในบทที่ 4

⁶²จากการสัมภาษณ์ สุรจิต ชีรเวทย์ ประธานหอการค้า เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2548 สุรจิต อธิบายถึงที่มาของเทศกาลกินปลาตามฤดูกาลและการท่องเที่ยวแบบพอเพียงว่าเป็นการดำรงชีวิตปกติตามวิถีพุทธที่เป็นรากฐานทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมของคนแม่กลอง สุรจิตได้อธิบายด้วยว่า “หอการค้า” ของจังหวัดสมุทรสงครามมิใช่หอของพ่อค้า แต่เป็นหอของผู้ประกอบการทุกอาชีพ เป็นหอของชาวแม่กลองทุกคนที่ต้องการมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่ายในภาคประชาชนในทุกปริมณฑลของปัญหาและอุปสรรคพื้นฐานการประกอบอาชีพ ทั้งในมิติของปัญหาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและวิถีชีวิต ดูแนวคิดแบบพุทธเพิ่มเติมใน สุรจิต ชีรเวทย์, คนแม่กลอง, พิมพ์ครั้งที่ 3, (สมุทรสงคราม: หอการค้าจังหวัดสมุทรสงคราม, 2548).

ความเข้าใจในส่วนนี้ย่อมชี้ให้เห็นความแตกต่างที่สำคัญของหลักการคุ้มครองผู้บริโภค โดยภาครัฐที่บทบาทที่นำสังคมจะเป็นของภาครัฐเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว การริเริ่ม ชี้นำ ดักเตือน ให้เห็นปัญหาและการเข้ามามีเป็นจุดตั้งต้นในการแก้ปัญหา นั้น เกิดขึ้นได้ทั้งจากกลุ่ม ผู้ผลิต ผู้บริโภค ความสำคัญ จึงอยู่ที่ว่าความรู้ ความเห็นที่ชี้นำนั้น สอดคล้องกับหลักสัมมาทิฐิ โดยเฉพาะโลกุตระสัมมาทิฐิมากน้อยเพียงใด

สำหรับตัวอย่างการประยุกต์หลักเชิงซ้อนที่จะนำเสนอเป็นตัวอย่างสุดท้ายในบทนี้ เป็นการคุ้มครองผู้บริโภคที่ผู้ปฏิบัติงานภาครัฐ ได้จัดวางเงื่อนไขให้ผู้ผลิตทำหน้าที่เปิดเผยความจริงแก่ สาธารณชน จึงทำให้สามารถพัฒนาจริยธรรมของผู้ผลิตและผู้บริโภคให้เลื่อนระดับสูงขึ้นพร้อมกัน กล่าวคือ การโน้มนำให้ผู้ผลิตเห็นคุณค่าของการพิสูจน์ “ความดี” ของตนในวิถีการบริโภค และการ ชักชวนให้ผู้บริโภคนำทั้ง “สติและปัญญา” มาเฝ้าระวังตรวจสอบทั้งจิตของตนและการทำหน้าที่ ของผู้ผลิต ผู้ปฏิบัติงานของศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ อุบลราชธานี อธิบายโครงการน้ำมันทอด ซ้ำไว้ว่า⁶³

เราทำการศึกษาเรื่องน้ำมันทอดซ้ำในสถานการณ์จริง เราลงไปทำงานร่วมกับ แม่ค้า กล้วยแขก ลูกชิ้นทอด ไส้กรอกทอด เพื่อตรวจหาสารโพลาร์ คอมเปาวันที่เป็นสารก่อมะเร็งว่าจะเกิดขึ้นหลังจากที่ใช้ไขมันทอดไปนานกี่ชั่วโมง ต้องปรับเปลี่ยนน้ำมันเมื่อไร เราไม่ค่อยเห็นด้วยกับโฆษณาของ อย. ที่ว่า ให้ใช้น้ำมันทอด ซ้ำไม่เกินสองครั้ง มันหมายความว่าอย่างไร มันไม่ชัดเจน จะเปลี่ยนน้ำมันเมื่อไร จะปฏิบัติจริงอย่างไร เราศึกษาเรื่องนี้ร่วมกับแม่ค้าในโรงเรียน แล้วทำเป็นขั้นตอน ที่เป็นมาตรฐานสำหรับกรณีนี้เอาไว้ (Standard of procedure) จนทราบจะต้อง เปลี่ยนน้ำมันอย่างไร เติมน้ำมันใหม่เมื่อไร แล้วเราก็จัดให้มีการประชุมร่วมกับทีม โภชนากรของโรงเรียน ความจริงก็ติดต่อกันมาแต่ต้น ผู้อำนวยการโรงเรียนเห็น ด้วย สนับสนุนทั้งคู่ โภชนากร สถานักเรียน ทุกกลุ่มจะช่วยกันทำหน้าที่ตรวจสอบ ว่าน้ำมันทอดซ้ำที่แม่ค้าใช้ทอดอาหารมีคุณภาพอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานที่ปลอดภัย หรือไม่ เพราะแม่ค้าจะจับบันทึกการเติมน้ำมันใหม่และการถ่ายเปลี่ยนน้ำมันเก่า ให้รู้ทุกครั้งด้วยการบันทึกลงในแบบฟอร์ม ส่วนกลุ่มครูและนักเรียนจะตรวจสอบ ด้วยชุดทดสอบที่เราพัฒนาขึ้นให้ใช้ได้ง่าย แม้แต่เด็กนักเรียนก็ตรวจสอบได้ว่ามี

⁶³ สัมภาษณ์ จรรยาวัฒน์ พาวขุนทด, เจ้าหน้าที่ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ อุบลราชธานี, 25 ธันวาคม 2548.

สารโพลีคาร์บอเนตเปาวนที่เกินระดับมาตรฐานหรือไม่ แล้วลงบันทึกไว้เพื่อให้ผู้บริโภคทุกคนในโรงเรียนได้รู้ ด้วยวิธีนี้ แม่ค้าที่นี้จะพิสูจน์ตนเองได้ว่าอาหารทอดของโรงเรียนปลอดภัยหรือไม่

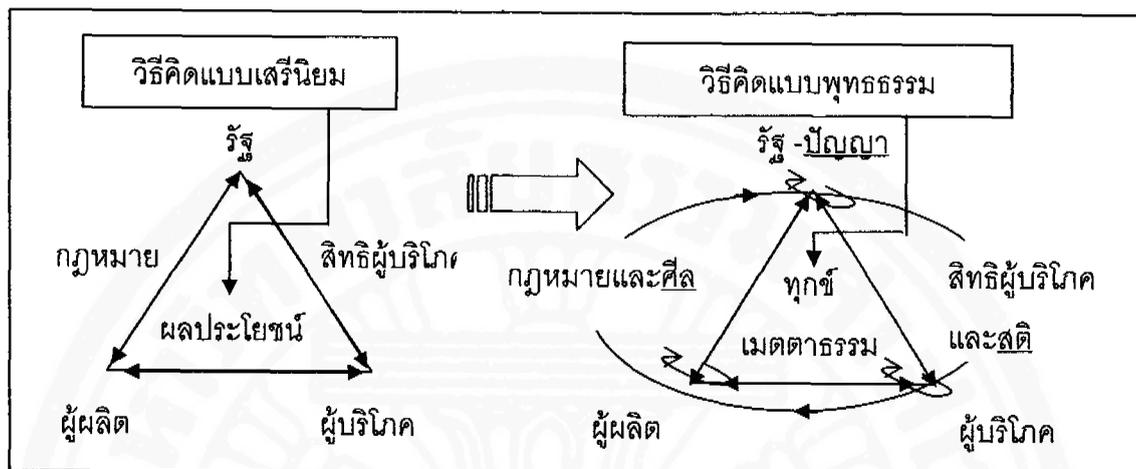
สรุปความ

หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธที่พัฒนาขึ้นในบทนี้ เป็นการพัฒนาขึ้นจากฐานคิดเรื่อง “ความเป็นพุทธะ” หรือความสามารถของมนุษย์ในการเรียนรู้และเข้าใจความเป็นจริงตามธรรมชาติของจิตใจ ชีวิต และสรรพสิ่ง ด้วยหลักอภิปัจจยตาและกฎไตรลักษณ์ที่สามารถน้อมนำให้เห็นถึงความสำคัญของการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของทุกชีวิตที่พึ่งพิงอิงอาศัยซึ่งกันและกันว่าเป็นหนทางหลักที่จะนำความสุขที่แท้จริงมาสู่ตนเองและวิถีการบริโภค เมื่อตระหนักว่าชีวิตขึ้นตรงต่อกัน กิจกรรมในวิถีการบริโภค อาทิ การผลิต การควบคุมคุณภาพ หรือแม้แต่การบริโภคก็จะปรับเป็นการปฏิบัติธรรมที่ไม่แยกหน้าที่ต่อชีวิตของตนเองออกจากหน้าที่ต่อชีวิตของผู้อื่น ไม่ว่าจะมีความบทบาทเป็น ผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ปฏิบัติงานภาครัฐที่มีพุทธธรรมเป็นรากฐานความคิด จึงปฏิบัติธรรมตามหน้าที่ของตนด้วยความรับผิดชอบสูงสุด

สำหรับการประยุกต์พุทธธรรมเป็น “หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธ” ด้วยหลัก อริยมรรค เป็นการนำหลักธรรมในหมวดศีลมาประยุกต์กับกลุ่มผู้ผลิต หมวดสมาธิมาประยุกต์กับผู้บริโภค และหมวดปัญญามาประยุกต์กับการทำงานของภาครัฐ โดยหลักธรรมที่เป็นข้อเด่นสำหรับผู้ผลิต คือสัมมาอาชีวะ และผู้บริโภค คือสัมมาสติ และผู้ปฏิบัติงานภาครัฐคือ สัมมาทิฐิ ซึ่งเมื่ออธิบายในลักษณะนี้ ย่อมจะทำให้ได้กรอบแนวทางการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธที่ภาครัฐสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการคุ้มครองผู้บริโภคในสังคมไทยได้ ดังแสดงในแผนภูมิที่ 6 อย่างไรก็ตาม ต้องเข้าใจด้วยว่าการประยุกต์หลักอริยมรรคที่แยกเป็นหมวดสำหรับผู้บริโภค ผู้ผลิต และผู้ปฏิบัติงานภาครัฐดังกล่าว มิได้หมายความว่ามีความเป็นการสนับสนุนการประยุกต์หลักธรรมอย่างแยกส่วน แยกหมวด เพราะว่าอริยมรรคมีองค์แปดนั้นเป็นหลักธรรมที่เกาะเกี่ยวเชื่อมโยงกันและกันเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน รวมทั้งได้นำเสนอมาแล้วว่า แม้จะเป็นการปฏิบัติตามหลักธรรมในหมวดศีล อาทิ สัมมาอาชีวะ แต่ก็เป็นการปฏิบัติธรรมตามที่เชื่อมโยงกับที่มาของหลักธรรมในหมวดศีลคือหมวดปัญญา ซึ่งได้แก่ สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ

แผนภูมิที่ 6

กรอบแนวทางการประยุกต์หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธที่สมบูรณ์

ตามแผนภูมิที่ 6 อธิบายได้ว่าจากหลักการคุ้มครองผู้บริโภคที่มีอยู่เดิม ภาครัฐมีบทบาทในการบังคับผู้ผลิตด้วยมาตรการทางกฎหมาย และสนับสนุนผู้บริโภคในเรื่องสิทธิผู้บริโภคอยู่แล้ว แต่ถ้ามีการประยุกต์หลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธร่วมด้วย ภาครัฐจะต้องทำหน้าที่เพิ่มขึ้นคือ การพัฒนาวิธีการบริโภคให้เป็นวิถีธรรม กล่าวคือ การกระตุ้นเตือนให้ผู้ผลิตรับรู้ "ความทุกข์" ของผู้บริโภคที่ผู้ผลิตไปเบียดเบียนเพื่อหาประโยชน์จากผู้บริโภค ผู้ผลิตจึงไม่ควรโลภมากแต่ควรปฏิบัติตามหมวด "ศีล" ในทำนองเดียวกัน นอกจากการสนับสนุนให้ผู้บริโภครับรู้และนำสิทธิของผู้บริโภคไปใช้ ผู้ปฏิบัติงานภาครัฐก็จะกระตุ้นเตือนให้ผู้บริโภคคุ้มครองตนเองมากขึ้นด้วยการฝึกฝนตามหลักธรรมในหมวดสมาธิเพื่อให้มี "สติ" เข้ามามากำกับตนเองเพิ่มขึ้น ส่วนตัวผู้ปฏิบัติงานภาครัฐก็ต้องวิเคราะห์นโยบาย คำสั่ง แนวคิดต่าง ๆ ที่มาพร้อมกับโลกาภิวัตน์ด้วย "ปัญญา" หรือ สัมมาทิฐิ ซึ่งในที่นี้จะให้ความสำคัญกับโลกุตรสัมมาทิฐิมากกว่าโลกียะสัมมาทิฐิที่มักทำให้นโยบายของรัฐ กฎหมาย หรือระเบียบข้อบังคับที่มักคล้ายตามกระแสโลกาภิวัตน์มากกว่า กระแสธรรม อย่างไรก็ตาม การทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการพัฒนาหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธเพื่อสร้างปัญญาหรือการเปิดเผยความจริงแก่สังคมนั้น มิได้จำกัดอยู่ที่การริเริ่มจากภาครัฐเท่านั้น เพราะแต่ละกลุ่มมิใช่กลุ่มผลประโยชน์ที่เข้ามาช่วงชิงผลประโยชน์ หรือพยายามเอารัดเอาเปรียบกันในสังคม การทำหน้าที่เป็นจุดตั้งต้นเพื่อเปิดเผยความจริง หรือกระตุ้นเตือนจึงอาจมาจากผู้ผลิต หรือผู้บริโภคที่เป็นชาวพุทธก็ได้ บทบาทหน้าที่ของแต่ละกลุ่มตามแผนภูมิที่ 6 จึงมิได้หยุดนิ่งตายตัว แต่สามารถหมุนวนเปลี่ยนแปลงไปตามความสามารถที่จะเข้าใจความเป็นจริงของแต่ละสังคม หรือแต่ละพื้นที่

เมื่อวิถีการบริโภคในพื้นที่หนึ่ง ๆ ประกอบด้วยผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ปฏิบัติงานภาครัฐ ที่เข้าใจและร่วมกันปฏิบัติธรรมด้วยหลักปัญญา ศีล สมาธิ ที่ครบถ้วน ย่อมจะทำให้ทุกชีวิต ไม่เฉพาะแต่ผู้บริโภคได้รับการคุ้มครอง และเป็นการคุ้มครองจากภายในที่เข้มแข็งเพิ่มขึ้นกว่าการคุ้มครองภายนอกด้วยกฎหมายหรือสิทธิของผู้บริโภค และถ้าหากแต่ละกลุ่มพัฒนาตนเองต่อไปให้มีทั้งปัญญา ศีล สมาธิ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ก็จะเป็นหลักการคุ้มครองผู้บริโภคแนวพุทธเชิงซ้อน วิถีการบริโภคโดยรวมในสังคมก็จะกลายเป็นวิถีธรรมที่สงบสุข

สำนักหอสมุด